

DIPUTACIÓ I MONARQUIA.
EL PODER POLÍTIC A CATALUNYA, 1563-1599

MIQUEL PÉREZ LATRE

TESI DOCTORAL DIRIGIDA PER LA PROFESSORA EVA SERRA I PUIG

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA JAUME VICENS I VIVES

UNIVERSITAT POMPEU FABRA

2001

Quarta part

**La pugna pel poder entre la terra i la dinastia
(1563-1599)**

Capítol 7

De les Corts del desencís a les de la dissimulació (1563-1585)

Comte de Barcelona i senyor de mig món:

les Corts del 1563-1564 i la creixent comunicació entre el rei i la terra.

“Dijous que comptavem a XXX del mes de desembre de l'any de la Nativitat de nostre Senyor de 1564, a les set ores del vespre [...] los paers reberen [...] una scèdula en la qual los notificaven com lo dit dia de dijous avien mort en la vila de Montsó a la magestat del rey nostron senyor don Felip y, juntament ab ell, quatre senyors dels principals de Espanya”. La notícia, arribada a la vila de Cervera un cop caiguda la freda nit del vespre de cap d'any, provocà enorme commoció: el monarca havia estat assassinat en plena celebració de Corts generals als seus regnes de la Corona d'Aragó. Allò que el sistema polític català estatuïa com la trobada de voluntats per excel·lència entre el rei i la terra s'havia transformat en un acte de suprema traïció. Els paers cerverins decidiren immediatament —sota pena de cinquanta lliures— convocar tots els membres del Consell ordinari del vila, que haurien d'aplegar-se en companyia del veguer i “molts cavallers”. Esporuguits per la notícia, però encara lúcids, els prohoms convocats ordenaren la detenció del correu i la veloç tramesa a Montsó d'algú que pogués verificar la notícia. El cavaller Francesc Altarriba hi marxà ben entrada la nit, enmig d'unes terribles condicions climatològiques: “y avie tres o quatre palms de neu y no lexave contínuament de molt nevar”.¹

Semblant estat d'excepció demandà —a més de posar els mitjans per escatir la veritat—, una mobilització militar immediata, davant la possibilitat d'una commoció revolucionària. Els paers i el Consell ordinari decidiren, un cop posat en camí Altarriba, publicar una crida en nom del veguer a través de la qual fou convocat “totom generalment sots pena de la vida” a comparèixer armat a la plaça del blat de Cervera. L'exèrcit vilatà comandat pels paers es dividí en dos contingents: un controlaria el camí reial i l'altre el portal del Miracle, detenint un i altre totes les persones que hi

¹ AHCC, *Llibre verd del racional*, ff. 59-61.

transitaven. Paers i soldats guardaren la vila durant tota la nita fent ronda pels carrers d'una vila atemorida. L'alcaid del castell reial fou també informat dels fets, per tal que en reforcés la guàrdia. Al matí següent, els paers ceriverins es consideraren en l'obligació de fer arribar la notícia a tot les poblacions dels seu entorn. Correus de la vila foren tramesos a la veïna Rabassa, a Montmaneu, als Hostals i a Pallerols “y ab tal fabricació y orde —continua el *Llibre verd del racional ceriverí*— dins un dia tota la terra fonch avalotada y plena de dita mala nova”. No fou fins el dia 4, quatre dies després de l'esglai que el cavaller Francesc Altarriba retornà de Montsó portant una lletra reial que certificava la bona salut de Felip II i agraià la detenció del “*postillón*” que havia difós la falsa notícia del seu assassinat.²

Després de l'ensurt, als ceriverins els degué assaltar la impressió que les Corts no debien transcórrer precisament com una bassa d'oli. En efecte, els estaments catalans acudiren a Montsó amb el propòsit de trobar-se amb el comte de Barcelona, però toparen amb el senyor de mig món.³ A la proposició reial que obrí les Corts Felip II deixà constància de la seva voluntat d'haver convocat els estaments molt abans —havien transcorregut onze anys d'ençà de les darreres Corts, en vida de l'emperador. El rei es justificà en les seves “necessàries occupations”, manifestant explícitament que encara que “són estades generals, no han dexat de caure en bé y profit d'aquests regnes”, expressió que mostrava ben a clares el subconscient xoc d'interessos entre el rei i la terra. La manca de convocatòries, doncs, era suscitada no pas per problemes aliens a la Corona d'Aragó, això calia que restés ben clar. Els principals entrebancs havien estat el d'assumir el pes de la monarquia amb la retirada del seu pare a Yuste, així com les relacions amb Anglaterra i França, de les quals s'havien derivat els seus matrimonis amb Maria Tudor i Isabel de Valois. Si les ocupacions del rei a Castella, a través de la introducció d'algunes reformes en la governació del regne i de la convocatòria de Corts a Toledo no degueren importar gaire als legats dels tres regnes, sí en canvi, altres qüestions que havien contribuït a dilatar la realització del seu viatge a Montsó, com ara la malaltia del príncep el 1562, les provisions defensives fetes contra el turc i les incursions des de les “fronteres de Barberia” contra Menorca, Eivissa, Sardenya, Nàpols i Sicília. L'incòmoda evidència que Catalunya havia esdevingut frontera de la monarquia s'havia manifestat d'ençà del 1552 tant en els recurrents atacs piràctics nordafricans com en el fet que —en paraules de Felip II— “el foch de la heretgia s'és estés ia tant que ns arriba a les portes”.⁴

² Podríem pensar en una interpolació posterior d'algun imaginatiu escrivà ceriverí si no fos per una carta tramesa pel lloctinent García de Toledo al govern barceloní el primer de gener en la qual se'ls tranquil·litzava en el mateix sentit: “*Porque aquí han venido nuevas que en muchas partes de los Reynos de su magestad se habrian levantado de haverse hecho una trayción en la persona de su magestad y de quatro cavalleros criados suyos y de su Consejo, y se crehe que estas nuevas habrán allegado ahí y lo habrán vuestras mercedes sentido con aquella amor que como a buenos vassallos son obligados su magestad me ha mandado que para dar a vuestras mercedes todo contento y quitalles de todo pensamiento de su salud, les hiziesse la presente, para que entiendan haver sido todo mentira*” (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-45, f. 2).

³ El 1997 R. GARCÍA CÁRCCEL afirmava que “*las Cortes de 1563 serán mucho más conflictivas de lo que tradicionalmente se ha dicho*”, a partir de les notícies del *Diario* de Perot de Vilanova. Els processos familiars dels braços accentuen encara aquesta impressió (*Felipe II y Cataluña...*, p. 48). Un sintètic repàs als principals debats suscitats durant les Corts aragoneses del Cinccents, amb la ponderada conclusió que no foren “*ni el baluarte liberal ni la caricatura representativa que contrapuestas opiniones historiográficas han pretendido*”, a X. GIL, “Las Cortes de Aragón en la edad moderna: comparación y reevaluación”, a *Les Corts a Catalunya...*, p. 316. Per a l'evolució de les Corts valencianes del XVI, vegeu S. ROMEU, *Les Corts valencianes*, Tres i Quatre, València, 1985, 174 pp; i L. GUIA, “Les Corts valencianes a ledat moderna: les Corts de 1645”, a *Les Corts a Catalunya...*, pp. 284-286.

⁴ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, s.f.

El descontentament dels braços per la tardança es posà aviat de manifest quan els tractadors reials intentaren imposar —finalment a través de la publicació d'una sentència reial de les anomenades dades *in Curia*, que trencà la paritat de vots entre els habilitadors del rei i de la terra— l'habilitació de dos oficials reials (Galceran Albanell i Andreu de Biure) dins l'estament militar, una presència que els era constitucionalment vedada. L'oposició a aquella imposició fou tan generalitzada que el rei ordenà l'arrest de quatre dels primers personatges del braç —l'almirall de Nàpols (el seu president), el vescomte de Perelada, Onofre Alentorn (senyor de Seró) i mossèn Miquel Sassala de la Fondarella, els tres darrers habilitadors en representació del braç militar—, els quals foren obligats a romandre als seus allotjaments a Montsó i separats per tant de les reunions.⁵ Se'ls acusà de desacatament per haver-se negat a escoltar la lectura de la citada sentència reial quan el protonotari es disposà a llegir-la tant als habilitadors com al braç militar. L'estament reial s'afegí a la protesta dels seus col·legues militars tot i que el lloctinent don García de Toledo (1558-1564) la considerà també motiu de desacatament i els recomanà “tenir lo mirament que convé”.⁶

Si aquella sentència reial *in Curia* provocà moments de notable tensió, encara els estaments visqueren angoixats la possibilitat que el monarca abandonés les Corts abans de la celebració del soli, deixant sense aprovació la nova legislació que tantes hores de debat havia comportat.⁷ La tensió entre els tractadors reials i els dels tres estaments continuà en un pla proper a la ruptura total del diàleg, sobretot durant les primeres setmanes del 1564, coincidint amb la difusió de la falsa notícia de l'assassinat del monarca. El dia de Reis, davant la notícia que el rei es disposava a sentenciar novament en solitari sobre els dissentiments presentats el dia anterior pel procurador del bisbe de Barcelona i el vescomte de Canet, a través d'un memorial contra diverses actuacions del virrei don Garcia de Toledo, una ambaixada solemne recordà a Felip II que “lo juy de dits dissentiments no toca a vostra magestat solament, sinó junctament ab la terra”. Els tres estaments rebutjaren a més frontalment la participació dels magistrats de l'Audiència als judicis *in Curia*. El que era en discussió —parlem d'un element no pas menor— era si el monarca, a fi d'accelerar els tràmits de la Cort i laminar els habituals moviments d'oposició als seus propòsits, podia o no resoldre en solitari les qüestions plantejades al si dels braços per via de dissentiment. Aquesta pràctica podia a la pràctica convertir-los en del tot inoperants i per això els estaments no dubtaren a posar tota la carn a la graella a fi d'evitar l'establiment de sentències reials en solitari. La voluntat d'establiment d'un govern reial sense trabes constitucionals aparegué, doncs, com a gran teló de fons polític ja el 1564, i continuà al bell mig de l'escenari fins a la mort de Felip II el 1598.

⁵ Darrerament, O. JUNQUERAS ha apreciat la constitució durant les Corts del 1563-1564 d'un “partit *obertament anti-monàrquic*” (tal vegada autor del fals rumors de la mort del rei) fruit de la contraposició entre els realistes encapçalats pel comte d'Aitona i els opositors esmentats. Atribueix al grup, d'altra banda, un bagatge d'idees econòmiques que resulta difícil d'escatir a través de la lectura dels processos de Cort: d'ençà de les Corts del 1552, l'autor parla de l'existència d'una consciència creixent de l'existència d'un espai econòmic propi, amb interessos i problemes específics “que es veu agredit per disposicions polítiques que intenten protegir l'economia castellana, a costa de la de Catalunya” (*Op. cit.*, pp. 106-107).

⁶ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-72, f. 102v.

⁷ Segons M.A. PÉREZ SAMPER, avorrit d'esperar, Felip II declarà sessió permanent de les Corts la Nit de Nadal i es féu portar el seu llit a la sala de sessions en senyal de protesta pel que considerava una insufrible lentitud en els procediments (“La corte itinerante. Las visitas reales”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, III, p. 128).

Després de prorrogar la Cort per a la seva continuació a Barcelona tres setmanes després —el que permeté al nou monarca presidir la cloenda i atendre a l'obligació de jurar les constitucions d'una tacada— Felip II repregué les sessions amb el propòsit renovat de sentenciar sobre els greuges “sense la terra”. Els tres estaments protestaren enèrgicament a través de les figures clau de la Cort, l'arquebisbe de Tarragona i el comte d'Aitona. Tant a principis de gener com a finals de febrer, els braços acabaren retirant els dissentiments que havien donat ocasió a les sentències reials, cercant una forma indirecta de suavitzar la polèmica. Es tractà d'una victòria reial només aparent, atès que els estaments continuaren exigint durant les setmanes posteriors el desgreuge pertinent i a la pràctica acabaren blocant completament les feines d'una Cort que Felip II tenia molta presa per liquidar. Les Corts de la innocent trobada entre el nou monarca i els seus vassalls catalans acabaren deixant sens dubte un regust molt amarg a les dues parts.

Abans d'acabar el mes de febrer l'intercanvi d'acusacions de forçar el trencament de la baralla entre els tractadors reials i els estaments prengué un to encara més agre. Els primers refermaren la voluntat de cloure les Corts quan abans, mentre els braços els acusaven d'ésser els responsables del bloqueig. El dia 26 els tractadors comte de Chinchón, tresorer general de la Corona d'Aragó, don Bernardo de Bolea, vice-canceller, i don Garcia de Toledo, amenaçaren de dret els estaments amb la possibilitat que el rei marxés sense cloure les Corts.⁸ Les primeres Corts de Felip II com a rei arribaven al mateix punt que les primeres del seu pare, celebrades el 1519.⁹ Durant els dies posteriors es produïren nous dissentiments dins els braços militar i reial, que feren créixer nous nuvolades en un panorama ja aleshores prou gris. El 9 de març, finalment, els tractadors reials optaren per un nou instrument de pressió: el llicenciament de la Cort a termini fix. Els estaments rebutjaren la possibilitat de cloure els seus treballs abans del dia 15 —l'anunciat pel vice-canceller— i no dubtaren a rebutjar el llicenciament, a canvi de la seva prorrogació “y continuar per lo temps que convindrà a son real servey y bé de la terra”. Tot i la demanda solemne de divuit legats dels estaments al monarca, aquell rebutjà la possibilitat d'una prorrogació temporal i insistí en el llicenciament definitiu.

El dia anunciat per al soli forçat, el 15 de març, el braç reial no pogué fer una altra cosa que lamentar que després de set mesos de treballs tant a Montsó com a Barcelona —amb la consegüent despesa per a les universitats i els particulars—, no s'hagués fet “ningun redrés ni bé a la terra”. Entre els eclesiàstics, una missió particular dels prohoms de l'estament féu un intent de darrera hora per estovar les posicions dels tractadors reials. Felip II, però, es negà de nou a acceptar qualsevol prorrogació i els seus representants oferiren com a única solució que els estaments acceptessin deixar-ho “tot en mà de sa magestat”. A l'espera que les Corts expiressin definitivament l'escrivà del braç reial deixà anotat durant les darreres hores d'aquell dia que els braços s'estimaven més “lexar spirar aquella y baldament romangués la terra desconsolada com restave, que no que un agravi tant gran, tant general i preiudicial a tota la terra, de la dita sentència stigués may en peu”. La nota acabava situant la importància de la qüestió ben clarament: “car no

⁸ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 161-162, 163, 164-164v i 165-165v.

⁹ Després de nou mesos de debats, l'emperador amenaçà els catalans de forma semblant, “porque no pudiéndonos detener más, rompería la Corte, lo que sentiríamos mucho por lo que cumple a vosotros y que fuese por vuestra causa” (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 82).

remediant-se aquell, ere en sdevenidor total destructió de tota la terra y totes les Corts destruïdes”. Tocades les dotze de la nit sense novetats del rei, els braços donaren per expirades les Corts i els síndics s’acomiadaren amb el propòsit d’abandonar quan abans Barcelona.¹⁰

Més de vint-i-quatre hores després del llicenciament, la matinada del dia 17 les campanes tornaren a tocar a Corts. El *tour de force* entre rei i estaments continuaria per uns dies més: la nit anterior, el vice-canceller havia fet enviar als síndics del braç reial que encara romanien a la ciutat, notes a través de les quals se’ls informà que la Cort havia estat finalment prorrogada i que el dia 18 es celebraria el soli de cloenda. Davant semblants notícies “tot lo stament ne mostrà star molt alegre per veure ressussitada la Cort”.¹¹ El mateix dia es féu públic un apuntament celebrat entre el rei i els estaments a través del qual el monarca acceptà la suspensió de la sentència unilateral sobre els dissentiments.¹² Semblant renúncia, però, no degué deixar un record massa agradable a Felip II i condicionà segurament la seva política dels darrers anys. A canvi, el vice-canceller anuncià que en cas de nous retards en la negociació no es concediria en cap cas una nova prorrogació de la Cort. En efecte, a partir d’aquell moment els treballs de la Cort s’acceleraren de manera molt notable i els estaments treballaren en sessions maratonianes de sis del matí a dotze de la nit. El 19 de març el protonotari els entregà les segones decretacions reials als capítols presentats pels braços —els canvis que el monarca pretenia incorporar a la nova legislació— i aquells encara intentaren fer una darrera rèplica que els tractadors rebutjaren “que no y havie més lloch a rèpliques, y que pensàs las Cort en anar avant prest, car sa majestat havie ja decretat lo que devie y se’n volie anar promptament”. Al dia següent, els estaments renunciaren a continuar la discussió de les constitucions més conflictives, fent-les decaure definitivament i es nomenà la comissió encarregada de donar forma definitiva als textos constitucionals que gaudien del plau de sa magestat. Durant les hores posteriors i fins el 21 de març els braços examinaren a corre cuita el balanç del General i escolliren els jutges proveïdors de greuges, enmig de les pressions —fins i tot del príncep d’Èboli— que recordaren insistentment la voluntat del rei —del comte de Barcelona— de tornar quan abans a Castella.¹³ El dia 23, finalment, el rei assistí al soli final vestit de viatge i amb botes de muntar, a fi de marxar immediatament a Poblet, on passà la Setmana Santa, abans de continuar viatge de retorn a Madrid.¹⁴ En aquesta clarificadora actitud abandonà el soli, truncant a més les esperances de privilegi d’una cinquantena de candidats.¹⁵

¹⁰ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 166v-167, 169, 177v-178, 179 i 186-187.

¹¹ L’escrivà del braç reial féu una eufòrica descripció del curs dels esdeveniments: “molts forasters eren en dita ciutat lloharen en gran manera als cathalans, que tant noblament se eren regits y delliurats de les màchines los eren stades tramades per alguns tenen les mans en los negossis de la Cort [...], del que guanyà tota Cathalunya dit die molta honra a veu de quants stranys y havie forasters, y lloharen en gran manera los cathalans de molt constants y vertaders, y leals a son rey y senyor, car tot lo que la Cort pretenie per remediar dit agravi tot era servey y llahor de Déu y de son rey y bé y repòs de tota la terra” (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 187v).

¹² El 19 de març l’escrivà del braç reial deixà constància en onze folis del procés familiar memorial d’exemplars contra la polèmica sentència reial sobre els dissentiments (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 188 i 204).

¹³ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 204v i 232v.

¹⁴ M.A. PÉREZ SAMPER, “La corte itinerante...”, p. 129. M. FERNÁNDEZ ÁLVAREZ afirma que el rei tancà les Corts catalanes de mala manera “llevándose un mal recuerdo y dejándolo no muy bueno” (*Felipe II y su tiempo*, Espasa, Madrid, 1998, p. 361).

¹⁵ E. BELENGUER ha considerat el fet com una mostra de la manca d’atenció filipina envers la noblesa catalana, davant la qual la posterior pluja de mercès atorgada pel seu fill el 1599 hauria fet tard (“Haz y envés de la Cataluña...”, pp. 96-97).

Encara l'allunyament físic i mental entre la dinastia i la terra havia tingut una altra crua manifestació durant les Corts en la qüestió de la demanda reial de jurament del príncep don Carles a través de procuració. Felip II havia convocat les Corts castellanques a Toledo el 1560 per tal que juressin com a successor el seu fill i aprofità les generals de la Corona d'Aragó amb el mateix objectiu. La polèmica es derivà del fet que la malaltia del príncep li havia impedit acudir a la convocatòria. Els estaments catalans debateren llargament si constitucionalment aquest reconeixement podia ésser retut a un príncep absent. La majoria de les universitats —a les quals el rei s'adreçà particularment per demanar-ho—, com ara Lleida, es decidiren ràpidament a autoritzar els síndics a acceptar un jurament fet per via de procurador.¹⁶ Molts dels síndics, però, trigaren a rebre poders de les seves universitats i la promesa de príncep hagué de posposar-se indefinidament. El jurament del rei, en canvi, sí es celebrà el primer de març a Barcelona. Felip II degué recordar aleshores la seva primera estada a la capital catalana acompanyant el seu pare a finals del 1542 —quan fou jurat pels catalans com a príncep hereu—, tal i com li hauria agradat fer amb el seu fill dues dècades més tard. Després, havia tornat a Barcelona en breus visites l'octubre del 1548 i el juliol del 1551, en tots dos casos poc temps després i abans de presidir les Corts.

Ara, ho feia com a rei per primera vegada. Durant les setmanes del jurament del 1563-1564, el monarca féu la que seria la seva més llarga presència a Barcelona, per no tornar en més de vint anys.¹⁷ El dia abans del jurament, en previsió “que allí acudirie molta gent”, els estaments ordenaren que els promovedors dels tres braços, en companyia d'alguns alabarders de la guarda del virrei, en acabat de dinar, s'encarreguessin de la guarda de les portes de la sala reial.¹⁸ D'acord amb la tradició, Felip II féu compromís d'observar i fer obser a tothom la carta de venda del bobatge, herbatge i terratge, els Usatges de Barcelona, Constitucions, estatuts, capítols, ordinations i actes de les Corts generals de Catalunya, així com les llibertats, privilegis, gràcies, mercès, usos i costums atorgats, així com la unió dels Regnes de “Mallorques e illes a aquell adiacents”, així com dels Comtats de Rosselló i Cerdanya, Conflent i Vallespir. Els estaments prengueren nota d'uns compromisos que aviat entrarien en contradicció.¹⁹

¹⁶ APL, *Llibre de Consell*, 431, ff. 29v-32. Per al cas de Granollers, vegeu AHMG, *Llibre de deliberacions del Consell*, 1555-1572, f. 128v.

¹⁷ H. KAMEN, *Op. cit.*, p. 69; M.A. PÉREZ SAMPER, “La corte itinerante...”, p. 121; i E. SERRA, “Constitucions i Redreç...”, p. 161. L'acció dels consistorials “per més festivar la festa y més amostrar alagria de la beneventurada vinguda de sa magestat”, pot resseguir-se a DGC, II, pp. 150-154.

¹⁸ Els trenta alabarders eren gairebé l'única força pública de què disposaven els lloctinents a Barcelona, juntament amb els petits contingents militars allotjats a les drassanes. Semblants guardes virregnals havien anat constituint-se a Nàpols (190 homes), Palerm (24 alemanys), Milà (185 el 1560) o Sardenya (12) (C.J. HERNANDO, “Estar en nuestro lugar, representando nuestra propia persona. El gobierno virreinal en Italia y la Corona de Aragón bajo Felipe II”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, III, pp. 247-248).

¹⁹ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 166, 168 i 170-171. Als *Llibres de Consells* de Cervera trobem la transcripció íntegra del jurament reial, parant especial esment al seu compromís de mantenir i observar els privilegis “a la present vila y universitat sua de Cervera, per los sereníssimos reys de Aragó [...] concedits y atorgats” (AHCC, 154, f. 24). Altra transcripció a DACB, V, pp. 24-25.

La necessitat de reforma de la justícia i la discussió del donatiu

En el decurs de les sessions de les Corts del 1563-1564 la naturalesa dels debats manifestà de forma prou evident la divisió dels interessos estamentals, així com el tipus de problemes principals que calia afrontar. Els braços hagueren de discutir tant sobre els seus interessos enfrontats com sobre la realitat d'un govern reial que no donava resposta a les seves necessitats particulars. Com a mostra dos exemples importants a l'inici de les sessions. Els estaments militar i reial s'enfrontaren a poc de l'inici per l'ordre de presentació dels greuges i les propostes legislatives que calia presentar al monarca. L'estament militar fou del parer que la comissió reduïda encarregada presentés en primer lloc —“qu'és lo bé de la terra”— els memorials de greuges generals i particulars, per discutir més tard els nous capítols de Cort acordats pels braços. Lo “bé de la terra” es constituïa així sobretot de la suma dels interessos particulars i dels comuns en la resposta adequada als abusos del govern. A parer del braç de les viles i universitats l'ordre havia d'ésser l'invers, “preferint lo bé comú al particular”. Calia doncs, aprovar en primer lloc importants reformes legislatives que milloressin la mecànica del govern, abans de passar a satisfer els agreujats. Calia, en primer lloc, “disposar sobre lo stat y reformatió de la terra [...], stablir en ella leys necessàries y convenientes a la custòdia, govern y quietut de dita província”.²⁰ La polèmica suscitada —resolta més d'un mes després amb l'entrega simultània dels greuges generals i la nova legislació considerada més important— revela prou clarament el bagatge mental i polític amb el que uns grups socials i uns altres acudiren a aquelles Corts.

Els elements de reforma considerats clau foren la celebració regular d'una visita contra els oficials no sotmesos a judicis de taula i la divisió del Reial Consell en civil i criminal “per millor redrés de la justícia”. La naturalesa d'aquestes qüestions relligà en el fons estretament els greuges i la necessitat de reforma institucional, sobretot dels mecanismes d'actuació de la justícia reial a Catalunya, la qüestió central de la convocatòria del 1563-1564. Entre les seixanta constitucions, capítols i actes de Cort no menys de vint-i-nou es poden relacionar directa o indirectament amb l'actuació dels membres del Reial Consell i els seus notaris, i encara altres vint amb la de les jurisdiccions reials inferiors.²¹ Si algun propòsit portaren clar els estaments catalans a les Corts de Montsó del 1563-1564 fou el de redreçar una administració de justícia reial amb mancances

²⁰ Amb aquests termes, alguns anys més tard el jutge reial misser L. PEGUERA definiria les comeses de la Cort general (*Op. cit.*, p. 3). Un balanç dels principals punts de discussió de les Corts catalanes del 1563-1564 el trobem ja a J. DANVILA, *Op. cit.*, II, pp. 299-302.

²¹ Tots aquests elements i la seva discussió a les Corts a AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 54, 66v, 68v, 86-86v, 90, 87v i 100. A tall d'exemple, només entre els 28 actes de Cort aprovats a Montsó trobem un rosari de legislació relacionada amb l'organització i els excessos del Reial Consell: el primer feia referència a la creació de la sala criminal, el sisè a la inhabilitació dels jutges reials per intervenir en causes de contenció de jurisdicció, el vuitè reaccionava contra el bloqueig a l'Audiència de les causes contra oficials reials evocades en apel·lació de les sentències dels jutges de taula, el dotzè contra l'incompliment dels horaris laborals per part dels jutges, el catorzè contra l'evocació indiscriminada de causes generals, el quinzè sobre la depuració dels sistemes de votació de les causes dins el Reial Consell a fi d'evitar pressions sobre els judicants per part de la lloctinència, el setzè sobre l'assegurament de les caucions prestades després de sentències al Consell Reial i el vint-i-sisè sobre la necessitat d'accelerar la decisió en els recursos de contenció de jurisdicció portats a l'Audiència (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, s.f.). E. SALVADOR enfatitzà igualment l'omnipresència de les qüestions judicials a la legislació valenciana de les mateixes Corts generals, atès que —som dins un sistema judicialista— gairebé una tercera part de l'articulat es dedicà al funcionament de la Reial Audiència (*Cortes valencianas...*, p. XIX). Idèntica impressió a la que pot obtenir-se de primer mitjançant un cop d'ull a la legislació aragonesa aprovada el 1564 (P. SAVALL-S. PENÉN, *Op. cit.*, I, pp. 378-379).

fonamentals i una tendència marcada a l'abús. En definitiva, foren les Corts de l'intent fracassat en el redreç de la justícia.

La discussió del donatiu —un altre element clau per a la percepció del nou monarca sobre la disponibilitat dels seus vassalls— marcà el tens final de la convocatòria. A vista de tothom, el contrast entre l'estat de la hisenda del rei i del General a Catalunya no podia resultar aleshores més sagnant. D'una banda, l'esgotament dels darrers ròssecs del fogatge aprovat el 1552 havien deixat un considerable balanç negatiu per a les arques reials: només restaven 4.075 lliures, mentre les sentències dels jutges proveïdors de greuges realitzades feia deu anys i encara no satisfetes, ascendien a 17.632 lliures. Per tant, el nou donatiu a aprovar pels estaments el 1563-1564 partia amb un llast de 12.757 abans fins i tot del començament de les sessions. En canvi, la favorable conjuntura econòmica de mitjans de segle —com hem vist— havia provocat un notable increment dels ingressos de la Diputació.²² La diferències entre la salut financera del rei i la dels seus vassalls, degué fer pensar a Felip II i al seu entorn ministerial en la possibilitat d'una generosa compensació d'aquell desequilibri per part de llurs súbdits a través del nou donatiu.²³ La precipitació de la cloenda, però, provocà que la discussió es diferís fins al 21 de març, només unes hores abans de la seva cloenda.

Els estaments acordaren aviat l'entrega de 300.000 lliures, a partir de les seves propostes inicials de 235.000 en el cas del braç reial i de 300.000 primer, 320.000 i 350.000 més tard en el dels estaments militar i eclesiàstic, acusant la pressió feta al primer per part de diversos magnats.²⁴ La comissió reduïda encarregada de clarificar la forma del pagament proposà —i els estaments acabaren aprovant— una fórmula mixta entre l'entrega directa per part de la Diputació i el cobrament d'un fogatge general. Es faria aportació comptant i immediata a Barcelona de cent mil lliures i altres sentanta mil serien carregades a censal i pagades en dos mesos, la mateixa quantitat que s'esperava cobrar en poc temps dels deutors del General pels ròssecs d'arrendaments de bolles locals. Finalment, altres seixanta mil lliures sortirien de la imposició d'un fogatge al llarg de cinc anys, a raó de quatre sous anuals per foc, satisfets en dos pagues. Els braços exigiren, però, la reserva de cinquanta mil lliures per als pagaments de compensacions als "agreviats".²⁵ Com era

²² Això, tot i que la Diputació sembla que es veia obligada a avançar al monarca el pagament de parts del fogatge que encara no havia pogut cobrar: a primer del 1566, per exemple, el Capítol de Barcelona encara constituï tres procuradors per "combinar y comptar ab los senyors diputats lo que's deu al General per los fogatjes del clero de Barcelona y per los fogatjes dels anys 1547 y 1553" (ACCB, *Resolucions del Capítol*, 1501-1624, f. 63).

²³ Sobre els serveis de Corts a Catalunya i el paper receptor de la Tresoreria general, a través d'un repàs al seu volum i l'origen fiscal i financer dels donatius de Corts del Cinccents, vegeu B. HERNÁNDEZ, *Aproximación a las estructuras...*, pp. 145-153. L'autor remarca la importància de distingir entre servei aprovat i diner efectivament ingressat, així com el fet que fins les Corts del 1585 "pudieron contribuir a enjugar en algún grado el déficit de la Corona en Cataluña. Nunca, empero, se consideraron determinantes de la política financiera global en el Principado" (*Idem*, p. 147). O. JUNQUERAS, en analitzar els donatius de les Corts dels Àustries (1519-1599) arriba a la conclusió que la mitjana anual de pagaments que suposaren marcà una tendència molt clarament a la baixa fins el 1584. Considera que atès que l'experiència demostrava "que la política exterior de la Monarquia resulta clarament contraproduent per l'economia catalana [...], per què contribuir al seu finançament?" (*Op. cit.*, pp. 109-113).

²⁴ La correspondència barcelonina reflecteix abastament aquelles hores de regateig interestamental: la Vint-i-quatre donà instruccions als síndics d'afavorir un servei de 260.000 lliures i d'acceptar-ne vint mil més si no trobaven prou recolzament entre les altres universitats. Quan al dia següent aquells informaren que militars i eclesiàstics defensaven la xifra de 350.000 lliures, la Vint-i-quatre els autoritzà a acceptar —ne fins a 300.000 en el cas que aquells els pressionessin amb tots els seus mitjans (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-73, ff. 63 i 64).

²⁵ Es proposava, per tant, obtenir-ne cada any 12.000 lliures anuals. Si dividim cada lliura en vint sous, d'acord amb les equivalències monetàries de temps, trobem aleshores que el nombre de focs existent aleshores a Catalunya que la

d'esperar, el braç reial s'oposà ferotgement però sense èxit a la possibilitat del fogatge i demanà que la Diputació agilitzés el cobrament dels deutes dels seus arrendadors i oficials per tal de fer front a aquella despesa. Els síndics perpinyanencs manifestaren la seva negativa "no perquè no desigen servir a sa magestat, sinó per veure si la dita vila y poblats dels Comptats ho podran suportar", una afirmació que contraposà clarament les necessitats del rei a les de la terra, dins un país de frontera i reraguarda.²⁶

L'intent de repressa del contacte a través de les ambaixades de la Diputació a la cort

Quan el rei aconseguí abandonar precipitadament el país a finals de març del 1564, els estaments eren una mica més conscients que abans de la seva arribada dels inconvenients de la llunyania reial i la pluriocupació de ceptres per Felip II, comte de Barcelona i senyor de mig món. La creixent incomunicació entre rei i regne no féu sinó accentuar-se durant la resta del seu regnat a Catalunya. Abans d'analitzar la cadena de fets i motius de descontentament que s'anà generant,²⁷ convé parlar esment a l'únic mecanisme que féu tímidament possible el desig de contacte directe amb el monarca que els estaments catalans desitjaren mantenir, les ambaixades. Com afirmà a finals del 1576 el vicecanceller del Consell aragonès als ambaixadors tramesos per la Diputació —encara que fos per tal de rebaixar el protagonisme del totpoderós tresorer general de la Corona, el comte de Chinchón— el rei no tenia sinó dos boques per parlar amb els seus regnes de la Corona d'Aragó, "la una era lo viscicanceller y l'altra lo virrey".²⁸ Quan la del lloctinent ordenava contrafació

comissió degué calcular per fer la seva proposta era de 60.000, una xifra pràcticament idèntica als 60.254 focs laics —sense, però, Barcelona, la Vall d'Aran i altres petites omissions—, que donà com a resultat el fogatge del 1553 (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 205v-207, 208-209, 211-211v i 225v-226; i J. IGLÉSIES, *El fogatge de 1553*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1981, I, p. 15). Sobre la forma de pagament del donatiu valencià del 1563-1564, vegeu J. MARTÍNEZ ALOY, *Op. cit.*, p. 319. Pel que fa als orígens medievals catalans del donatiu, P. ORTÍ-M. SANCHEZ, "Introducció", a *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els Capítols del donatiu (1288-1384)*, Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1997, pp. I-XLIV.

²⁶ El síndic cerverí fou del parer que els ingressos deriats de la bolla pagaven sobradament les vuitanta mil lliures anuals que pujaven les pensions dels censals carregats per la institució i els salaris d'oficials i càrrecs ordinaris, de forma que cada any engruixien les arques del General unes seixanta mil lliures "llargues", la recaptació aproximada dels drets d'entrades i eixides. Per aquest motiu, considerà que la hisenda del General podia subvenir durant els anys següents al pagament complet del fogatge i "per bé y utilitat dels pobres" convenia que així fos, eliminant el fogatge (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 211v i 220v-221v). El cobrament del fogatge, com calia preveure, no fou fàcil: el 1565 Barcelona volgué retenir el pagament d'unes 13.500 lliures com a compensació "per lo que han de pagar del nou inpòsit de Sicília" i no fou fins onze anys més tard que la Diputació abonà definitivament el pagament d'aquella quantitat (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 782, f. 107v; i *Deliberacions*, 143, f. 137).

²⁷ Per a un repàs sintètic dels elements bàsics del debat polític català reflectits a la documentació de la Diputació del General al llarg del període 1539-1578 —cronologia que en part abasta el present capítol—, vegeu E. SERRA, "Pròleg", a *Dietaris de la Generalitat...*, pp. IX-XIV.

²⁸ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-47, f. 58. El comte de Chinchón, Diego Fernández de Cabrera y de Bobadilla, ocupà al llarg de les darreres dècades del regnat de Felip II un paper principalíssim en la governació dels territoris de la Corona d'Aragó, després que substituís el seu pare al Consell d'Estat el 1575 i heretés igualment l'ofici de tresorer general de la Corona d'Aragó dos anys més tard, un ofici amb un component polític creixent i castellanitzat d'ençà del 1542 (sobre l'evolució de l'ofici al si del Consell d'Aragó, vegeu J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 344-349). Segons els "Comentarios" del comte de Luna, al Consell d'Aragó "no se hacía más que lo que él quería y ordenaba" (C. RIBA, *Op. cit.*, pp. XIX-XX i XLIII). Després de les alteracions, un eclesiàstic fou inculpat d'haver afirmat que "el rey ya no mandaba ni gobernaba y que el conde de Chinchón lo había sacar a un corredor porque lo viesen y entendiesen que estava vivo a modo de una estatua, y que el conde de Chinchón lo hacía y gobernaba todo" (J.R. ROYO, "Procesos del Tribunal Eclesiástico de Zaragoza por sedición política en 1592", a *Jornadas de Estudios sobre la "invasión de Aragón"...*, XXVII-XXVIII (1992), pp. 251-252). Sobre la seva figura i el seu paper preponderant com a principal conseller del monarca en temes aragonesos i italians, especialment d'ençà del 1584, vegeu l'estudi monogràfic de S. FERNÁNDEZ CONTI, "La nobleza cortesana: don Diego de Cabrera y Bobadilla,

—com s'esdevingué cada vegada amb major freqüència—, no restà un altre recurs que acudir al consol de la segona. Per aquest motiu, les ambaixades es convertiren en una necessitat del sistema derivada de la punyent realitat de l'allunyament mental i físic del monarca. Una necessitat, a la qual apel·laren no només la Diputació del General i la ciutat de Barcelona, sinó moltes altres institucions catalanes.²⁹

Per als estaments, a més, el recurs al monarca es convertí en una necessitat que devia guardar els precaris equilibris representatius fixats en l'estructura de la Diputació. Per aquest motiu, moltes de les ambaixades —les quals havien d'estar formades per un mínim de tres membres, un per estament— es convertiren en una pesada llosa per a l'economia del General. Poques vegades, com ara a principis del 1573, la Diputació acceptà deixar com a ambaixador un tècnic, atès que les apel·lacions al rei no només tenien un objectiu de resolució del plet, sinó també representatiu.³⁰ A més, les corrupteles entorn de les ambaixades foren freqüents a través d'abusos en l'elecció dels membres i de les dietes atorgades.³¹ La inseguretat dels camins suposava una primera prova, tant per als mateixos ambaixadors com per als correus que hi portaven les missives dels comuns catalans.³² Una vegada arribats a la cort, no resultà fàcil mantenir oberts els canals de comunicació amb les institucions que havien decretat el viatge. A principis dels seixanta, quan les relacions entre les institucions del rei i les de la terra eren més o menys fluïdes, la correspondència dels ambaixadors tramesos per la Diputació era afegida als plecs de despatxos que els correus reials portaven a la cort. Amb l'accentuació de la desconfiança, sobretot a partir de la tardor del 1568, la Diputació optà per trametre els seus propis correus, després de lamentar no haver rebut cap de les missives trameses per un dels seus agents a Madrid, dirigint una vetllada acusació als correus reials.³³ Durant les dècades posteriors, les autoritats reials al Principat arribaren a impedir fins i tot als correus propis de la Diputació la utilització del sistema públic de postes i es negaren a proporcionar-los cavalleries.³⁴

tercer conde de Chinchón”, a J. MARTÍNEZ MILLÁN (dir.). *La Corte de Felipe II*, Alianza Editorial Madrid, 1994, pp. 229-270.

²⁹ Moltes altres, ciutats, viles i capítols d'esglésies hi van recórrer, a fi de fer sentir a la cort les seves necessitats menystingudes per la lloctinència: a principis del 1598, per exemple, trobem un canonge com a ambaixador a la cort del Capítol de Vic (ACV, Secretaria, *Registro Epistolarum Capituli*, 1570-1639, s.f.). La intensitat i freqüència de les ambaixades catalanes a Madrid serví de model als diputats valencians, els quals demanaren pel maig del 1573 actes autèntiques de les eleccions d'ambaixadors fetes a Catalunya (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 789, f. 197v).

³⁰ Quan el rei demanà al consistori que retirés els seus ambaixadors a la cort hi deixés únicament un a l'espera de la seva resposta a la polèmica qüestió de l'excusat, la Diputació respongué retirant-ne els tres legats i trametent a Madrid l'assessor ordinari, atès que no es podien separar els tres ambaixadors, cadascun dels quals anava en representació dels de la seva mateixa condició (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 789, f. 152).

³¹ Durant la visita girada el 1587 contra misser Joan Exerrat entre les acusacions hi trobem una relacionada amb el regiment com a ambaixador de Miquel Agulló —cunyat del diputat militar Joan de Queralt— i dels seus ingressos de 200 lliures mensuals, netament superiors a l'habitual (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 4, f. 229v).

³² El 1568, un correu de Barcelona i la Diputació enviat a la cort fou atacat per quatre homes armats de pedrenyals a Fraga, encara que aquells no li prengueren finalment els despatxos. Pitjor sort va córrer, a primers del 1599, un correu reial que anava a Madrid, tirotejat, ferit i robat a la baronia de Montcada (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-45, f. 176v; i *Registres de deliberacions*, II-108, f. 74v).

³³ “No las havem may rebudas y haxí duptam no las hagen preses” (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 786, f. 25).

³⁴ Miquel Salla, correu de la confraria d'en Marcús de Barcelona lamentà durant les Corts del 1599, com onze anys abans, “anant y venint a la cort despatxat per lo General, com no podie anar ab cavals a la posta, anaven ab mules a les vint legües” (ACA, Generalitat, 1099, f. 333v).

A Madrid, els ambaixadors catalans toparen amb un complex entramat cortesà dins el qual no resultava senzill maniobrar. Comparèixer cara a cara davant del monarca semblava una aventura encara més difícil que el camí fet d'arribada, infestat de lladres i malfactors. A més, durant les freqüents estades del monarca a l'Escorial les dificultats per accedir-hi encara augmentaven. L'estiu del 1593, per exemple, un legat del General topà en el seu intent amb el secretari Juan Ruiz de Velasco, qui atorgava personalment les llicències necessàries per desplaçar-se des de Madrid fins al monestir escurialenc. L'ambaixador del General maldà per passar desapercebut, allotjat a una posada propera a l'Escorial. Descobert aviat, però, fou cominat a tornar a Madrid i esperar el vistic-plau per al viatge. Aquells oficials i ministres, que actuaven com filtres i mitjancers i amb els quals era necessari mantenir unes amistoses relacions, suposaven també una altra considerable font de despeses per als ambaixadors. L'abril del 1595, per exemple, un ambaixador enviat pel General a la cort negocià amb el nunci papal sobre el llarg plet suscitat (que analitzaren més endavant) arran de l'ocupació per comanadors estrangers de la castellania d'Amposta de l'orde de Sant Joan. L'ambaixador lamentà el fet de no trobar diners entre els mercaders catalans a Madrid —“y no puch fer est negoci sens diners y los mercaders de assí no volen dar un real per a Barcelona”— i demanà al consistori un crèdit especial per als gastos necessaris “que estos italianos, si no tocan la justícia amb la mà no la entenen y per consegüent no la fan”.³⁵

Però, tot i l'existència d'intermediaris com aquells, sembla clar que l'èxit de les ambaixades depenia sobretot del grau d'acollida que aquell moment polític i els equilibris de forces al si de l'entorn ministerial del rei poguessin oferir. Per això, el 1597 l'arquebisbe de Tarragona suggerí al govern barceloní que abans d'enviar ambaixadors a Madrid es fes un sondeig a fi d'esbrinar les seves possibilitats d'èxit, “per què la experiència nos ha mostrat que quant estes anades se fan sens voluntat de sa magestat són de poch profit y acarreen gran desauthoritat a tot est Principat”.³⁶ En efecte, a partir dels anys setanta del Cinccents, Felip II rebutjà directament i ordenà el retorn immediat a Catalunya de diverses ambaixades trameses per part dels estaments.³⁷ Molts dels ambaixadors reberen l'ordre de retornar a Barcelona quan es trobaven a Saragossa o València, camí de la cort. Tot i així, la Diputació mai no renuncià a aquest recurs, atès que com afirmà el consistori el 1576 el rei no podia privar el Principat i els Comtats de “esta sola consolació que's té de veure la cara de sa magestat, y que levar aquest refugi se porie tenir per agravi o almenys per hu dels maiors càrrechs que dar-se pogués”.³⁸

No fou fins a les acaballes del segle que la Diputació es plantejà la possibilitat d'establir una representació permanent a la cort. Un dels agents enviats per la institució a Madrid explicà com un alt ministre de la monarquia li havia posat com a exemple “los regnes de España, com són

³⁵ ACA, Generalitat, V 244, s.f.: i V 245, s.f. Un diari redactat per un clergue al servei del cardenal Camillo Borghese, després d'un viatge a la cort dels Àustries, afirmava en canvi que “aquél que piense venir a esta corte es menester traiga una buena bolsa” (F. BENIGNO, *Op. cit.*, p. 70). Les peripècies d'un ambaixador català a la cort de Felip III, poden resseguir-se a F. AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1992, 261 pp.

³⁶ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-45, f. 71.

³⁷ A part d'obstraculitzar-ne el mateix recurs de la Diputació a Roma: la tardor del 1569, aquella lamentava el boicot del qual eren objecte els seus ambaixadors a la Ciutat Eterna per part de l'ambaixador de la monarquia catòlica (ACA, *Lletres trameses*, 787, f. 23).

³⁸ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 793, ff. 60, 61 i 63v.

Sevilla, Granada y los demás”, els quals mantenien a la cort una personal natural d'aquells amb comissió de tractar tots els negocis que els afectessin. A parer d'aquell agent, calia que el síndic permanent de la Diputació fos “capaç de negoçis, intel·ligent y cursada en ells”, amb habilitat per parlar i tractar amb el monarca o els seus ministres, que disposés d'un salari competent “com a persona que represent a aquell regne”. Segons s'informà a la Diputació aleshores, Catalunya era l'únic dels territoris de la Corona d'Aragó que no disposava de legats permanents a Madrid.³⁹ Abans de la mort de Felip II, sembla que la Diputació comptava finalment amb una presència representativa estable: la primavera del 1597 Jaume Ferrer, català resident a Madrid, era anomenat “agent dels deputats del General de Cathalunya en la cort del rey nostre senyor” i un any més tard, el mercader barceloní Miquel Ardèvol rebé el mateix tractament.⁴⁰

Un govern conflictiu d'inici: el virregnat de don García de Toledo (1558-1564) i la primacia dels interessos militars⁴¹

El recurs institucional a les ambaixades ens permet resseguir —com a fil conductor— els principals contenciosos polítics entre la terra i la dinastia al llarg dels vint anys que separaren les Corts del 1563-1564 i les del 1585. El primer afer que marcà profundament el període immediatament posterior a la primera convocatòria fou l'aplicació de les anomenades pragmàtiques de fortificació. Els termes en els quals es plantejà la polèmica resulten especialment significatius de les dues grans claus de la història política catalana del període, en mostrar alhora la voluntat reial d'instaurar una total discrecionalitat en l'actuació dels seus alts ministres a Catalunya —sense controls constitucionals—, així com de la consideració del país com a frontera militar de les terres del rei.⁴² La tardor del 1560 Felip II disposà la realització d'obres de fortificació als castells de Perpinyà i Roses, així com “*cierta orden de contribución*” a fi de sufragar-ne les despeses, que exigí el recolzament econòmic de les viles i llocs no només de la recollida tradicional de la vila capital dels Comtats, sinó també de l'Empordà. Les Corts posteriors —els termes generals de les quals hem analitzat— comportaren un allau de protestes de part dels delegats d'aquells territoris. Els síndics de Vilafranca de Conflent, Argelers i el Voló protestaren dins l'estament reial per la pragmàtica que els obligà a la contribució, considerant-la contra constitucions, i exigiren la seva revocació.⁴³

³⁹ El 1584 la Diputació aragonesa s'adreçava a Dionisio Montañana amb el títol de “*agente del reyno de Aragón en la corte de su magestad*” (ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 23, ff. 268v-269).

⁴⁰ ACA, Generalitat, V 246, s.f.; i *Lletres trameses*, 813, f. 214v; i 815, f. 88v.

⁴¹ Subscrivim, doncs, el qüestionament de l'existència d'un viratge en la política filipina envers Catalunya que pugui situar-se entorn del 1568 —i que caldria avançar en tot cas als darrers anys de Carles I—, plantejat pels historiadors durant les darreres dècades, i en el qual trobem d'acord des d'E. BELENGUER (“La problemática del cambio político en la España de Felipe II. Puntualizaciones sobre su cronología”, a *Hispania*, (1958), pp. 529-576) a R. GARCÍA CÁRCCEL (*Felipe II y Cataluña...*, esp. pp. 12-13).

⁴² Felip III mostraria el seu afany reparador durant les Corts del 1599 acceptant al Capítol 9 que “per lo gran abús que han fet nostres loctinents generals en fer edictes generals y particulars contra Constitucions” en restessin prohibides noves publicacions de “edictes [y] crides, axí generals com particulars que sian contra Constitucions ni capítols de Cort” (*Constitucions y altres drets...*, p. 157).

⁴³ Segurament afectat per la reducció dels seus ingressos senyorial, l'abat d'Arles presentà igualment una súplica, en protesta pel fet que el lloctinent i el Reial Consell havien fet execució de la pragmàtica del 1560 en els vassalls de

A l'Empordà, l'exigència de contribucions d'acord amb les citades pragmàtiques es succeí al llarg de la dècada dels seixanta, tot i les citades protestes. A mitjans de maig del 1562, per exemple, el Consell bisbalenc es veié obligat a enviar vuit homes a Perpinyà i encara novament a l'agost altres cinc, amb instruccions però "que los jurats o altres persones miren y tinguin diligència de veura si poran remediare que no n'i ajan de anar tants".⁴⁴ A la capital del Baix Empordà les exaccions relacionades amb l'obligació de col·laborar a la fortificació de la ciutadella de Roses arribaren fins pocs mesos abans de la celebració de les Corts de Montsó del 1585. El 1568, el rei reclamà 4.800 jornals pendents a la vila "ab los paiesos" o el seu equivalent monetari, tal i com mesos després el seu jurat en cap negocià a Barcelona. El 1582 fou novament comminada a pagar i pel maig del 1584 el mateix lloctinent exigí en un termini de deu dies que els de vila i la part forana de la Bisbal complissin amb els 2.637 jornals pendents a Roses.⁴⁵ Això, tot i que l'àmbit territorial forçat a la contribució per a les fortificacions fou augmentat el 1573 a través d'una nova pragmàtica, en la qual el mateix monarca reconeixia que unes mil cases havien estat abandonades a Perpinyà des de l'anterior pragmàtica (1560), davant l'excessiva pressió fiscal que s'hi havia derivat.⁴⁶

Semblant ampliació territorial de les contribucions es justificà en pragmàtiques com ara la de Carles I per a la fortificació de Barcelona o la primera de Roses (1551), a la qual havien restat obligades les vegueries de Girona, Besalú i Camprodon.⁴⁷ La segona pragmàtica de fortificació de Perpinyà (1573) decretà una rebaixa dels territoris afectats per l'anterior de sis jornals per cada cent focs a tres i disposà que totes les vegueries que d'ençà del 1543 contribuïen a la fortificació de Barcelona ho fessin a partir d'aquell moment a favor de Perpinyà, per un termini de tres anys i amb un pagament total de 12.000 lliures.⁴⁸ No fou fins a la primavera del 1574 que la Diputació es plantejà la possibilitat de oposar-se legalment a les pragmàtiques de fortificació, però el vot encarregat a quatre doctors desaconsellà l'assumpció de la "causa de les universitats", encara que recordà que si alguna d'aquelles acudia a l'empara de la institució, els diputats restarien obligats a

l'església d'Elna, fent-los contribuir amb diners i quisties i no "com a terratinents y per porrata de les terres", tal i com disposava la dita pragmàtica (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, ff. 120 i 144-144v).

⁴⁴ AMBE, *Llibre d'acords i resolucions*, 1531-1608, ff. 92-92v. El síndic de Cruïlles a les Corts denuncià les activitats del "capità de Roses" el qual els havia obligat a servir a les obres de fortificació durant dos anys (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-71, f. 76). Sobre la incardinació de Roses dins l'estructura de la Capitania de fronteres de Perpinyà, vegeu P. DE LA FUENTE, *Op. cit.*, p. 138.

⁴⁵ AMBE, *Llibre d'acords i resolucions*, 1531-1608, ff. 115v, 168v i 171v. L'impacte socio-econòmic de la destrucció de moltes de les botigues i els magatzems de barques dels pescadors de la vila per a la construcció de la ciutadella a M. PUJOL, *La vila de Roses (segels XIV-XVI)*, Brau edicions, Roses, 1997, pp. 161-162.

⁴⁶ La pragmàtica de fortificació de Barcelona dels temps de Carles I (1543) havia obligat a contribuir les ciutats i vegueries de Vilafranca del Penedès, Berga, Vic, Manresa, Cervera, Tàrraga, Urgell, Agramunt, Lleida, Balaguer i "terra de Poblet".

⁴⁷ Encara durant les Corts del 1599 els síndics gironins recordaren com el marquès d'Aguilar, tot i els seus privilegis d'exempció els havia obligat a contribuir durant els anys 1552-1554, a través de l'execució de certes quantitats per part d'oficials de la Capitania general que havien anat "per les cases trahent la roba y penyores de aquelles, venent-les". Dos dels jurats havien estat empresonats el 1552 i dos anys després, trobant-se el mateix lloctinent a Girona, tornà a ordenar el seu empresonament. Girona calculà que les contencions derivades d'aquests excessos havien costat a la ciutat no menys de dos mil lliures (ACA, Generalitat, 1099, f. 904).

⁴⁸ Les autoritats municipals de cada lloc haurien d'exigir els diners en un màxim de tres terminis l'any, fent dipòsit de les dites quantitats a la Taula de Canvi de Barcelona en un compte obert a nom dels còsols de Perpinyà (ACP, *Llibre vert major*, 112 EDT 1, ff. 316-319). L'àmbit territorial aplicat al finançament de les obres a Perpinyà arribà fins a Flix, on oficials de l'Audiència reclamaren l'entrega de 35 lliures i 10 sous durant tres anys, tot i que tres anys abans la universitat havia estat obligada a contribuir a les obres de les torres dels Alfacs (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-46, f. 93). Sobre els antecedents i les reaccions immediates a la pragmàtica, vegeu J. MARTÍNEZ MILLÁN i S. FERNÁNDEZ CONTI, "Catalunya y la estructura...", pp. 20-22.

fer “supplicatió ab cap y cua”.⁴⁹ Però si la Diputació no constituí en aquest cas una eina adequada al servei dels interessos de les universitats —tot i les protestes formulades per universitats com ara Cervera o Manresa—,⁵⁰ les Corts de Montsó del 1585 manifestaren abastament el seu descontentament, en demanar massivament els síndics no només la revocació de les pragmàtiques, sinó també el retorn dels diners esmerçats a Perpinyà, Roses, Salou o els Alfacs.⁵¹ Els tractadors reials n’acceptaren la revocació sempre que els estaments aprovessin una “notable summa” amb el mateix objectiu. Aquells no s’avingueren fàcilment a tancar la qüestió, “per quant la terra està molt agraviada per haver pagades moltes summes indègudament”. Però tot i les insistències estamentals —també de darrera hora—, el monarca no s’avingué en cap moment a entrar en el capítol de les compensacions.⁵²

Les Corts plantejaren un allau de queixes a través dels greuges contra les pragmàtiques de fortificació. Els braços rebutjaren la publicació de pragmàtiques, edictes o ordinations generals al Principat i Comtats, pel fet que era prohibit per les lleis de la terra imposar nous vectigals ni fer provisions contra constitucions vigents, ni sense el consentiment de la Cort General o la “mayor part de aquella” —amb les úniques excepcions de les convocatòries militars de *Princeps Namque* o les mateixes de convocatòria de Corts.⁵³ Els estaments lamentaren el fet que en virtut de les pragmàtiques signades de mà del rei per a un període de tres anys, una munió d’oficials —anomenats “comissaris de les obres”— haguessin travessat el país implicant als seus expedients d’exacció la major part de les universitats presents a les Corts.⁵⁴ Tot i aquestes vehements protestes, universitats com ara Lleida o Berga encara esperaven la seva compensació el 1599.⁵⁵

Altres problemes relacionats amb les autoritats militars reials manifestats amb posterioritat a les Corts del 1563-1564 tenien també el seu origen durant els anys anteriors a la convocatòria i per

⁴⁹ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 141, f. 701; i DGC, II, pp. 431 i 433.

⁵⁰ Per exemple, pel novembre del 1577 (DGC, II, p. 544).

⁵¹ El síndic de Cervera rebé instruccions d’exigir compensacions durant les Corts per via de dissentiment, sense esperar el dictamen dels jutges proveïdors de greuges (AHCC, *Memorials i instruccions de missatgeries*, s.f.). Encara l’estiu del 1586 dos síndics enviats des de Tàrraga es trobaven a Barcelona gestionant la recuperació de les contribucions fetes per la vila a les muralles de Perpinyà (AHCT, *Llibres de Consell*, 19, ff. 108-111 i 135). Deu anys abans, el Batlle general Lluís d’Icart havia comunicat a la Comuna del Camp de Tarragona el desig del monarca que les seves universitats contribuïssin a la fortificació de la franja costanera més pròspera, demanda a la qual el Consell de la Comuna i el de Tarragona accediren. Durant les Corts del 1585 i després d’haver esmerçat els diners compromesos, el govern de la Comuna envià dos síndics a Montsó per tal de reclamar els pagaments pendents de la resta dels implicats (arquebisbe, Capítol, clergat, monestirs i convents) en la fortificació de Salou (E. FORT, *Notícia històrica d’una singular...*, pp. 174-175).

⁵² El capítol 201 de la proposta de la Divuitena de les Constitucions demanà la revocació expressa de les pragmàtiques de Roses i Perpinyà, i el monarca la decretà amb les paraules “sa magestat manarà que se’ls guarde sa justitia”, una resposta contemporitzadora que els braços no tingueren altre remei que acceptar (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 634 i 637v-638).

⁵³ Sobre el govern reial per via de pragmàtica i el debat sobre la seva vigència posterior al regnat de Carles I, fruit de la manca de convocatòries de Corts a Catalunya, vegeu J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 480-481.

⁵⁴ Es lamentaren explícitament per haver estat obligades a contribuir les ciutats i viles de Lleida (que quantificà el seu ajut en 1.666 lliures), Balaguer, Manresa, Cervera, Tàrraga, Vilafranca del Penedès, Besalú, Figueres, Cotlliure, Torroella de Montgrí, el Voló, l’Arboç, Cruïlles, Salses, Argelers, Camprodon, Berga i Vilafranca de Conflent. Aquesta última explicà com, d’ençà del 1560, els “comissaris de les obres” s’havien fet pagar dietes excessives i havien fet incautacions de ramats als camins reials. Durant aquells vint-i-cinc anys havien hagut de pagar anualment dos sous per casa (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 680v-682v).

⁵⁵ ACA, Generalitat, 1099, ff. 721-722v.

tant s'arrossegaven gairebé des del primer dia de govern del nou monarca.⁵⁶ Així, per exemple, a principis del 1561 la Diputació del General organitzà una ambaixada a la cort, a fi de protestar —entre altres coses— per la resistència militar al pagament dels fogatges als Comtats, fins al punt que el comissari encarregat del cobrament a Perpinyà havia hagut d'amagar-se “y si no u hagués fet se té per cert lo hagueren mort dits soldats”. El governador dels Comtats i el lloctinent don García de Toledo (1558-1564), a més, havien negat sempre qualsevol col·laboració, de forma que el consistori de la Diputació es veié obligat a aturar tots els procediments de cobrament a fi d'evitar un avalot amb les tropes aquarterades a la vila.⁵⁷ Un any més tard, pel març del 1562, una nova ambaixada protestà contra l'actuació del lloctinent citat en el desarmament dels oficials del General, en un context de “grans rompiments de constitutions, capitols y actes de Cort y altres leys de la terra que de cada dia se fan per lo illustre lloctinent general y doctors del Real Consell”. Afirmacions com aquesta són les que legitimen a pensar en l'existència d'un govern virat d'inici. Els virregnats de don García de Toledo i don Diego Hurtado de Mendoza suscitaron prou protestes entre els “protectors y deffenedors” de les constitucions, com per a que no poguem apreciar una considerable continuïtat en l'actitud de les institucions reials al Principat abans i després del 1568.⁵⁸

Don García de Toledo, de Perpinyà estant, féu cas omís a les protestes plantejades per la Diputació a Madrid. Emplaçà el consistori a manifestar les seves queixes davant el canceller i el Reial Consell, el que la Diputació qualificà com a “medis per a fer dit dupte y llevar-nos tot recurs”. Per aquest motiu, els diputats i oïdors demanaren formalment ja el 1562 una via de recurs alternativa al *Poc valdria*, consistent a obtenir desgreuge directament de mans del monarca, és a dir, “per altra via que més li sia servey, sens dexar-ne sa coneixensa llibera y sens reparo de recurs als mateixos qui pretenen haver-nos agraviats”.⁵⁹ No agradava, doncs, la boca del primer lloctinent del rei. Com hem assenyalat, a partir d'aquestes nul·les condicions de diàleg amb la lloctinència i el Reial Consell, els braços encetaren —al llarg del període 1562-1585— un notable esforç econòmic a fi d'establir una relació directa amb el monarca que solucionés els problemes de contrafacció sense acudir a un sistema viciat. Una via, però, que es demostrà igualment infructuosa. En primer lloc, pel fet que es sobrentenia amb ingenuïtat que les actuacions de la lloctinència i la Reial Audiència a Catalunya no eren estimulades, avalades o si més no tolerades a través de l'aquiescència de la cort. La consciència d'aquest segon fracàs impulsà els estaments a

⁵⁶ Segons J.H. ELLIOTT durant les Corts del 1563-1564, el virrei García de Toledo fou acusat de “volar mal a Catalunya i [als] cavallers catalans prenia plaer se'ls trencassen tots els privilegis que tenen” (*La revolta catalana...*, p. 16).

⁵⁷ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 778, ff. 108-121v.

⁵⁸ Sobre el suport i protecció dispensada des de la cort pel duc d'Alba a la carrera de servei del seu cosí don García de Toledo, aconsellant-lo sobre càrrecs, mercès i criteris polítics durant el seus virregnats català (1558-1564) i sicilià (1565-1568), vegeu C.J. HERNANDO, *Castilla y Nápoles en el siglo XVI. El virrey Pedro de Toledo: linaje, estado y cultura (1532-1553)*, Junta de Castilla y León, Salamanca, 194, pp. 160-166; i H. KOENIGSBERGER, *La práctica del Imperio*, Alianza Editorial, Madrid, 1989, pp. 206-208. Tal vegada qui primer posà en solfa l'existència d'un viratge filipí fou J. NADAL, qui el 1983 criticà el fet que fes referència bàsicament a uns “plantejaments ideològics enfrontats entre grups de la cort”, sense tenir prou en compte “els interessos socials i econòmics de les diferents opcions en pugna ni l'actitud dels diferents sectors socials de Catalunya envers les institucions pròpies i els plantejaments de l'aparell de l'estat pel que fa a aquestes institucions” (“Catalunya dins l'Imperi...”, p. 4). L'exemple aragonès, d'altra banda, contradia aquesta cronologia, atès que situa els anys 1554-1559 com els de major contestació a la monarquia fins el 1585-1591 (G. COLÁS i J.A. SALAS, *Op. cit.*, p. 447). E. SERRA ha parlat de la lloctinència d'Hurtado de Mendoza com “ben significativa per l'aplec de pragmàtiques reials en contrafacció de constitucions” (“Perpinyà, una vila...”, p. 577).

⁵⁹ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 779, ff. 98-102 i 147.

demanar directament, a partir de les Corts de Montsó del 1585 —les de la dissimulació—, un sistema legal alternatiu al vigent per a la reparació de les contrafaccions.

El setembre del 1562 s'organitzà la tercera ambaixada a la cort en pocs mesos. L'acumulació dels greuges es considerarà aleshores tal que la legació començà per reclamar la presència del rei a Catalunya per celebrar Corts. Amb la innocència pròpia del període, els estaments demanaren a Felip II que ordenés per carta al lloctinent i el Reial Consell una rectificació pública dels greuges comesos, atès que del contrari —com els darrers casos havien demostrat—, un i altres es negarien a reparar-los. En realitat, la percepció d'una desdoblada actitud entre el rei i els seus ministres a Catalunya era del tot falsa i en tot cas es derivava d'una utilització merament estratègica. Els estaments clamaren —en la mateixa línia esmentada pel que feia a la publicació de pragmàtiques reials— contra els edictes generals de la lloctinència, que laminaven contínuament les jurisdiccions ordinàries a través de l'automàtica evocació a l'Audiència de totes aquelles causes que es derivessin del trencament dels preceptes publicats. La Diputació criticà també aleshores el fet que el lloctinent i l'Audiència es neguessin a residir al nou palau finançat pel General,⁶⁰ així com l'excessiva i il·legal intervenció dels jutges reials als contenciosos de jurisdicció entre els tribunals laics i eclesiàstics, a fi de procurar-se sentències favorables de mans del canceller. L'escenari d'enfrontament finisecular es trobava, doncs, força perfilat fins i tot abans de la celebració de les Corts del 1563-1564.

A primers de febrer del 1563, la Diputació preparà la quarta ambaixada en dos anys. La darrera legació catalana a la cort havia aconseguit segons sembla cartes reials en les quals s'ordenava la reparació virregnal dels greuges que havien forçat els representants dels estaments a viatjar a Madrid. La resposta de don García de Toledo havia estat contundent: abans de les seves actuacions objecte de disputa “ell havia consultat, y que los diputats escriguessen o enviassen o fessen lo que ls paregués”. Amb la seva actitud el lloctinent obligà fins i tot el comte d'Aitona a presentar-se com a mitjancer davant dels estaments, fet a pesar del qual don García de Toledo encara continuà negant-se a aplicar els mecanismes constitucionalment previstos per concertar els contencions de jurisdicció entre els tribunals seculars i eclesiàstics. Els estaments atribuïren a les “distraccions” dels magistrats del Reial Consell i a la prohibició de l'ús de pedrenyals per la lloctinència —amb el consegüent desarmament de la terra— el fet que l'actuació de lladres i bandolers a tot el país es trobés del tot desbocada “y assò a les portas de Barcelona”.

⁶⁰ A la seva arribada a Barcelona el 1558, don García de Toledo s'adreçà directament a la casa dita de l'Infant situada entre els carrers Ample i dels Còdols, i rebutjà l'habitació al nou palau “com dita casa [la part condicionada com a residència del lloctinent] o posento sie per ara molt xica e incòmoda per star-hi jo i ma muller y fills y criats”. El seu successor, don Diego Hurtado de Mendoza, sembla que visqué al Palau nou entre l'agost del 1564 i el febrer del 1565, data en la qual “isqué [...] de la casa o aposento fet per lo lloctinent general a despeses del General, y mudà al carrer Ample, en la casa del bisbe Cardona, òlim bisbe de Barcelona” (DGC, II, pp. 80-81 i 163). La negativa dels lloctinents a residir-hi es mantingué durant tot el període modern, tal vegada estimulada també pel significat polític de l'emblemàtica dependència envers el General que suposava, tal i com apunten M. GUÀRDIA i A. GARCIA ESPUCHE (“Estructura urbana. La transformació callada: 1516-1714”, a J. SOBREQUÉS (dir.). *Història de Barcelona...*, pp. 82-83). Segons C.J. HERNANDO, com en el cas de la monarquia de Carles I, pot apreciar-se al llarg del mateix període un procés de sedentarització dels lloctinents a través de la fixació de residència a les capitals dels regnes de la Corona d'Aragó i Itàlia. Des de finals de la dècada del quaranta del Cinccents es produí una renovació dels espais oficials que fou culminada durant el regnat de Felip II. Així, trobem paral·lels del nou Palau barceloní, als respectius edificis de Palerm i Nàpols (“*Estar en nuestro lugar...*”, pp. 229-240).

La Diputació optà el mateix dia de la tramesa de l'ambaixada per escriure al rei, la reina, el príncep don Carles, els regents del Consell d'Aragó i el vice-canceller Bernardo de Bolea, a fi de denunciar la pressumpta insubordinació virregnal. Semblant mobilització degué fer efecte en l'ànim del lloctinent don García de Toledo, qui hores després de la sortida dels ambaixadors —quan aquells eren ja a Martorell— acceptà finalment l'acompliment de “lo que sa magestat li manave”. Es tractà, però, d'una maniobra merament dilatòria, atès que poques setmanes després Toledo féu publicar nou edictes generals amb el mateix efecte d'evocació automàtica al Reial Consell —considerades per la Diputació com a pitjors encara que les anteriors— i el consistori optà per tornar a convocar els ambaixadors i posar-los definitivament en camí.⁶¹ En aquestes condicions de deteriorament de les relacions arribà pocs mesos després la celebració de les Corts.⁶²

El virregnat de don Diego Hurtado de Mendoza (1564-1571) i l'esclat de la pugna jurisdiccional amb el Sant Ofici i el Reial Consell

Després de l'aplec dels estaments a Montsó i Barcelona entre els darrers mesos del 1563 i fins a la primavera del 1564, la primera ambaixada de la Diputació a la cort —en protesta per noves friccions polítiques amb el govern reial a Catalunya— trigà a produir-se gairebé exactament un any, amb l'objectiu gairebé exclusiu de carregar contra l'actuació del Sant Ofici. Es volgué denunciar sobretot la resistència a limitar la seva jurisdicció a “a causes y negocios concernents a la santa fe cathòlica”, a través de l'assumpció de totes les causes, civils o criminals, que afectessin els familiars inquisitorials. Els diputats i oïdors reclamaren una limitació del nombre de familiars segons el nombre d'habitants a la ciutat, vila o lloc de residència, a fi d'evitar la seva desmesurada proliferació, reprenent una demanda ja tradicional en Corts.⁶³ Però la Diputació, a més de la denúncia de topades jurisdiccionals particulars —o fins i tot d'evocacions de causes des de l'Audiència als tribunals inquisitorials—, mostrà al rei la seva indignació davant les notícies arribades a Barcelona segons les quals el seu entorn ministerial li indicava la conveniència d'actuar preferentment per via del Sant Ofici i la Capitania general a Catalunya “perquè los dits no són obligats ha servir constitutions ny privilegis”, una pràctica, sobretot en el cas inquisitorial, que havia de trobar a Aragó i en el cas del l'exsecretari reial Antonio Pérez el seu millor exponent. Sense mossegar-se la llengua, diputats i oïdors recordaren que tothom, fos quina fos la seva dignitat, era obligat a servir les constitucions.

⁶¹ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 780, ff. 25v-29v, 81, 83-85, 90 i 93v.

⁶² Del tot útil per entendre la mentalitat de molts dels virreis catalans de Felip II resulta l'esquematització de llurs arreladíssims lligams polítics i familiars amb la noblesa castellana de l'època dels Àustries, presentada per R. PÉREZ-BUSTAMANTE, “Virreialització i castellanització de la lloctinència del Principat de Catalunya (segles XVI i XVII)”, a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-I (1993), pp. 79-94. Tanmateix, la seva actitud es fonamentava en problemàtiques de fons que els depassaven: a finals de febrer del 1558, quan les autoritats reberen don García de Toledo com a virrei a Barcelona ja havien intentat que inclogués en el seu jurament un compromís de no actuar contra els provincials com a capità general, sense tenir cort formada ni tribunal, “per tenir tothom molt avorrit lo tribunal de capità general” (DGC, II, 80).

⁶³ El 1533 els estaments havien demanat ja la creació d'una matrícula de familiars a mans de la Diputació, que permetés controlar permanentment el seu nombre i la personalitat dels concrets beneficiaris (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, p. 250). Sobre la represa de la contestació a l'actuació inquisitorial durant les Corts aragoneses del 1563-1564 i 1585, vegeu G. COLÁS, “El imperio de la fuerza...”, pp. 30-41.

Encara que els termes del conflicte que portà a la primera detenció del consistori han estat desvetllats en pàgines anteriors, convé repassar breument l'evolució de les relacions entre les institucions de la terra i el Sant Ofici. Els debats sobre el paper de la Inquisició havien estat ben vius durant les Corts del 1563-1564, on els estaments fracassaren en l'intent d'imposar als inquisidors l'obligació de jurar el text de la concòrdia subscripta entre els inquisidors i les institucions de la terra el 1512, ratificada per l'emperador, l'inquisidor general i els estaments a les Corts del 1519-1520 i encara posteriorment elevada a la categoria de butlla pontificia per Lleó X.⁶⁴ Els debats més substancials, però, tingueren lloc a les Corts de Montsó del 1585, precisament com a conseqüència de l'enfrontament entre Diputació i Inquisició desfermat el 1565. Els "agravis fets per inquisidors y officials de la Inquisició" presentats aleshores al rei ocuparen una quinzena de folis i exposaren més de cinquanta casos concrets de vulneració competencial. Els oficials i familiars inquisitorials foren acusats de continus fraus i actes d'insubordinació als agents exactors de la Diputació, fins al punt d'haver arribat a enfrontar-se espasa en mà a un dels portals de Barcelona a fi d'evitar una inspecció. La major part dels exemples presentats al rei mostraren les contínues col·lisions de jurisdicció entre la Diputació i el Sant Ofici en afers de recaptació i d'execució de deutors.

No mancaren, però, altres que mostraven un nivell de confrontació semblant amb els oficials reials inferiors, principalment a conseqüència de la implicació de familiars en lladrocinis, bandositats i batalles campals amb els homes encarregats de la persecució dels malfactors. Així, per exemple, el lloctinent de veguer a Cerdanya, Perot Còdol, hagué de passar dos anys a les pressons barcelonines —amb un dany a la seva hisenda que fou estimat en unes 2.500 lliures— per haver gosat detenir un familiar del Sant Ofici implicat a les bandositats cerdanes. Altres greuges denunciats el 1585 inclogueren casos diversos de menyscapte de les jurisdiccions de les universitats, el Consolat de Mar barceloní, la Batllia general o les jurisdiccions baronals, al llarg dels vint anys anteriors. Els estaments clamaren també contra l'actuació de la Inquisició com una mena de policia de frontera en qüestions com ara el control del pas de cavalls, pólvora, arcabussos i altres armes: "no essent declarada França per sismàtica, ni venent-se los dits cavalls a heretges o enemichs de la santafe cathòlica", era la jurisdicció reial qui debia encarregar-se del càstig de les exportacions il·legals.

Allò que resulta més il·lustratiu del fracàs de la Diputació a l'hora d'avançar en el control dels excessos jurisdiccional del Sant Ofici, fou el fet que les receptes plantejades el 1585 —a través d'un dens paquet legislatiu— constituïren de fet una gairebé absoluta reiteració de les mesures proposades a través de l'ambaixada tramesa vint anys abans a la qual fem esment.⁶⁵ Començant per reclamar la necessitat de complir els termes de la concòrdia del 1520. A fi d'assegurar-ne el jurament per part dels inquisidors, Barcelona proposà⁶⁶ i els braços acceptaren que la Diputació retingués fins a tant que li fos mostrat l'acte de jurament el substanciós pagament de la pensió de 600 lliures que el tribunal barceloní cobrava anualment com a propietari de censals sobre les Generalitats i que feia possible en bona mesura al finançament de les seves activitats. A partir d'aquí, la legislació proposada el 1585 pels estaments establí la necessitat que es pogués plantejar

⁶⁴ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-44, f. 128.

⁶⁵ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 596v-599 i 642v-657v.

⁶⁶ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-94, f. 119.

recurs i ferma de dret al Reial Consell en els casos en què es plantegés una possible invasió de la jurisdicció reial o baronal per part dels inquisidors. També, un seguit de mesures adreçades al control de les activitats dels familiars: limitació a un centenar per a tot el país, prohibició que fossin eclesiàstics —“que són tots o la major part de ells inquietos y de mala vida y fama, y sols per eximir-se de la jurisdicció de son prelat ordinari”— o almenys fos necessària l'autorització episcopal per al seu nomenament, subjecció dels familiars menestrals i mercaders als seus jutges ordinaris en matèries que no fossin de fe, i l'obligació a tots els familiars d'assistir a sometent i guardes a la marina, sense cap mena de privilegi d'armament.⁶⁷

Altres capítols de control volien refermar la capacitat de les autoritats municipals per actuar contra els agabelladors, trencadors de bans i de les rígides mesures profilàctiques en cas de pesta, negant als inquisidors la capacitat d'atorgar llicència als familiars per mantenir relacions comercials que anessin en menyscapte de les normes d'aïllament dictades pels governs municipals. El 1585, Felip II respongué la proposta dels estaments amb una decretació conjunta dels deu capítols.⁶⁸ Davant l'allau de greuges denunciats, es comprometé a negociar amb l'inquisidor general la tramesa d'un visitador al tribunal barceloní. La formulació d'una nova concòrdia o la ratificació de les anteriors, féu proposar al monarca que els estaments nomenessin de la seva part els membres d'una comissió que hauria de resoldre la qüestió a Madrid —negociant amb l'inquisidor general, absent a Montsó— amb posterioritat a l'acabament de les Corts i donar a la nova concòrdia el rang de constitució. Els estaments respongueren exigint el nomenament de visitador a Catalunya en un espai màxim de quatre mesos i la publicació a continuació de la seva sentència en el mateix termini. Tal i com havia demanat el monarca, els estaments acceptaren la concòrdia del 1568 com a marc bàsic de negociació i rebutjaren els perills inherents a l'actuació d'una comissió amb posterioritat a les Corts. Insistiren especialment en la limitació del nombre de familiars, en el seu caràcter secular i en la participació d'una tercera persona en companyia de l'inquisidor més antic i el regent la cancelleria en la resolució dels contenciosos de jurisdicció. A la pràctica, el respecte reial a l'acord necessari de l'inquisidor general i la negativa dels estaments a transmetre els seus poders a una comissió reduïda una vegada closes les Corts acabaren fent decaure la totalitat de les propostes de control plantejades. Encara que ambaixades posteriors en representació de la Diputació treballaren el 1586 i 1587 per la solució dels problemes jurisdiccionals amb el Sant Ofici, el consistori hagué de reconèixer finalment el complet fracàs del seu esforç negociador.⁶⁹

Després de l'ambaixada tramesa el 1565 centrada en la denúncia dels excessos del Sant Ofici, els estaments ordenaren l'enviament d'una nova legació l'estiu del 1566, la primera que portà com a principal propòsit la denúncia de procediments directes del Reial Consell contra la Diputació. El *casus belli* fou aleshores la construcció de presons pròpies per part del General, en un signe del seu expansionisme jurisdiccional del que hem parlat amunt. Durant els mesos posteriors, la salut del

⁶⁷ Les Corts del 1599 acabaren imposant, a més, la prohibició que els familiars ocupessin altres càrrecs públics, fet que a la pràctica comportà una notable transformació del seu personal. W. MONTER n'ha fet estudi a partir d'un memorial elaborat amb motiu de les Corts de 1626 (*Op. cit.*, pp. 149-150).

⁶⁸ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 622-623.

⁶⁹ Diverses notícies sobre el tancament de la negociació a Montsó i la seva continuació per via d'ambaixada a AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 635v-638; *Cartes comunes originals*, X-49, ff. 99-101; i Registre de lletres closes, VI-64, f. 98; i ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 150, f. 724.

príncep don Carles i la seva relació amb el rei suscitaran un notable interès al Principat, amb l'ombra del príncep de Viana planant en el subconscient polític de les institucions catalanes.⁷⁰ Ja quan la primavera del 1562, don Carles havia estat entre la vida i la mort durant algunes setmanes, arran de les lesions provocades per la caiguda des d'una escalera al palau arquebisbal de Toledo, el consistori no havia dubtat a adreçar diverses cartes al monarca i diferents ministres interessant-se per l'evolució de la seva salut.⁷¹ Molt més difícil de pair resultà la seva detenció a mitjans de gener del 1568 i provocà la mobilització de les institucions catalanes (i la convocatòria independent del braç militar), davant la difusió per tot el país de notícies obscures sobre les veritables motivacions del rei, unes sospites avivades pel fet que la carta en la qual Felip II informà oficialment de l'empresonament del príncep, encara que signada cinc dies després dels fets, no arribà a Barcelona fins gairebé tres setmanes més tard.⁷² La cautela amb la qual els dietaris oficials en parlen resulta, d'altra banda, prou significativa del clima de sospites que degué envair la capital catalana.

El Consell de Cent fou convocat d'urgència i deliberà l'enviament immediat a la cort d'un ambaixador amb l'encàrrec de mostrar alhora la disposició de la ciutat al servei del rei i "lo gran dolor y pesar que a tots sos vassalls en aquesta sua ha causat". La missiva de resposta al rei manifestà la total perplexitat del govern municipal: "aquesta sua ciutat estiga indeterminada y no sàpia per al present lo que deu y ha de fer". També a Perpinyà la notícia sobtà de tal forma els cònsols de la vila que optaren per la tramesa a Madrid d'un síndic amb la missió d'obtenir informació fidedigna sobre el sentit dels esdeveniments.⁷³ La missiva de resposta de la Diputació a la carta reial lamentà "ésser estat forçat vostra magestad postposar lo amor paternal a la utilitat pública de sos regnes y dominis" i anuncià la tramesa del diputat reial com a ambaixador a la cort d'acord amb el disseny mostrat pels estaments a la Junta de Braços convocada en rebre la carta de Felip II.⁷⁴ La documentació oficial de les institucions catalanes no incorporà cap debat i ni tan sols cap referència al procés endegat durant els mesos següents contra el príncep. La notícia de la seva mort, arribada a Barcelona a primers d'agost no va merèixer ni tant sols la convocatòria del Consell de Cent.⁷⁵

Els darrers anys del virregnat de don Diego Hurtado de Mendoza vingueren marcats per l'enfrontament obert entre la Diputació i el Sant Ofici i encara després per la intervenció del Reial

⁷⁰ El paral·lelisme era viscut com a tal a la cort. El cronista filipí Cabrera de Córdoba dona testimoni de com el monarca demanà a Barcelona l'estiu del 1568 una còpia del procés que Joan II havia fet instruir al seu fill, el príncep Carles de Viana (citat a M. FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, *Op. cit.*, p. 422).

⁷¹ ACA, Generalitat, Lletres trameses, 779, f. 121v. Sobre l'accident, vegeu B. BENASSAR, *Don Juan de Austria. Un heroe para un imperio*, Temas de Hoy, Madrid, 2000, pp. 59-60.

⁷² Després de rebre la carta i acudits en ambaixada a la presència del virrei, el diputat eclesiàstic no dubtà a afirmar que la notícia "los havia moguts molt, y que supplicaven a sa excel·lència que si ninguna cosa més particular sabia los ne donàs part". El lloctinent respongué "que no sabia més del que ses mersès sabian". Setmanes més tard, els balls i màsques de carnestoltes foren suspesos a Barcelona "per causa del que se ha seguit entre sa magestad y son fill don Carles" (DGC, II, pp. 205 i 207).

⁷³ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-77, f. 31; i *Registre de lletres closes*, VI-58, f. 68v; i ACP, *Llibre vert menor*, 112 EDT 4, f. 604v.

⁷⁴ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 785, f. 64.

⁷⁵ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-77, f. 78. Les autoritats reials no es molestaren a comunicar-ne la mort a moltes de les universitats importants. A Granollers, aquest oblit provocà una protesta formal davant la qual el regent la cancelleria demanà disculpes. La ciutat ordenà aleshores l'exercici del dol i "obsèquies" oficials en sufragi per l'ànima del difunt (AHMG, *Llibre de deliberacions del Consell*, 1555-1572, ff. 189v-190).

Consell que acabà amb la captura dels consistorials del 1569.⁷⁶ Per tant, després de l'ambaixada per l'afer del príncep don Carles, la Diputació organitzà una nova legació l'estiu d'aquell any, amb el propòsit fonamental d'oposar-se a la provisió de captura dictada contra els consistorials per part del doctor del Reial Consell misser Miquel Quintana. Hem analitzat amunt el capteniment de la Diputació en la polèmica. Convé ara parar esment a l'actitud mostrada pel govern barceloní, pel fet que reflecteix la posició d'una institució capdal en l'entramat institucional català, però no implicada directament en la qüestió. A finals de juliol, quan la ciutat de Barcelona fou informada de la regalia aplicada als consistorials i del seu empresonament, el Consell de Cent ordenà immediatament als consellers que anessin en ambaixada al virrei i n'exigissin l'alliberament. Aconseguit aquest objectiu, la ciutat renuncià al seu propòsit inicial de trametre una ambaixada al monarca. El cessament del període triennal de govern a la Diputació, però, reactivà els procediments contra els consistorials que havien perdut la seva vulnerada condició d'immunitat i la ciutat es veié obligada a actuar novament. Barcelona s'adreçà per dues vegades al monarca en nou dies per manifestar-li el seu ple suport a la posició política de la Diputació i la censura de les disposicions virregnals de captura. A parer de la ciutat calia "dar camí a qualsevol concòrdia y pacificació", més quan l'origen del conflicte era el simple intent dels consistorials de conservar la seva jurisdicció en els afers del General "y haver posada la mà los reverents inquisidors en cosa que no·ls tocava".⁷⁷

La negativa del lloctinent a aturar els procediments endegats per l'Audiència i fins i tot a escoltar els arguments de la ciutat —tot i les amenaces que es faria sabedor al rei "de dits e altres agravis per ell fets a la terra"—, portà el Consell de Cent a ordenar la marxa de tres ambaixadors a Madrid. La ciutat s'adreçà no només al monarca, sinó també al príncep d'Èboli —gendre del lloctinent català— i a altres alts dignataris de la cort demanant la seva intercessió, entre ells a l'ambaixador portuguès i als prínceps de Bohèmia Rodolf i Ernest. Els ambaixadors enviats a Madrid reberen instruccions de presentar un al·legat jurídic contundent. D'acord amb els privilegis que Felip II havia confirmat i jurat la primavera del 1564, els consistorials havien estat investits de "jurisdicció pleníssima y privative a sa magestat" en tots els afers tocants a l'exercici de la Generalitat. Amb la mateixa força havia estat acordat entre el rei i els estaments que per la seva actuació només podrien exigir-los comptes els consistorials successors. En respecte a aquells privilegis, la ciutat exigí al lloctinent i el Reial Consell el cessament immediat de totes les seves actuacions. Els ambaixadors acabaren censurant globalment el govern del virrei don Diego Hurtado

⁷⁶ J. REGLÀ fa un repàs a la seva genealogia. Com a pare de la famosa princesa d'Èboli, enquadra Diego Hurtado de Mendoza entre els seguidors de la facció cortesana de Rui Gómez de Silva. El seu pare havia estat lloctinent valencià durant les Germanies i ell mateix havia protagonitzat una convulsa lloctinència aragonesa entre 1554 i 1556 (*Felip II i Catalunya...*, pp. 11-13 i 17-18; i G. COLÁS i J.A. SALAS, *Op. cit.*, pp. 447-450). Després, el 1558, Felip II l'havia convertit en cap de la governació d'Itàlia en el que seria l'embrió d'un futur Consell que desmembraria aquells territoris de qualsevol dependència aragonesa (M. RIVERO, *Felipe II y el gobierno de Italia*, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 1998, pp. 50-51). La seva rebuda no degué ser per aquest motiu gaire efusiva a Catalunya, atès que vingué a coincidir amb les protestes dels estaments durant les Corts del 1563-1564 arran del que consideraren la desmembració definitiva dels regnes italians de la Corona d'Aragó. El seu ànim en arribar-hi, no degué ésser el millor: S. FERNÁNDEZ CONTI ha assenyalat la seva "expulsió" de la cort amb el nomenament com a virrei català —coincident també amb el viatge reial de les Corts generals aragoneses— com un dels signes del principi de la fi del domini de la facció ebolista a l'entorn ministerial de Felip II (*Los Consejos de Estado y Guerra de la Monarquía hispana en tiempos de Felipe II, 1548-1598*, Junta de Castilla y León, Valladolid, 1998, pp. 42-43, 84-85 i 92-93).

⁷⁷ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 786, f. 128; i AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-58, ff. 133v-136.

de Mendoza: “són tants los inconvenients que resulten del govern de dit loctinent general que per los poblats del dit Principat de Cathalunya no-s poden suportar, per les violències y mals modos té en la administració de la justícia en las cosas en els quals entén usar de ses indústrias o forçes, sens mirar si romp ni viola constitutió o privilegi”.

La ciutat aprecià en don Diego Hurtado de Mendoza les formes despòtiques d'un governador colonial i adduí com a exemple el tracte dispensat a un dels homes enviats per la Diputació a fi de negociar, a qui el virrei havia empentat públicament i amenaçat amb un “*jo hos mandaré cortar la cabessa*”, només perquè havia afirmat en la seva presència que la Diputació no havia estat tractada amb justícia. Tothom comentà a la ciutat el desvergonyiment amb el qual el lloctinent es vantava públicament que les queixes sobre el govern de don García de Toledo i altres lloctinents havien estat nombroses, mentre “*haviendo ell rompido muchas más*” ningú no s'atrevia a queixar-se.⁷⁸ La resposta de Felip II a totes aquelles crítiques —es prengué la molèstia de rebre els legats de la ciutat amb prestesa— degué deixar estupefacte el govern de la ciutat: ratificà la seva plena confiança en l'actuació del vilipendiat lloctinent, recomanant a la ciutat que hi acudís davant qualsevol necessitat “*y le déis entera fee [...] en todo lo que de nuestra parte os dixere*”.⁷⁹ La clau de la qüestió podria trobar-se en les notícies que els ambaixadors feien arribar a Barcelona: les seves negociacions trobaven moltes dificultats per avançar a conseqüència de la “*manya de las personas que aquí tenen correspondència ab lo virrey*”. Entre els altíssims ministres amb els quals don Diego Hurtado de Mendoza mantenia una estreta vinculació els legats barcelonins comptaven el cardenal-comte de Chinchón i sobretot el gendre del lloctinent, el príncep d'Èboli. Segons els ambaixadors, el grup que aquells encapçalaven havia maniobrat en tot moment impedint que arribessin a oïdes del rei notícies verídiques sobre els successos de Catalunya.⁸⁰

Les crítiques del govern barceloní s'extingueren durant les setmanes posteriors a l'actitud de determinats magistrats: “*tota la culpa [escrigueren els consellers als ambaixadors a la cort] és de aquest Consell criminal y particularment de alguns particulars, que per colorar y sustentar lo parer havien tingut en est negoci, han fet lo que no-s devia*”. Durant la tardor, les negociacions de la ciutat a la cort tendiren a un bloqueig total, tot i el qual el Consell de Cent decretà la creació d'una comissió reduïda específica per al seguiment del plet, en presència de la qual els consellers haurien de tractar tota la correspondència arribada des de la cort. La polèmica encara s'enverinà més arran de la presentació a Roma i Madrid per part dels delegats inquisitorials d'un memorial els autors del qual la ciutat titllà de “*infamadors públichs e inventors de calúrnies y falsaris*”. En conèixer el seu contingut, Barcelona exigí a la Diputació la convocatòria immediata dels braços per donar adequada resposta i acabà decidint la tramesa de noves ambaixades a les dues capitals.⁸¹

Més enllà en el temps de l'actitud de resposta barcelonina, les Corts de Montsó del 1585 reprengueren la polèmica. Els estaments, a més de refermar la suprema jurisdicció dels

⁷⁸ AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-58, ff. 137v-138, 142-143v i 144-150.

⁷⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-78, ff. 60-61, 62v, 67, 68-69 i 71-72v.

⁸⁰ Per aquest motiu, la ciutat s'adreçà a aquells ministres que semblaven més receptius a les demandes dels catalans, com ara el bisbe de Conca, misser Loris, misser Sentis i el regent misser Sapena (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-58, ff. 153v-154 i 156).

⁸¹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-78, ff. 79v, 85v-86v, 89v i 98; i II-79, f. 10.

consistorials en els afers de la Diputació i la seva immunitat, només subjecta a l'examen dels seus successors, afirmaren amb contundència que la decisió del virrei Hurtado de Mendoza i del Reial Consell, de processar i capturar els diputats i oïdors era "cosa may vista ni oyda atentar". Els estaments arrencaren a Felip II un imperfecte compromís de rectificació: el rei faria estudiar a Barcelona els procediments objectes de discussió durant els primers tres mesos posteriors a l'obertura de l'Audiència i assegurarà que en cas de trobar-se greuge contra els drets, autoritat i jurisdicció dels diputats manaria "proveir y remediar". Però, com era d'esperar, si és que el Reial Consell arribà alguna vegada a revisar el cas, el resultat de l'anàlisi fou de ratificació del seu pronunciament del 1569. Trenta anys més tard, durant les Corts del 1599, els estaments tornaren a la càrrega, censurant la captura dels diputats —aleshores agreujada per un segon intent en la persona del diputat militar Joan Granollacs—, i refermaren la seva voluntat que el rei la declarés solemnement nul·la i que no es tornés a repetir en endavant.⁸²

Una altra volta de rosca: el govern del virrei-soldat don Hernando de Toledo (1571-1580)

Només uns mesos després de l'arribada del nou lloctinent, prior castellà de l'orde de Sant Joan, els estaments catalans ordenaren la tramesa d'una nova ambaixada, en resposta a nous greuges derivats del frustrant tracte polític.⁸³ Els principals elements del contingut de les instruccions entregades als ambaixadors han estat analitzats pàgines enrere. D'una banda, els estaments lamentaven el bloqueig al qual era sotmès el projecte de compilació que —en aplicació de la voluntat mostrada per la Cort el 1563-1564— la comissió encarregada havia presentat al rei, sense que s'hagués tornat a tenir notícia. De l'altra, els estaments feren avinent a Felip II l'estat d'ebullició en què es trobava el país a conseqüència de l'intent reial d'aplicació de la gràcia de l'excusat a Catalunya.⁸⁴ Les principals friccions amb la lloctinència es manifestaren en qüestions relacionades amb la defensa del Principat i els Comtats. Si l'estiu del 1572 els estaments es queixaren davant del monarca pels excessos del lloctinent de capità general resident a Roses, l'any següent, el consistori preparà una ambaixada de primer nivell a fi de protestar agrament a la cort per l'assassinat del —diverses vegades citat en aquestes pàgines— donzell-clergue perpinyanenc Marc Antoni Forner, a qui, acusat de traïció, "li és estat donat un garrot en Salses sens haver-i dades defenses". En conèixer la notícia els consistorials optaren per la ràpida convocatòria dels estaments i la tramesa d'una ambaixada, a la qual s'uniren aviat legats escollits igualment pel Consell de Cent barceloní, institució que tornà a conjuntar esforços amb la Diputació. Com en el temps de don Diego Hurtado de Mendoza, la resposta que els governants barcelonins reberen de

⁸² AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 505 i 658-661; i ACA, Generalitat, 1099, f. 454v.

⁸³ Vegeu l'entrada cerimonial del prior a Barcelona el 27 de maig de 1571 —amb disputa inclosa per la posició de proximitat al nou lloctinent dins el seguici entre els verguers de la Reial Audiència i els porters de la Diputació—, a DGC, II, pp. 343-345. J. MARTÍNEZ MILLÁN i S. FERNÁNDEZ CONTI han definit el nou virrei català —prior de l'orde de Sant Joan de Jerusalem a la Corona de Castella— com un soldat, per damunt de tot, format en l'escola del seu pare, el tercer duc d'Alba, a les campanyes d'Itàlia, França, la Mediterrània i Flandes ("Catalunya y la estructura...", p. 14). Preparà la seva marxa del Principat el 1579 adreçant-se al secretari Mateo Vázquez en demanda d'una plaça al Consell d'Estat que no aconseguí fins el març del 1587. Morí el 1591 (S. FERNÁNDEZ CONTI, *Los Consejos de Estado...*, pp. 181-182 i 210).

⁸⁴ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 788, ff. 113-119v.

boca del virrei fou considerada també del tot irrespectuosa, que “lo mateix faria en altres qualsevol persones cometessen los mateixos delictes, encara que fossen cavallers o burgesos, o que sa magestat lo tragués de son càrrech”.⁸⁵

L'acumulació de nous conflictes amb la lloctinència —especialment arran de la descarada protecció prestada per don Hernando de Toledo als germans Setantí, deutors del General— portà els estaments a suggerir a principis del 1575 (mentre el rei celebrava Corts als castellans) la conveniència d'una nova ambaixada en la qual l'objectiu fonamental fou la reclamació d'una nova convocatòria dels estaments, després que es complissin més d'onze anys de les primeres Corts celebrades per Felip II, i que els llargs virregnats de don Diego Hurtado de Mendoza i don Hernando de Toledo no deixessin un regust precisament agradable.⁸⁶ La insistència en la conveniència d'unes noves Corts i una visita del monarca al Principat fou reiterada infructuosament per la Diputació i el Consell de Cent moltes vegades entre aquella data i l'estiu del 1580. El govern barceloní hi insistí pel gener del 1576 —a través d'una carta al monarca— i novament pel novembre del mateix any, quan envià un ambaixador per protestar contra els greuges de què era objecte per part del lloctinent don Hernando de Toledo. No fou fins l'abril del 1578 que el monarca comunicà a un ambaixador de Barcelona la seva voluntat de “*ir muy presto*” a Catalunya. A mitjans de maig el legat informà la ciutat que el monarca havia donat instruccions al vice-canceller i el regent Campi per tal que marxessin quan abans a Saragossa “per a fer sert negoci ynportant per a les Corts”.⁸⁷

El govern barceloní volgué encarrilar correctament la preparació de les Corts demanant al monarca el nomenament d'un tractador “humil, abte, sabent e de bons expedients para tractar negocis urbans e convenientes a la universitat, quietut y benefici de sos súbdits”, considerant que de la seva correcta designació “penje la bona y breu expeditió de aquelles”.⁸⁸ La ciutat aspirava a tallar d'arrel les temences que aquella comesa fos atorgada a l'antic virrei don Diego Hurtado de Mendoza, atès que demanà al rei que evités qualsevol persona que hagués fet parcialitat allí on hagués governat, ni que hagués detentat cap ofici ni fos versat en afers de guerra, atès que l'experiència havia demostrat que semblant encàrrec havia de desenvolupar-se amb “blandura e sel de rahó e justítia” i no que amb el “mando y imperi absolut guien les coses de guerra, axí volen

⁸⁵ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 141, ff. 432v, 439 i 444; i AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-82, ff. 124-125; i *Registres de lletres closes*, VI-59, f. 170v. Sobre el cas Forner, vegeu S. FERNÁNDEZ CONTI, “El gobierno de Catalunya...”, pp. 203-206; i E. SERRA, “Perpinyà, una vila...”, pp. 601-602, per a qui es tractà d'un veritable “crim d'estat”.

⁸⁶ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 791, ff. 87-91. Amb raó, E. BELENGUER ha titllat la primera part del regnat de Felip II com de “*resquebrajamiento general del sistema institucional*” (“Haz y envés de la Cataluña...”, pp. 102-105) i J.M. TORRAS ha titllat en particular la lloctinència de don Hernando de Toledo com un temps de “greu deteriorament de les relacions entre la monarquia i Catalunya” (*Poders i relacions clientelars...*, p. 52). Per a una anàlisi de la visió de diversos ministres de la cort implicats en la governació de la Corona d'Aragó sobre la conveniència de la celebració de Corts, vegeu X. GIL, “*Atajar pesadumbres...*”, pp. 217-228.

⁸⁷ Segons l'ambaixador barceloní Lluís Dusai el rei havia donat instruccions a principis de juny “en què se li pose la casa en orde per a les Corts”. De l'Escorial, on es trobava, s'esperava que aniria al “bosc de Segòvia” i des d'allí continuaria el seu camí fins a Montsó (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-60, f. 89; i *Cartes comunes originals*, X-47, ff. 97, 103, 106 i 107). A la cort, els preparatius passaven per la proposta del comte de Chinchón de bandejarment de les persones considerades sospitoses, a partir d'un llistat preparat per la lloctinència, a fi d'evitar l'entorpiment dels treballs de les Corts; alguns anònims recomanaven també el fondejament d'algunes galeres davant Barcelona amb dos o tres mil soldats, una proposta intimidatòria prou semblant a la de les Corts aragoneses de Tarassona el 1592 (X. GIL, “*Atajar pesadumbres...*”, pp. 220-222).

⁸⁸ BUB, ms. 753, f. 257.

tractar los negocis de les Corts”.⁸⁹ Encara pel novembre del 1578 els preparatius per l'arribada del rei a Montsó es trobaven tan avançats que el consistori de la Diputació arribà a atorgar llicència de propi ús a l'aposentador major del rei per tal que fes arribar des de Catalunya provisions de blat i civada.⁹⁰ A desgrat dels desitjos de la terra, setmana rera setmana l'arribada del rei anà diferint-se, fins al punt que a finals de gener del 1579 Barcelona decidí enviar un ambaixador a Madrid per protestar pels darrers excessos del virrei don Hernando de Toledo, recolzat segons la veu pública en els seus bons lligams cortesans amb el tresorer general de la Corona, el comte de Chinchón, i la seva perinença a la clientela familiar i política dels Alba.⁹¹ En arribar-hi i copçar l'ambient a la cort, el legat barceloní transmeté la seva confiança que el monarca acudiria a Montsó pel maig, però setmanes després, a mitjans de febrer la seva confiança anà de baixa —“tenim per sertes les Corts, encara que no sabem quant”— a conseqüència de la perillosa deriva que prenien els esdeveniments en la successió de Portugal.⁹² No fou fins a mitjans de març del 1580 que la Diputació renuncià definitivament a la celebració de les Corts, després que el monarca comunicés la seva marxa a Lisboa.⁹³

Els darrers anys del criticadíssim govern del lloctinent don Hernando de Toledo —només suportables per l'esperança d'unes Corts properes, fins al punt que la renúncia definitiva de Felip II a la seva convocatòria obligà el rei a la tramesa d'un nou lloctinent i a més català, per pacificar els ànims— vingueren marcats per l'escàndol derivat d'un fals complot per assassinar-lo. La suposada conspiració ocupà una bona part dels greuges presentats per la terra durant les Corts del 1585 i representà sens dubte un dels actes més lamentables de la governació virregnal al llarg del segle. Segons els estaments denunciaren anys després, a fi de desempallegar-se de la pressió dels seus principals acreedors a Catalunya, el lloctinent don Hernando de Toledo i el seu entorn ministerial idearen una acusació de suposat complot contra els germans Pere i Francesc Cassador, a qui acusaren d'haver maquinat per assassinar-lo a ell i al doctor del Reial Consell criminal i advocat fiscal Martí Joan Franquesa. L'interès particular del lloctinent —angoixat per la ruïna de la seva hisenda— posà en aquest cas en perill greument l'estabilitat política del país, marcada per, si més no, deu anys de convulsions permanents.⁹⁴ A la vista de la prolixa i prou convincent argumentació

⁸⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-60, ff. 226v-229.

⁹⁰ Sobre Montsó com a escenari de la Cort general de la Corona d'Aragó, vegeu F. CASTILLÓN, “El marco de las Cortes de Monzón”, a *Les Corts a Catalunya...*, pp. 123-128.

⁹¹ En concret, la captura del burgès de Perpinyà Jaume Delpàs, enviat per la seva vila com a ambaixador a la cort, al qual el lloctinent havia fet detenir de camí i empresonat a Barcelona, segons sembla, per evitar que fes arribar a Madrid queixes sobre el seu govern (AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-61, f. 23; vegeu la polèmica al si de la Diputació, amb la correspondència rebuda dels còsols perpinyanencs, als DGC, III, pp. 14-22). Aquesta procedència familiar explicaria a parer de J.M. TORRAS el fet que don Hernando hagués estat renovat successivament en dos ocasions com a lloctinent tot i el patent descontent del país envers el seu govern (“El entorno clientelar...”, pp. 365-366). En aquest sentit, resulta del tot il·lustratiu el fet que fos precisament Toledo el virrei “català” de Felip II que més temps ocupés el càrrec, tal i com a assenyalat S. FERNÁNDEZ CONTI, “El gobierno de Catalunya...”, p. 187.

⁹² El legat barceloní féu notar que temia una “guerra contra Portugal, per lo que assí no volen a Castella” (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-47, f. 137).

⁹³ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 796, f. 132v.

⁹⁴ M. FARGAS es refereix al conflicte com a un exemple d'atac de la lloctinència als grans patrimonis del país (*Familia i poder a Catalunya...*, p. 137). El lligam entre financers catalans i hisendes particulars virregnals —derivat del cada vegada més ferm establiment creditici a Madrid dels primers— es mantenia de feia anys. Així, per exemple, els Puigjaner, repressaliats igualment per don Hernando de Toledo el 1579, havien estat els principals proveïdors de la casa del seu antecessor a la lloctinència, Diego Hurtado de Mendoza: el 1565 el virrei devia a Damià Puigjaner la apreciable quantitat de 66.615 rals d'argent, un deute que, acumulat amb d'altres posteriors, Puigjaner mirà de cobrar a Madrid amb el concurs dels seus apoderats. Durant 1570-1571, els Puigjaner i Hurtado de Mendoza acordaren que en

feta pels estaments a Montsó el 1585 resulta sorprenent a parer nostre que una part de la historiografia —tal vegada per llaminera— hagi donat certa credibilitat a aquesta història.⁹⁵ El procés contra els Cassador, instruït a partir d'una crida informativa de la lloctinència publicada a mitjans de maig del 1579, suposà la seva immediata captura i reclusió amb una nombrosa guarda d'oficials reials i alabarders.

L'evidència de la falòrnia fou tal que només dos dies més tard de la detenció dels Cassador, quan els consellers disposaren d'informació suficient, el Consell de Cent fou convocat amb urgència per tal d'enviar una segona ambaixada a la cort —ja n'hi havia una— i de fer publicar una crida en la qual s'oferí una recompensa per la formidable quantitat de dos mil lliures no pas per aquells qui denunciessin els Cassador, sinó per benefici de qui “descobris la veritat” i aportés prova concloent sobre el cas. La implicació virregnal en la qüestió —i segurament les seves pressions— la convertí en prou delicada com perquè fos necessària l'extracció de fins a onze noms per proveir ambaixador, després que els deu primers presentessin impediments, fossin “indisposts” o renunciessin directament.⁹⁶ Si la recompensa oferta per Barcelona fou elevada, quatre dies després de la detenció la Diputació n'oferí una altra i decidí doblar-la, oferint quatre mil lliures a qui primer descobris i donés plenes i legítimes proves “que la acusatió y denunciatió de dit cas y delictes és falsament inventada”.

A Barcelona tothom semblava tenir molt clar en tan poques hores que els testimonis presentats per la lloctinència en acusació havien “deposat falsament y contra veritat”. Tot i que ningú no dubtà que es tractava d'un muntatge virregnal, el procés continuà i conduí a la mort de Francesc Cassador després de passar gairebé un any a les presons reials, sense arribar a veure cap mena d'enquesta contra ell. A fi d'evitar la demostració pública de la conxorxa, a més el Reial Consell féu dos conclusions a través de les quals prohibí que les defenses dels Cassador prenguessin testimonis inculporis contra el lloctinent don Hernando de Toledo, els doctors del Reial Consell misser Puig i misser Osset i el secretari virregnal Sebastià Costa, fet que els estaments consideraren semblant a llevar als Cassador la seva possibilitat de defensa.⁹⁷ El 1585 Barcelona denuncià la trama en la seva vessant de segon greuge de difamació, acumulat a les acusacions inquisitorials del 1569, i considerà just que “com aquesta infàmia se és publicada per lo món, axí també los auctors y altres que han cabut y consentit en la inventió y trassa d'esta falcedat y malvestat” fossin castigats públicament i de forma exemplar en defensa de la desprestigiada autoritat reial al

cas que el lloctinent obtingués alguna llicència reial per al pas de moneda per Catalunya, aquella seria entregada als financers a canvi del pagament d'un 3% del seu valor (A. GARCIA ESPUCHE, *Op. cit.*, pp. 368-369).

⁹⁵ R. GARCÍA CÁRCCEL i E. BELENGUER li han atorgat recentment verosimilitud (*Felipe II y Cataluña...*, pp. 63-64; i “Haz y envés de la Cataluña...”, p. 106). El segon, considera que l'astorament que provocà el cas, hauria portat la Diputació a una fase menys reivindicativa i a la monarquia a la tria de virreis menys conflictius durant els anys posteriors (“Pròleg: la Generalitat...”, p. X). J.M. TORRAS, per la seva banda, afirma que “con la documentación disponible no hemos podido llegar a conclusiones definitivas sobre este turbio asunto, y dilucidar con certidumbre si se trató efectivamente de una conspiración [...] o de una provocación urdida desde el Consejo Real para propiciar represalias contra los diputados” (“El entorno clientelar...”, p. 369-370; i *Poders i relacions clientelars...*, p. 53). Crec que l'arrel del problema es troba simplement en les necessitats de butxaca del lloctinent.

⁹⁶ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-88, ff. 72-74; i DGC, III, pp. 41-46, 56-57 i 72-73. Francesc Cassador i Damià Puigjaner ja havien protestat davant del consistori el primer d'octubre del 1576 per l'acumulació del deute virregnal: gairebé tres anys abans que el lloctinent fes pagar testimonis falsos per actuar contra ells (DGC, II, p. 517).

⁹⁷ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 145, f. 180. L'agost del 1581, els canonges barcelonins de la família Cassador demanaven infructuosament una reparació de la infàmia abocada sobre el llinatge (DGC, III, pp. 94-95).

Principat i de la honra i fidelitat de la ciutat de Barcelona, el Principat i els Comtats, que havien aconseguit entelar.⁹⁸

Una altra font de tensió —i objecte d'ambaixada— al llarg del període entre Corts i especialment al llarg de la dècada dels vuitanta —en la qual els breus virregnats del comte d'Aitona (1580-1581), el duc de Terranova (1581-1582) i el comte de Miranda (1582-1586) resultaren relativament menys polèmics que els dels seus tres predecessors—⁹⁹ fou el de la pertinença del monestir de Montserrat —“*yglesia de la nación de la Corona de Aragón*”—¹⁰⁰ a la província benedictina de Valladolid. La reforma monàstica a Catalunya, impulsada des de la cort, topà amb abundants oposicions ja des de la del monestir de Jonqueres, a principis de la dècada dels seixanta, abans i tot de la cloenda del Concili de Trento.¹⁰¹ La Diputació del General havia demanat formalment a Roma a través d'una ambaixada la separació de Montserrat a principis del 1569. La justificació d'aquesta voluntat fou la d'acabar amb els nombrosos fraus que, segons sembla, els administradors estrangers del monestir feien contínuament, fent treta del país de diners, joies i altres coses procedents d'almoines, caritats i altres rendes i emoluments.¹⁰² Després del que semblà un fracàs a la negociació romana, la Diputació no repregué les seves denúncies fins el 1582, informant el rei de les nombroses disensions, inquietuds i discòrdies existents entre els monjos catalans i estrangers al monestir. El govern barceloní seguí la qüestió intensament durant els anys 1582-1585, durant els quals els principals problemes derivaren de la visita de què fou objecte.¹⁰³

⁹⁸ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 684v-686. Els Cassador semblen haver mantingut el seu esplendor patrimonial. Si més no, l'agost del 1590, l'inventari dels béns de Pere Cassador relaciona la seves propietats a Badalona, especialment la celebrada Torre Pallaresa, una torre a la muntanya de Montjuïc, prop de la capella de Sant Bertran, així com la seva luxuosíssima residència barcelonina, entre el cementiri de l'església de Sant Just i Pastor i el carrer de Baseia. Tot seguint el notari autor de l'inventari podem comptabilitzar fins a 38 cambres en el seu palau barceloní (AHPB, Salvador Coll, *Plec d'inventaris*, 1586-1592, lligall 26, s.f.).

⁹⁹ E. BELENGUER considera els tres virreis posteriors a la lloctinència de don Hernando de Toledo com a “*politicos prudentes*” (“*Haz y envés de la Cataluña...*”, p. 107) i afirma que “saber connectar fàcilment amb el país i la institució que s'esforçava per representar-lo: la Generalitat de Catalunya” (“*Pròleg: la Generalitat...*”, p. XI). La Diputació acollí la designació d'Aitona assenyalant que el nou lloctinent “és natural d'esta terra y acostuma de habitar en Barcelona, a hont també era al temps de sa elecció” (DGC, III, p. 66).

¹⁰⁰ Tal i com és definida en un dels processos del tribunal eclesiàstic de Saragossa posterior a les alteracions del 1591 (J.R. ROYO, *Op. cit.*, p. 256).

¹⁰¹ El cas dels mercedaris ha estat estudiat de fa anys per B. TAYLOR, per a qui el recolzament de la reforma dels ordes religiosos per part de la dinastia fa que aquells sigui interpretada a Catalunya com a un element més de l'expansionisme monàrquic al Principat: la reforma de la Mercè el 1574, per exemple, comportà l'escombrament dels privilegis immemorials del priorat de Barcelona. Durant els anys posteriors, l'enverinament progressiu del debat provocà al “*cuartel mercedario de la ciutat*” una situació de “*semi-sitio entre 1579 y 1582, años durante los que el obispo y el virrey intentaron en vano reducir los religiosos a la obediencia*” (“*La orden mercedaria: política, sociedad y reforma religiosa bajo Felipe II*”, a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-II (1993), pp. 197-200; vegeu també els DGC, II, pp. 541-543). Pel maig del 1567, alguns monjos del monestir de Sant Francesc de Framenors, preveient la intervenció del lloctinent, s'adreçaren al consistori de la Diputació per tal de demanar “que en lo prosseir de dita clausura o reformació de aquella se haze benignament servant les constitucions de Cathalunya” (DGC, II, p. 191).

¹⁰² ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 786, ff. 54v-55.

¹⁰³ Una síntesi general de la polèmica a I. FERNÁNDEZ TERRICABRAS, “Reforma i obediència: actituds institucionals durant la visita del monestir de Montserrat (1583-1586)”, a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-II (1993), pp. 171-180, qui considera que el procés de visita aplicat a Montserrat “hauria entusiasmat Umberto Eco” i atorga a la polèmica un sentit profund: “durant tota la polèmica entre el Consell de Cent i el Rei a propòsit de la situació de l'abadia de Montserrat, no assistim a un conflicte entre dues concepcions de moralitat religiosa, una més rígida, altra més laxa. Estem en presència d'una discussió per la disciplina, per saber qui controlarà el govern de l'abadia, per saber si es podrà formar una província benedictina catalano-aragonesa pròpia emparada per les oligarquies locals o si la casa de Montserrat i la Congregació claustral acabaran dependent dels centres de decisió reials” (*Idem*, p. 179). E. SERRA ha destacat recentment la dimensió europea del culte montserratí del Cinccents i el gruix dels conflictes derivats de la dependència castellana, especialment entre 1582 i 1585 (“Montserrat: un exemple de reforma monàstica”, a E.

La Diputació decidí intervenir directament a finals del 1584 enviant-hi misser Joan Exerrat, un jurista de confiança que exposà al bisbe de Lleida, nomenat visitador de la casa, els inconvenients que podrien derivar-se d'atorgar l'abadiat, la presidència o l'administració a "estrany de la Corona de Aragó". Tot i aquestes demandes, la Diputació es veié obligada la primavera del 1585 a enviar un porter a Masquefa i Esparreguera a fi rebre informació sobre un frau comés per dos frares i acusat al consistori de dos càrregues de moneda per valor de vuit mil lliures, tretes de Montserrat per portar a Castella sense denunciar al General.¹⁰⁴

La qüestió de Montserrat prengué un gir inesperat setmanes abans de l'inici de les Corts de Montsó. A finals de març el consistori envià un ambaixador a trobar el rei a Saragossa amb la missió d'explicar al monarca com la visita del monestir havia restat a mitges en morir el bisbe de Lleida al mateix cenobi. Durant les darreres setmanes, s'havia conegut la notícia que sis monjos i sis eremitans havien decidit finalment abandonar Montserrat i establir-se al monestir de Sant Pau de Barcelona. Una vegada aplegats els estaments en Corts el monarca atorgà el perdó a tots els implicats en la "*invasión del monasterio*" que havia dut a terme el conegut bandolers anomenat Vidrieret, amb la sola excepció del comandant.¹⁰⁵ Les Corts visqueren un reviscolament de les demandes de separació del monestir de la congregació de Valladolid en els mateixos termes en què s'havien produït el 1569: els braços demanaren al rei el seu suport per a la reclamació a Roma d'aquesta separació i la constitució d'una província benedictina independent per a la Corona d'Aragó.¹⁰⁶ Abans de la convocatòria, el mateix Felip II havia visitat amb la seva família el monestir abans d'entrar a Barcelona, però es negà a passar-hi la Setmana Santa i la Pasqua —anà a Poblet— per tal d'evitar el conflicte latent al monestir.¹⁰⁷

Les Corts de Montsó del 1585: la convocatòria i l'atorgament reial de mercès

Després de la decepció del 1580, no fou fins la tardor del 1584 quan s'extengué per Catalunya novament la notícia d'una possible convocatòria reial de Corts. El lloctinent s'adreçà aleshores als veguers i sots-veguers de l'entorn del camí reial per demanar-los l'assegurament i l'adob dels camins i encara a principis de l'any següent per tal que estudiessin les possibilitats d'allotjament i

SERRA-X. TORRES (dirs.). *Crisi institucional i canvi social...*, pp. 210-211). Una descripció memorialística de l'estada montserratina del conseller reial francès B. Joly el 1603, a F. MIQUEL, *Op. cit.*, pp. 47-64. Sobre el marc general del contenciós, vegeu també A.M. ALBAREDA, *Història de Montserrat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1977, especialment el capítol "Subjecció a Valladolid (segles XVI-XVII)", pp. 69-88.

¹⁰⁴ La Diputació es posà en contacte amb els seus homòlegs aragonesos per demanar-los que aturessin el transport il·legal de moneda (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-91, f. 123; i II-92, f. 31; i ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 799, ff. 40-42, i 132; 800, f. 43; i 801, ff. 196-198; i *Deliberacions*, 149, ff. 60, 84, 173, 173v-174v i 181v).

¹⁰⁵ Sembla que el Vidrieret i els seus homes havien actuat a requeriment del majordom de Montserrat fra Mateu Lloret, portant fins a la ratlla d'Aragó un total de 27 monjos estrangers (X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 87).

¹⁰⁶ En la seva decretació el rei es limità a la comprometre la seva intercessió davant la Santa Seu per tal que aquella "provehixca lo que més convinga al bé de aquesta santa casa" (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 615 i 624). Sobre el debat a les Corts i els precedents, vegeu J. REGLÀ, *Felip II i Catalunya...*, p. 39.

¹⁰⁷ F.X. ALTÉS, *L'església nova de Montserrat (1560-1592-1992)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, p. 73.

proveïment local del nombrós seguici del monarca.¹⁰⁸ El consum de caça esperat era tan elevat que el lloctinent comte de Miranda ordenà pel febrer del 1585 a tots els caçadors dels voltants de la ciutat de Lleida que entreguessin totes les peces cobrades a les autoritats reials, que prometeren pagar per elles un preu just.¹⁰⁹ L'aposenador reial arribà a Saragossa el 28 de desembre del 1584 i el regent del Consell d'Aragó Joan Campi el 26 de gener: tots dos amb la missió de preparar l'arribada del rei a Montsó.¹¹⁰ Saragossa col·laborà al transport i proveïment de vitualles fins a la seu de la convocatòria. Calgué portar-hi palla, caça i aus per posar a la venda en el moment de l'arribada dels assistents. S'esperava que *"los caballeros y gente que en su servicio [del rei] y compañía con el duque de Saboya vernán a esta ciudad de Castilla y Italia se crehe y tiene por cierto que serán más de ocho mil personas, y las recámaras que traieran con azémilas y carros de a tres y quatro mulas y coches con cada quatro caballos serán más de mil y doçientos"*. El rei havia aprovat la compra de blat sicilià per a la provisió de Saragossa i aquell era ja desembarcat a Tarragona a principis del 1585.¹¹¹

Semblant gernació provocà que, una vegada en marxa les Corts, els participants haguessin de fer front a condicions molt difícils d'allotjament i insalubritat. Les principals universitats de la Corona aragonesa disposaven de cases en propietat o llogades usualment a fi d'allotjar els seus representats. Moltes d'aquelles, però, no reunien massa condicions, com ara la que era propietat de Saragossa que *"está tan vieja que se ha hundido de pocos días a esta parte un quarto della y la mayor parte de los tejados, que si con brevedad no se provehe como reparalla acabará de*

¹⁰⁸ Jaume Pau Franquesa fou enviat dos vegades en poques setmanes a la seva Igualada natal per tal de proveir la vila de forments (ACA, Cancelleria, 4754, ff. 6, 47, 96 i s.f.). La carta de convocatòria arribà a Vic finalment el dia 8 d'abril del 1585 (AHMV, *Llibres d'acords*, 8, f. 279v). Una anàlisi dels debats de la Cort amb la conclusió —errònia a parer nostre— que es desenvoluparen *"con franca cordialidad"*, enmig d'una política reial *"conciliadora"* i *"paternalista"*, a Mª C. COSTA, *Las Cortes de 1585 a través del brazo militar de Cataluña*, Tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1975, p. 164. R. GARCIA CÁRCEL creu en canvi que *"s'hi destacà la clara agressivitat envers el rei i els seus representants a Catalunya"*, (*"El replegament davant l'hegemonia..."*, p. 37). Un balanç paral·lel —i igualment agre— sobre la celebració de les Corts als aragonesos, a G. COLÁS-J.A. SALAS, *Op. cit.*, p. 567.

¹⁰⁹ L'ordre incloïa gallines, capons, perdius, *"flaysant"*, francolins, colomins, *"ous cabrius y tot altre género de volateries"* (ACA, Cancelleria, 4754, ff. 90v-91).

¹¹⁰ Una visió des de les institucions aragoneses de l'estada reial a Saragossa, a la *Brebe y verdadera relación de todo lo que ha passado en el año 1585 sobre la ffeijçe y buena venida de la sacra, católica y real magestad del rey don Pheilippe nuestro senyor con los serenísimos príncipe don Pheilippe e infantas doña Isabel y doña Catalina, sus muy amadas y charas hijas* (reproduïda a ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 23, ff. 171-174v). Un balanç recent de les Corts valencianes del 1585, a E. SALVADOR, *"Integración y periferización de las Coronas de Aragón i Portugal en la Monarquía hispánica. El caso valenciano (1580-1598)"*, a *Congreso Internacional. Las sociedades ibéricas...*, III, pp. 175-177).

¹¹¹ AMZ, *Libros de actas*, 44, ff. 128-129. Una en molts aspectes riquíssima descripció del viatge reial, la trobada amb el duc de Savoia (promès amb la infanta Caterina), les entrades a Saragossa i Barcelona, i la celebració posterior de les Corts a Monstó, vist des de l'entorn de la comitiva reial, a H. COCK, *Relación del viaje hecho por Felipe II, a Zaragoza, Barcelona y Valencia*, Imprenta, estereotípiya i galva^a de Aribau y C^a, Madrid, 1876, especialment les pp. 8-173; i F. BOUZA, *Cartas de Felipe II a sus hijas*, Turner, Madrid, 1988, 228 pp. Una representació cartogràfica de les etapes del viatge de Felip II a Catalunya el 1585 a, J.L. PALOS, *Catalunya a l'imperi...*, p. 44. A la capital catalana, Felip II disgustà notablement el govern municipal en entrar *"sens saber-ne res los consellés, ni lo virey, ni los altres tribunalls, so és, diputats ni los altres"* (DFD, a A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, p. 124; i DGC, III, pp. 153-154). Del punt del vista del rei, la seva estada resultà del tot desagradable: des de Montserrat, malalts els seus fills Isabel i Felip, i ell mateix patint un fort atac de gota, es dirigí a Barcelona a corre cuita. Un cop a la ciutat, la marxa de la seva filla Caterina, embarcada al port barceloní el 13 de juny del 1585 en companyia del seu nou marit, el duc de Savoia, l'entristí profundament (H. KAMEN, *Op. cit.*, pp. 114-115; i M.A. PÉREZ SAMPER, *"La corte itinerante..."*, pp. 131-134).

caherse del todo”.¹¹² Sobretot durant la canícula, però encara també a la tardor les condicions encara anaren a pitjor. Els síndics de Cervera assenyalaren a finals d’octubre com continuava la “mala sanitat” i lamentaren la mort fins i tot del síndic de Berga, qui residia amb ells. Acabaren una de les seves missives d’aleshores amb un prou expressiu “ja poden pensar com desigam tornar a casa”.¹¹³ Els de Barcelona hagueren d’abandonar la casa on s’havien allotjat durant els primers mesos de la Cort pel fet d’estar “tant infecta y sempre ab malalts y arruinada de altra part que no-s pot en ninguna manera estar junts”. La recerca d’un nou estatge no fou fàcil: moltes persones de de títol havien hagut de marxar a altres viles i llocs veïns a fi de trobar-ne. No fou fins més d’un mes després, a mitjans de novembre, que els síndics barcelonins trobaren nou allotjament: en realitat es tractava d’una sola cambra amb dues sales “hahont stam quasi amontonats”.¹¹⁴

Totes aquestes penalitats —que ens són bàsicament conegudes a través de la correspondència dels síndics de les universitats, però que els membres dels altres estaments havien de viure en condicions semblants— foren compensades per la possibilitat de participar com a protagonistes del redreç de la terra a través de la nova legislació, però sobretot de gaudir de la gràcia reial, que durant les Corts s’oferia més generosa que mai, a fi de cridar a un donatiu final per part dels estaments igualment esplèndid.¹¹⁵ Aquesta munificència reial —que calia afegir a les enormes despeses que el desplaçament d’una part apreciable de la cort a Montsó provocava—¹¹⁶ es manifestà principalment a través d’ajuts de costa i rendes atorgades als propis ministres reials vinguts de Barcelona i Madrid,¹¹⁷ en l’atorgament de títols i privilegis militars, els nomenaments de ciutadans i burgesos honrats i els privilegis atorgats a particulars i confraries (que aprofitaven les Corts per escapolar-se de l’encotillament del poder municipal).¹¹⁸ Entre els beneficiaris d’ajuts de costa i rendes atorgades pel monarca entre el desembre del 1585 i el febrer del 1587 s’hi

¹¹² AMZ, *Libros de actas*, 44, ff. 62v-63. Sobre les disposicions d’avituallament de la ciutat de Tarassona per a rebre el rei i els membres dels estaments (J.A. ARMILLAS-L.BLANCO, “La represión política del rey sobre el reino”, a *Jornadas de Estudios sobre la “invasión de Aragón”...*, XXV-XXVI (1991), pp. 271-275).

¹¹³ AHCC, *Corts i sindicatures*, segles XIV-XVII, s.f. J.L. PALOS ha analitzat les dures condicions de residència a Montsó durant les Corts (*Catalunya a l’Imperi...*, pp. 225-227).

¹¹⁴ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-49, ff. 44v i 74. Sobre l’actuació dels síndics barcelonins i les instruccions de la Vint-i-quatrena, vegeu M. GONZÁLEZ, *Op. cit.*, pp. 299-307. X. GIL ha presentat recentment de forma comparada la visió de diferents participants a les Corts a través de relacions (H. Cock), dietaris (F. Despalau) i correspondència particular (J. de Monte Pichardo, home del duc de Sessa): tots ells enfatitzen les dificultats climatològiques (“*el calor, tan riguroso y bravo*”), així com el que consideren desesperant lentitud dels debats (“*A noticia de todos: las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1585 a través de las fuentes externas*”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, IV, pp. 213-230).

¹¹⁵ Durant les Corts del 1599 els síndics del braç reial instaren al conseller en cap barceloní, qui actuava com a president del braç, que les insaculacions de diputats i oïdors reials fetes durant la convocatòria anessin a mans dels síndics presents a la Cort “y no altres” (AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-108, f. 281). L’acumulació en les mateixes persones de sindicats a Corts, oficis del General a Barcelona o la Diputació local ha estat comprovada per E. SERRA per al cas de les viles rosselloneses amb participació a les Corts (“Perpinyà, una vila...”, pp. 575-576). A Castella es produí un notable paral·lelisme en fer-se força freqüent que els diputats fossin escollits entre aquells qui havien estat procuradors de les Corts acabades de dissoldre (F. TOMÁS y VALIENTE, *Op. cit.*, pp. 70-71).

¹¹⁶ El 1585 el monarca féu portar des de Castella a Montsó la notable quantitat de cent mil ducats “*para nuestro propio servicio*”(ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 248, f. 32).

¹¹⁷ La Diputació pagà finalment la primavera del 1586 la retribució pactada a les Corts per als tractadors reials, que mercès a la tenaç oposició del braç reial fou reduïda des de la proposta inicial de 14.600 lliures a repartir entre els setze ministres reials principals destacats a Montsó a les 8.000 finalment satisfetes, tres mil de les quals es repartiren el comte de Chinchón i el comte de Miranda (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 150, f. 485).

¹¹⁸ Entre els darrers casos trobem per exemple la legitimació d’Anna Maria, filla natural de don Francesc de Pinós, “*la qual huvo en muger soltera, siéndolo él también*” o la confirmació de les ordinacions de la confraria de mestres de cases i moleros de Barcelona (ACA, Cancelleria, 4315, ff. 87-106).

comptaren els principals ministres de Felip II a Catalunya, des del nou lloctinent Manrique de Lara fins al governador dels Comtats Guillem de Sinisterra, passant pel regent la cancelleria Miquel Cordelles o els doctors més influents del Reial Consell, misser Lluís de Peguera, misser Francesc Puig o misser Martí Joan Franquesa. També en resultà beneficiat el diputat militar vigent, don Joan de Queralt, ferm servidor del rei, com tindrem oportunitat de veure més endavant.¹¹⁹ En tot cas, més que de l'atorgament durant les Corts hauriem de parlar més aviat de la promesa, atès que molts d'aquests ajusts i rendes concertats aleshores no foren formalment concedits fins molts mesos —i encara anys— després, i fins i tot entre la concessió i l'efectiu pagament, trobem espais cronològics força amplis, com ara en el cas de don Jaume Mitjavila, a qui el monarca atorgà un ajut de costa de tres mil rals a finals d'abril del 1586 que encara no havia aconseguit cobrar a mitjans de juliol de l'any següent.¹²⁰ Tot plegat, fa patent la misèria en la qual es movia la hisenda reial i les dificultats per exercir aquesta mena de patronatge amb la generositat que requeria una conducció favorable als interessos reials dels afers que eren objecte de debat.

Més econòmic, sens dubte, resultà l'atorgament de títols de noblesa i de privilegis militars de cavaller. Derivats de les corresponents negociacions durant les Corts, entre el desembre del 1585 i el mateix mes del 1588 en trobem disset, corresponents a la primera categoria —entre els quals destaca la concessió del títol de marquès d'Aitona a don Francesc de Montcada, qui havia estat virrei català entre 1580 i 1581—, i altres vint-i-nou privilegis militars, la major part dels quals no es feren efectius al soli reial de mans del mateix monarca, sinó a mans del lloctinent durant els mesos posteriors.¹²¹ Entre els quaranta-sis beneficiaris d'aquestes mercès militars, convé destacar un important nombre de juristes (19,6%) i el fet de la seva residència barcelonina en una remarcable majoria dels casos (60%). En una proporció segurament altíssima de les oportunitats, la concessió d'aquestes mercès es derivà directament de la necessitat de greixar el mecanisme negociador entre els estaments i el monarca. Resulta si més no sospitós que els dos únics gironins que obtingueren privilegi militar arran de les Corts fossin precisament Andreu Vilaplana, síndic en representació de la seva ciutat, i el seu gendre, Joan Pau Candeler. Resulta difícil no creure que semblant progrés familiar no suposà per als Vilaplana la contrapartida del seu suport al si del braç reial a alguna o algunes de les qüestions més contestades que interessava al monarca tirar endavant. Moltes d'aquestes mercès —fos a nivell econòmic o de dignitat—, per tant, no constituïren més que la justa cloenda d'un intercanvi de favors.¹²²

¹¹⁹ Les fonts d'ingressos bàsiques d'aquests ajuts i rendes foren sobretot la Tresoreria general de la Corona d'Aragó controlada pel comte de Chinchón, però també el mateix servei atorgat per les Corts, les rendes de la procuració reial dels Comtats i del vescomtat de Castellbò o de la rectoria de l'ofici de mestre racional. D'altra banda, la Diputació aragonesa envià a Montsó igualment el diputat don Bernardino de Mendoza, a fi d'entregar als braços del Regne alguns apuntaments fets sobre els nous furs i el redreç de la gent de guerra dels presidis (ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 248, ff. 52-52v).

¹²⁰ ACA, Cancelleria, 4314, f. 221v.

¹²¹ Aitona fou virrei valencià entre 1581-1594: algunes consideracions sobre el seu llarg virregnat, considerat el més important de Felip II al Regne, vegeu HERRERO, "Política pacificadora y fortalecimiento regio en el Reino de Valencia (1581-1585)", a *Estudis. Revista de historia moderna*, 20 (1994), pp. 317-319.

¹²² La major part dels síndics del braç reial afalagats o recompensats per la monarquia —segons el seu grau de permeabilitat a les peticions reials— ho foren a través de la concessió de privilegis de burgesia o ciutadania honrada que saltaven per damunt de les matrícules locals existents: fou el cas de Vicenç Gubert (Vilafranca de Conflent), Jeroni Rubió, Rafael Safont i Francesc Saragossa (Barcelona), Antoni Jolí i Rafael Aravall (Perpinyà), Cosme de Linyan (Puigcerdà) o Joan Navarro (Camprodon). Semblant volum de concessions fa pensar en una estudiada estratègia d'estobament de les posicions polítiques del braç per la via de la compra de vots particulars. A fi de trencar la resistència dels ciutadans matriculats a acceptar els nous ciutadans de nomenament reial, el mateix monarca exigí el

La nova legislació del 1585: de la pèrdua de la innocència a l'ús de la dissimulació

Tot i el poder d'aquests reclams d'interessos particulars hàbilment desplegats per la monarquia, els estaments plantejaren al rei amb notable cruïsa tota la munió de problemes acumulats al llarg dels darrers vint-i-un anys, especialment durant els dilatats i conflictius virregnats dels Toledo i Diego Hurtado de Mendoza (1558-1580). En bona mesura, els estaments miraren de contribuir amb les seves propostes legislatives a l'alleujament de molts dels problemes plantejats pel govern reial durant les dècades anteriors.¹²³ Al llarg dels primers capítols d'aquesta tesi hem analitzat, en molts moments cas per cas, les dificultats sorgides en la negociació dels capítols fonamentals presentats pels estaments a l'aprovació reial. El quadre 46 analitza el tràmit legislatiu des de la presentació original dels capítols per part dels estaments fins a la seva publicació definitiva i estampació el 1586. Una part important d'aquelles propostes legislatives no obtingueren mai la preceptiva aprovació reial: del total de 206 capítols, en prosperaren 141 (68,4%), traduïts en 140 constitucions i capítols de Cort. Davant la proposta original dels estaments, els tractadors reials acceptaren gairebé exactament la meitat: 102 capítols sobre els quals s'aprovà no només el seu contingut sinó també els termes exactes de la seva redacció.

El que semblà una bona voluntat inicial del monarca, però, acabà en les primeres decretacions, atès que Felip II —repetint el seu capteniment de vint-i-un anys abans— no donà el seu vist-i-plau a cap retoc més per part dels estaments. Foren els braços els qui anaren transigint en l'acceptació de les esmenes plantejades per la monarquia. Així, dels 104 capítols rebutjats o esmenats pels tractadors reials a les primeres decretacions, els estaments n'acceptaren els canvis proposats per aquells a 24, amb motiu de la primera rèplica a les decretacions, i d'altres 17, durant les segones. Els tractadors reials, en canvi, rebutjaren 63 capítols en els termes presentats pels estaments a les segones decretacions i encara altres 10 durant les segones. Així, finalment, de les 65 propostes legislatives inicials dels estaments, 44 acabaren en l'abandó definitiu per la manca d'acord entre els estaments i el monarca, altres 14 foren eliminades a petició dels braços —després que les esmenes reials en desvirtuessin el contingut— i altres 8 a demanda dels tractadors reials, en el que semblava l'exercici d'una mena de veto a la legislació per part de les dues parts.

1587 a la ciutat de Barcelona la incorporació d'aquells en ple dret al govern de la universitat (DACB, V, pp. 468-469). Sobre l'atorgament de privilegis militars als síndics del braç reial, en especial a les Corts del 1599, vegeu E. SERRA, "Ciutats i viles a Corts...", pp. 10-11; i P. DE SÁRRAGA, "Privilegis nobiliaris atorgats pel comte-rei Felip II (1598-1621)", a *Paratge*, 7 (1996), pp. 9-26, qui fa relació de la concessió de ciutadanes i burgesies honrades de Berga, Mataró, Perpinyà, Puigcerdà, Ribes de Freser, Vilafranca de Conflent, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Girona, Lleida, Tarragona, Tortosa i Vic, a més de Barcelona. Un exemple particular d'aquesta mena de concessions ha estat publicat per A. DE FLUVIÀ, a "Documents sobre el privilegi de ciutadà honrat de Vic", a *Paratge*, 10 (1999), pp. 53-56.

¹²³ E. SERRA considera les Corts de 1585 com "les més decisives del segle XVI, tant en el seu contingut com pel caràcter de frontissa del període" ("Constitucions i Redreç...", p. 166; i "Introducció", a *Cort General de Montsó...* pp. I-LI).

Quadre 46. Tràmit legislatiu de la proposta inicial de constitucions i capítols de Cort presentada pels estaments als tractadors reials

A Aprovació sense modificacions
 Rebuig o esmenes importants
 Petició de retirada de la proposta legislativa
 No incloses en l'estampació del 1586

DR Decretacions reials
 RB Rèpliques dels braços
 RF Resultat final de la negociació parlamentària

	1 DR	1 RB	2 DR	2 RB	3 DR	3 RB	RF		1 DR	1 RB	2 DR	2 RB	3 DR	3 RB	RF
1	A	A						Constitució 1	A	A					Constitució 30
2								Constitució 2	A	A					Constitució 31
3	A	A						Constitució 3	A	A					Constitució 32
4								Constitució 4	A	A					Constitució 33
5								Constitució 5	A	A					Constitució 34
6	A	A						Constitució 6	A	A					Constitució 35
7								Constitució 7							Constitució 36
8								Constitució 8	A	A					Constitució 37
9	A	A						Constitució 9	A	A					Constitució 38
10	A	A						Capítol de Cort 1	A	A					Constitució 39
11								Constitució 10	A	A					Constitució 40
12								Constitució 11							Constitució 41
13	A	A						Constitució 12							Constitució 42
14								Constitució 13							Constitució 43
15								Constitució 14							Constitució 44
16	A	A						Constitució 15							Constitució 45
17								Constitució 16							Constitució 46
18	A	A						Constitució 17							Constitució 47
19								Constitució 18							Constitució 48
20								Constitució 19							Constitució 49
21								Constitució 20							Capítol de Cort 4
22		A						Constitució 21							Constitució 50
23	A	A						Constitució 22							Constitució 116
24								Constitució 23							Constitució 112
25								Constitució 24							Capítol de Cort 26
26		A						Constitució 25							Constitució 51
27	A	A						Constitució 26							Constitució 52
28	A	A						Constitució 27							Capítol de Cort 6
29	A	A						Constitució 28							Constitució 53
30	A	A						Constitució 29							Constitució 54
31															Constitució 55
32	A	A													Constitució 56
33															Constitució 57
34	A	A													
35	A	A													
36	A	A													
37															
38	A	A													
39	A	A													
40															
41															
42															
43															
44	A	A													
45															
46	A	A													
47	A	A													
48	A	A													
49															
50	A	A													
51															
52															
53	A	A													
54	A	A													
55	A	A													
56	A	A													
57	A	A													
58	A	A													
59															
60															
61	A	A													
62	A	A													
63	A	A													
64	A	A													
65	A	A													
66															
67	A	A													
68															
69	A	A													
70	A	A													
71	A	A													
72	A	A													
73															
74	A	A													
75															
76															
77															
78															
79															
80	A	A													
81															
82	A	A													
83															
84	A	A													
85		A													
86															
87															
88															
89	A	A													
90															
91															
92															
93	A	A													
94															
95	A	A													
96		A													
97															
98		A													
99															
100		A													
101	A	A													
102	A	A													
103	A	A													
104	A	A													

Pel que fa a la forma final adoptada, convé assenyalar les diferències en el tràmit legislatiu entre les constitucions i els capítols de Cort estampats definitivament com a tals el 1586. Si bé uns i altres no apareixien diferenciats en la proposta inicial dels braços, el cert és que existí una distinció apreciable *a posteriori* entre el grau d'acord entre el rei i els estaments pel que fa a les propostes que obtingueren finalment el rang de constitució i el d'aquelles que cristal·litzaren en capítol de Cort. Així, mentre 99 de les 115 constitucions aprovades a Montsó el 1585, reberen el vistiplau reial a les primeres decretacions, només obtingueren el mateix consens dos dels 25 capítols de Cort. Encara convé assenyalar el cas de tres constitucions publicades el 1586 sense que el procés familiar del braç reial hagi deixat constància de la seva aprovació pels estaments. És el cas de la constitució 20 sobre manlleutes i fermances per sortir de presó per tamps d'un any, la 167 sobre les facultats criminals dels oficials de l'Estudi General de Lleida i la 184 sobre guiatges atorgats a aquells qui van a presència del lloctinent, les tres objecte d'una llarga discussió a través de decretacions i rèpliques i, segons sembla, mai definitivament aprovades tot i la seva publicació posterior.

Amb aquests precedents —i la provada col·laboració amb els tractadors reials del diputat militar en actiu don Joan de Queralt— constitueix encara un interrogant el perquè de la rapidíssima aprovació d'un redreç de la Diputació que hauria de generar tants problemes a la monarquia durant els anys posteriors. Segons sembla, Felip II acceptà els nous capítols del redreç presentats per la novena estamental encarregada de la seva elaboració sense moure una sola coma¹²⁴ i sense, per tant, advertir que el nou redreç no constituïa sinó una via alternativa per mirar trencar la nul·litat pràctica en què de feia dècades havia restat la constitució de l'observança.¹²⁵ Bona part de les noves idees vessades al redreç partiren probablement de l'experimentat escrivà major del General Lluís Rufet qui, segur de la "urgent necessitat que lo General tenia de reformatió y renovació" dedicà "ab grans vigílies i dispendi de ma salut y casa" moltes hores durant les Corts a preparar un memorial sobre les principals mancances en el regiment del General. Quan els estaments analitzaren la seva relació li comunicaren "la incommoditat e impossibilitat de poder-se fer bona reformatió en Monsó". Rufet recomanà aleshores que els estaments fessin comissió a Ramon Vicenç de Sentmenat, Miquel d'Oms i el canonge Vila —a qui considerava els millors coneixedors de la institució— per tal que estudiessin el redreç a Barcelona. El procés de visita contra Rufet testimonià dos anys després les notables discrepàncies sobre el contingut del redreç sorgides a Barcelona mentre aquell es negociava a Montsó.¹²⁶ En tot cas, l'activitat de la novena encarregada sembla haver estat prou independent i fou criticada per alguns dels assistents a les Corts. El Capítol barceloní, per exemple, s'oposà fins i tot al nomenament dels membres de la

¹²⁴ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 501v. Un repàs al contingut dels Capítols del redreç del 1563-1564 i 1585, a E. SERRA, "Constitucions i Redreç...", pp. 174-183; sobre la precipitació de l'aprovació, amb el rei esperant a la sagristia la seva presentació, "ab tota sa casa y cort, que ja stava tothom y a punt de partir", vegeu E. SERRA, "Introducció", a *Cort General de Montsó...*, p. XXXIX.

¹²⁵ E. BELENGUER, "Pròleg: la Generalitat...", p. XVIII.

¹²⁶ Rufet es barallà públicament amb un tal mossèn Llonch a la Llotja de Barcelona afirmant "que ell lo havia adobat dos ho tres voltes y que estave bé per a tots", afirmació que el seu interlocutor havia respost afirmant que era un falsari (ACA, Generalitat, *Visites del General*, 4, f. 164).

comissió i sobretot als excessius poders que els havien estat concedits pels estaments “del qual ne resultaran coses tan perniciosas com vostra mercè en sa carta significa”.¹²⁷

Tot i la seva estada a Montsó, però, sembla que el diputat militar no degué interferir en l’elaboració del redreç, sobretot si tenim en compte que en retardà l’aplicació tot el que pogué tot afirmant que “no havem menester redrés”. Misser Joan Exerrat fou testimoni abans que acabessin les Corts de la confusió generada entorn del seu contingut. Hi havia sentit parlar a mossèn Ribot de Palmerola, Joan Pau Ciurana i don Joan de Queralt: tots tres eren d’acord que el nou redreç aprovat mudava moltes coses, ara bé “en algunes parie que conformaven y en altres o deien de diverses maneres, y axí yo may ne sebí cosa certa”.¹²⁸ L’encesa polèmica al si del consistori al voltant de l’aplicació del redreç —que fou llargament retingut a la cort— al procediment de visita, a partir de l’estiu del 1587, portà a molts a pensar, finalment, que mai seria definitivament aplicat al govern de la Diputació. La Divuitena de la visita topà amb la insubordinació de diversos alts oficials de la institució que es vantaren “que tot era cossa y negosi de burla, y que molt prest vindria carta de la cort ab que manarian se fes regalia a les devuyt persones nomenades”. Molts oficials opinaven aleshores que “lo redrés may aixirie” i que la Divuitena de la visita apagaria pagant els plats trencats pels lligams entre l’exdiputat don Joan de Queralt i la monarquia.¹²⁹

L’escàs interès del monarca en la revisió dels Capítols del redreç del 1585 troba tal vegada una explicació plausible en la seva urgència per abandonar Montsó i tornar a Castella. Les condicions de vida a la vila aragonesa s’havien fet especialment insuportables, sobretot a conseqüència del fred. Els darrers mesos de l’any foren qualificats pels diputats a Barcelona com “lo més fort ivern dels que sien estats de molts anys a esta part”.¹³⁰ El rei, a més, emmalaltí a primers d’octubre i fou sagnat diverses vegades, enmig de la commoció de la Cort.¹³¹ A finals d’aquell mes Felip II anuncià la seva marxa per al primer de desembre, encara que els metges li havien recomanat no perllongar la seva estada aragonesa més enllà del 15 de novembre.¹³²

¹²⁷ ACCB, Correspondència, *Cartes enviades*, 1584-1588, f. 45v. El punt vuitè de les instruccions entregades pel Capítol al seu síndic a Montsó especificava la seva posició contrària al nomenament de comissions reduïdes amb poders per ordenar, estatuir i corregir “sens aver-o de refferir en lo bras”.

¹²⁸ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 3, f. 414; i 4, f. 229. La magnitud dels canvis incorporats amb el nou redreç al govern de la Diputació portà l’oïdor militar cessant Abdó Comelles a afirmar el 1590 que “per moltes diligències se fassen per los depputats vuy són y los que après vindran, no se assentaran las cosas del dit nou redrés de tal manera que se an de assentar sinó y ab llarga experiència y discurs de molt temps” (*Ídem*, 9, s.f.).

¹²⁹ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 4, ff. 10, 13 i 14v.

¹³⁰ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 802, f. 185. F. SOLDEVILA qualificà les Corts de Montsó del 1585 com a “llargues i dificultoses” (*Història de Catalunya*, Alpha, Barcelona, 1935, pp. 940-941).

¹³¹ Els síndics de Cervera, per exemple, informaren puntualment els seus principals sobre la malaltia del rei (AHCC, *Corts i sindicatures*, segles XIV-XVII, s.f). Sobre la reacció consternada dels estaments, vegeu també L. PEGUERA, *Op. cit.*, pp. 103-104. Segons C. RIBA, el monarca va “enfermar del digusto” que li provocava l’oposició, especialment dels estaments aragonesos (*Op. cit.*, p. LXXXIII).

¹³² Els síndics barcelonins observaven el calendari reial amb preocupació per tal com a finals d’octubre encara restaven nombrosos afers a resoldre, tant “en comú de la Cort, com de particulars, que’s pot dir que fins assí a penes se ha fet en aquells cosa alguna” (AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-49, f. 57v).

El jurament del príncep Felip i la negociació del servei

Els dos afers clau de les darreres setmanes de la Cort a Montsó i Binèfar foren l'afer de la fórmula del jurament del príncep i el debat sobre el donatiu. Els dubtes sobre la primera qüestió s'arrossegaren durant més de dos mesos i reflectiren el descontentament de la terra davant l'absentisme reial. A diferència del que havia succeït vint anys abans (el que manifesta fins a quin punt les relacions entre la dinastia i la terra havien empitjorat), moltes universitats mostraren dubtes seriosos: el Consell vigatà, per exemple, consultà a misser Pere Aillà a Barcelona —un acreditat advocat partidari de les posicions radicals a la Diputació durant els anys a venir—, la licitud del jurament proposat.¹³³ La lentitud de les consultes del síndic del braç reial als seus principals —els debats sobre el jurament s'havien iniciat a mitjans d'agost, però Barcelona no acceptà finalment els termes proposats pel rei fins a finals d'octubre, i encara altres municipis com Caldes de Montbui no ho feren fins a mitjans de novembre—¹³⁴ portaren els tractadors reials a pressionar les universitats amb l'amenaça de no transigir a la concessió dels privilegis demanats: a Cervera, el regent Terçà pressionà sense contemplacions el govern municipal exposant el perill que suposava per a la vida del rei l'allargament de les Corts i assegurà que no s'entraria a debatre la suplicació de privilegis de la ciutat fins que el síndic no rebés “lo poder de jurar al príncep”.¹³⁵

Els debats sorgits al braç eclesiàstic assenyalen tant la profunditat de la polèmica com el malestar acumulat de la terra. El Capítol de Tortosa, per exemple, consultà al seu homòleg barceloní si calia donar sindicat amb poder per jurar Felip només com a príncep o “també en rey, après dels felices anys del rey nostre senyor”. El Capítol barceloní fou de l'opinió de mantenir sense modificacions els termes tradicionals del jurament —que segons sembla els tractadors reials desitjaven aleshores canviar—, perquè “se entén emplicitament que après dels benaventurats dias de la catòlica, real magestad del rey don Phelip nostre senyor, ha de succehir en compte de Barcelona, Rosselló y Çerdanya, rey y successor de tots los regnes y terres de sa magestad”.¹³⁶ Per a alguns membres dels estaments catalans, protagonistes de les torbacions polítiques dels anys posteriors, el jurament del príncep havia deixat els estaments sense un argument de pressió important: “si dit jurament no's fora fet [afirmà Miquel Baptista Falcó, un ferm partidari de les posicions polítiques en defensa de la jurisdicció de la Diputació], foren redresades moltes coses en bé de la terra”. La negociació fou extraordinàriament àrdua, fins al punt que el rei recompensà amb la concessió del privilegi de cavaller al mateix soli reial a qui havia estat principal negociador, Francesc Gamis, “causa que jurassen lo príncep”.¹³⁷

¹³³ AHMV, Correspondència, *Cartes trameses*, 4, s.f.

¹³⁴ AHCB, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-94, f. 159v; i AHCM, *Acords municipals*, caixa 1, f. 142v.

¹³⁵ AHCC, *Llibre de Consells*, 174, f. 13; i *Consell de Vint-i-quatre*, 388, f. 14.

¹³⁶ ACCB, Secretaria, Correspondència, *Cartes enviades*, 1584-1588, ff. 35v-37 i 39v.

¹³⁷ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 9, f. 103. El debat resultà, doncs, d'una alçada considerable, atès que, segons sembla, una part apreciable dels estaments, continuava reivindicant implícitament el suposat caràcter electiu de la monarquia, els termes del qual serien explicitats, com veurem, el 1588, a través del recurs historiogràfic de l'apel·lació als “origens carolingis de Catalunya”. Només cinc anys abans, un procurador lisboeta havia afirmat també —durant el debat previ a la incorporació de Portugal a la Monarquia hispànica— el principi que l'elecció règia ara a mans del regne a través dels seus representants aplegats en Corts (M.A. PÉREZ SAMPER, *Catalunya i Portugal el 1640*, Curial, Barcelona, 1992, p. 33). El 1628, A. BOSCH afirmava que els catalans “tenen per blasó y llibertat que tenen lo rey per elecció y que ses lleys són paccionades y celebrades en via de contracte entre lo rey y naturals” (*Op. cit.*, p. 502). Segons C. RIBA, el jurament del príncep com a hereu i successor amb només set anys d'edat fou admès pels tres regnes

La negociació del servei s'inicià amb el llast de les rèmores acostumades, en forma de deutes lligats al donatiu del 1563-1564, axí com d'ajuts de costa i mercès als membres dels braços o els tractadors reials com a recompensa a la seva activitat per aplanar el camí negociador de les Corts en sentit favorable a la monarquia.¹³⁸ Com a contrapunt, però, la hisenda reial gaudí d'una font d'ingressos paral·lela al servei a través dels pagaments a que eren obligats tots aquelles, particulars, universitats i altres cossos interessats a obtenir o ratificar privilegis en el curs de la convocatòria.¹³⁹ El 3 de desembre, el braç eclesiàstic llançà una generosa proposta de donatiu de 800.000 lliures, que caldria repartir en 300.000 en diners comptats, 200.000 en pagues posteriors i altres 300.000 que caldria esmerçar "en obres públiques per lo present Principat", a fi de repartir millor els costos de fortificació que durant els anys anteriors havien carregat determinades àrees del país. El braç militar rebaixà la proposta fins al mig milió de lliures i sembla que el braç reial —on les propostes de donatiu acostumaven a rebre un tractament més feixuc— s'avingué en poc més de vint-i-quatre hores, davant l'urgència de la marxa del rei. L'estament de les universitats proposà també l'entrega immediata de 300.000 lliures comptants (comprentent el maridatge de la infanta Caterina amb el duc de Savoia, amb el compromís de pagar primer 200.000 i sis mesos més tard la resta), reservant-ne altres 100.000 per a la reparació dels greuges —satisfetes per la Diputació el 1586— i la mateixa quantitat "per obres y fàbriques de les fortalises de les marines e costa", que haurien d'ésser entregades dos anys més tard del solí.¹⁴⁰ Com vint anys abans, el braç reial es negà en rodó a la imposició de fogatges i extengué la seva oposició igualment a carregar la hisenda del General amb nous censals per tal de satisfer el pagament del donatiu.

La proposta de l'estament reial fou finalment l'aprovada per la Cort, però els diners que havien d'esmerçar-se en les obres defensives a la "*frontera de agua*" mai no arribaren al seu destí.¹⁴¹ Sabem que el 1596, tres anys abans de les primeres Corts de Felip III, encara no havien estat pagades. La història és coneguda: la Diputació mostrà la seva bona disposició entregant 15.000 lliures el mateix 1585 per a la fortificació de Perpinyà. En comprovar durant els mesos següents que aquella partida havia estat desviada per les autoritats reials per a altres afers, la institució es negà a continuar pagant la quantitat total compromesa a les Corts.¹⁴² A més, la Diputació s'agafà,

amb la condició que en complir els catorze —l'edat legal per fer-lo— hauria de jurar novament, condició que s'acomplí en el cas aragonès a les Corts de Tarassona del 1592 (*Op. cit.*, p. LXXXIII).

¹³⁸ Encara mesos després del solí, Felip II atorgà del servei un fabulós ajut de costa de 8.000 lliures al lloctinent Manrique de Lara, en consideració a les despeses extraordinàries del seu càrrec (ACA, Cancelleria, 4313, ff. 227-227v).

¹³⁹ La correspondència entre el síndic de Cervera i els seus mandataris, per exemple, així ho acredita. A primers de novembre el síndic anuncià al govern de la vila que els nous privilegis havien estat aprovats pel monarca però que no sabia el seu cost fins que fossin buidats en registre. Calia, però, que la vila li enviés urgentment una bona quantitat de diners "perquè lo temps és breu [i] sinó aurem de anar a cercar-los a Castella", amb la consegüent despesa suplementària (AHCC, *Corts i sindicatures*, segles XIV-XVII, s.f.).

¹⁴⁰ Una panoràmica general sobre l'edificació de construccions defensives a les possessions mediterrànies de la Monarquia hispànica, especialment pel que fa a les torres costaneres, a A. CÁMARA, "Las fortificaciones y la defensa del Mediterráneo", a *Congreso Internacional Felipe II...*, IV, pp. 359-366.

¹⁴¹ És l'expressió emprada per C. CORONA en el seu sintètic repàs als sistemes defensius a la mediterrània peninsular, centrat en el cas valencià ("La defensa de la Península Ibérica: la frontera de agua a finales del siglo XVI", a *Congreso Internacional. Las sociedades ibéricas...*, II, pp. 537-549).

¹⁴² Tota la costa peninsular serà objecte de la mateixa mena de preocupacions: entre 1582 i 1608 es construeixen 26 noves torres entre Portugal i Gibraltar. El mateix pot dir-se d'Itàlia: el 1584 Sicília comptava amb 175 punts fortificats, després que Ferrante Gonzaga (1535-1543) n'hagués ordenat la construcció de 137; Sardenya comptava el 1591 amb 39 torres de defensa costanera i amb 73 el 1639. Sobre el sofisticat sistema defensiu valencià —molt més desenvolupat que el del Principat—, vegeu BOIRA, "Viles, castells i torres de guaita...", pp. 556-558 i i 571-572. A SÁNCHEZ-GIJÓN, *Defensa de costas en el Reino de Valencia*, Consell Valencià de Cultura, Generalitat Valenciana.

a fi de retenir-se els diners, a la seva disparitat de criteris sobre les obres que calia fer durant el virregnat de Manrique de Lara: el lloctinent designà els ports dels Alfacs, Salou, Portvendres i el Grau del Rosselló com a punts clau on cali abocar l'esforç de fortificació, mentre la Diputació considerarà que aquelles no eren les "parts més perilloses", en existir ja algun tipus de defensa.¹⁴³ El desacord sobre les obres concretes que calia encetar i l'exemple de Perpinyà convertiren en inoperant la decisió del 1585. Deu anys més tard, el duc de Maqueda reprengué la qüestió. La Diputació es mostrà aleshores disposada a pagar quan el virrei designés les torres de defensa constanera que calia aixecar "segons lo dit intent de sa magestat y de la Cort", estudiés les trasses i els preus amb les universitats afectades i notifiqués al consistori el cost total de cada torre. Després, la institució —que considerava prioritària la defensa de les costes del Garraf, Cambrils i el Coll de Balaguer— enviaria a cada lloc un pagador per finançar les obres fins a la quantitat taxada.¹⁴⁴ No sembla, però, que l'intent del virrei Maqueda prosperés.¹⁴⁵

Després que els altres braços rebutgessin el manteniment de la negociació sobre les propostes legislatives més polèmiques —les pragmàtiques dels cavalls i les fortificacions de Roses i Perpinyà, l'anomenada constitució de la visita i "lo de las causas de las universitats"—, tal i com demanava el braç reial, només restà la celebració del soli reial.¹⁴⁶ El principal obstacle el constituí aleshores

València, 1996, qui assenyalava la importància del nombre de construccions a la costa valenciana a partir del 1566. A parer d'aquest autor, "*Valencia acabó contando con un razonable sistema de defensa litoral y estática, pero sólo cuando Felipe II redujo el perímetro mediterráneo de sus planes de defensa*" (p. 143). Les Corts valencianes del 1563-1564 rebutjaren per excessivament costós el pla de l'enginyer Giovanni Battista Antonelli, l'esperit del qual era la conversió de les 46 torres existents concebudes com a punts d'alerta i prevenció en centres fortificats i artillats, capaços d'impedir els continuats desembarcaments de tropes no massa nombroses. La Diputació valenciana, tanmateix, havia assumit de bon començament les despeses generades per la defensa costanera del Regne, finançada a través de la imposició d'un dret sobre l'exportació de seda creat a tal fi el 1552 (J.M. CASTILLO, "El sistema tributario...", pp. 113-116). Per al cas mallorquí, A. ALOMAR ha assenyalat com d'ençà del 1600 el cost de les obres de fortificació es repartiren entre el Reial Patrimoni i la Universitat del Regne. Dit autor ofereix una cartografia de "Talaies, torres i fortificacions de Mallorca" i Menorca, fent esment de les construccions i reformes específiques endegades als segles XVI i XVII (*Op. cit.*, pp. 69-73 i 148-151). Mapes anàlegs al que N. SALES ha elaborat per a Catalunya sobre "Torres i fortificacions fetes o refetes al segle XVI" (*Els segles de la decadència...*, p. 88).

¹⁴³ Després d'una inspecció de la costa des de Tortosa a Barcelona, feta a principis del 1591, el lloctinent Manrique de Lara manifestà al Consell de Guerra la importància de la construcció de torres defensives "*para seguridad y avisos de la costa, que no se puede creer las lágrimas que por toda ella he hallado y clamores de los que tienen sus hijos y maridos en Argel*" (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 319, doc. 283).

¹⁴⁴ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 812, f. 136v. Fins a la Diputació arribaren també peticions particulars, com ara la de les universitats i llocs de Reus, Vila-seca, Mas Ricart i la Canonja, lamentant les malifestes dels "moros, turcs y cossaris" apostats al port i cales de Salou i el Coll de Balaguer (DGC, III, pp. 289-291).

¹⁴⁵ La despesa defensiva a Catalunya, doncs, restà molt per sota d'allò que hauria estat necessari per fer front als continus atacs piràtics, turcs i nordafricans. El contrast amb les illes italianes —amb una defensa estàtica i una important inversió en forces mòbils terrestres i navals (segurament allò que els catalans haurien preferit, per comptes de la política de fortificació costanera)— no pot resultar més patent: entre 1563 i 1590 es construïren a Nàpols 339 torres; a Sicília la major part de les existents (construïdes sobretot amb el propòsit de preservar els magatzems de forments per l'armada) foren edificades igualment durant la segona meitat del Cinccents i les primeres dècades del XVII, mentre a Sardenya, encara més concretament entre 1590 i 1610 (L.A. RIBOT, "Las provincias italianas y la defensa de la Monarquía", a *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 13 (1995), p. 102). Sobre la importància de les incursions piràtiques nordafricanes al litoral català del Cinccents, vegeu S. VALLDEPÉREZ, "Muchos moros en la costa y pocos moriscos en el interior catalán", a *Congreso Internacional Felipe II...*, pp. 594-599. Les dificultats de la Corona per aconseguir els ingressos compromesos durant les Corts del 1585 per a la fortificació del país, posarien en qüestió la visió segons la qual a partir d'aquella data s'enceta un "*nuevo esquema de funcionamiento fiscal de la corona*" a Catalunya, basat en la percepció de les dites quantitats per a la fortificació, en l'acceptació —que hem vist limitadíssima i només imposada per la força i molt breument el 1593— de mantenir tropes pagades per la Diputació i en contactes per al manteniment d'una esquadra de galeres (B. HERNÁNDEZ, "La fiscalidad en Cataluña...", pp. 532-533). Només les excepcionals campanyes franceses de final de segle reportaran una autèntica contribució del país.

¹⁴⁶ El braç eclesiàstic considerava, en canvi, que "ja se havien fet en lo dels negocis de les presents Corts, tot lo que humanament se ha pogut fer, axí en aplicar a la decretatió dels capítols com altres, y no-s tenia speransa de obtenir altra cosa" (AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, f. 502v).

el dissentiment de Barcelona al servei, mantingut fins a la celebració del acte de cloenda de les Corts a l'església de Sant Pere de Binèfar el 5 de desembre. Després de la lectura de l'oferta de donatiu, els síndics barcelonins entregaren el dissentiment amb una protesta semblant a la realitzada al soli del 1552: el rei es limità a fer-la inserir al procés de la Cort.¹⁴⁷ Lluny d'esborrar-se aviat en la memòria, la qüestió del dissentiment barceloní portà una llarga cua durant les setmanes posteriors a la marxa del rei a Castella. En acabar el soli, els síndics barcelonins s'apressaren a comunicar a la ciutat com el monarca havia fet cas omís al seu dissentiment i ells s'havien abstingut d'adherir-se a l'oferta de donatiu. Per justificar el seu fracàs, afirmaren que tot i així, els membres dels estaments havien sortit contents del soli, sobretot de l'extinció del Consell criminal i la creació de la tercera sala.¹⁴⁸ El Consell de Cent es limità de principi a ordenar el retorn immediat a Barcelona dels síndics per tal de retre-hi comptes.

El 26 de desembre, els síndics comparegueren davant el Consell de Cent enmig d'una pluja d'acusacions formulades pels membres de la Vint-i-quatrena "que no han fet lo que debien". L'encés debat es tancà al dia següent, amb la decisió que els consellers i altres vuit persones —dos per cada estament ciutadà— estudiessin el procés familiar i la correspondència entre síndics i Vint-i-quatrena a fi d'escatir les responsabilitats pertinents. Alhora, el Consell de Cent, ordenà una ambaixada de quatre persones que protestés al rei pel greuge comès amb l'aprovació del donatiu contra el parer de la ciutat. Tanmateix, els ciutadans honrats i militars presents al Consell es negaren a nomenar el seu representant a l'ambaixada. El dictamen de la comissió fou presentat al Consell de Cent una setmana després: els síndics havien deixat de banda les instruccions de la Vint-i-quatrena en afers tan importants com la demanda d'una nova constitució de l'observança, no havien consultat a Barcelona el seu vot a totes les constitucions i fins i tot havien actuat en sentit contrari a les instruccions rebudes en alguns casos.¹⁴⁹ A la vista de la gravetat de les acusacions, el Consell de Cent decretà que els fossin aplicades les penes previstes al seu jurament. El 7 de gener els consellers votaren un quart legat en nom dels ciutadans i militars —davant la continuada resistència d'aquells— i l'ambaixada partí de Barcelona aquell mateix dia.

En realitat, l'actitud de bloqueig dels ciutadans honrats i els militars barcelonins semblava respondre als seus interessos de grup i a la defensa d'una dinàmica de funcionament a les Corts que

¹⁴⁷ AHCB, Consell de Cent, *Corts*, XVI-74, ff. 503, 505v-506, 510v i 535. Les Corts del 1528 i 1533 visqueren situacions semblants d'aïllament opositor dels representats barcelonins al si del braç reial: a la primera data, els tractadors reials no s'estigueren d'afirmar que es recolzarien en la decisió majoritària al conjunt dels braços, encara que Barcelona es mostrés contrària (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 186 i 284-285). L'exemple de la segona meitat del Cinccents podria ésser interpretat com a una manifestació institucional del reequilibri econòmic escenificat a Catalunya durant el període 1550-1600 i tendent a rebaixar la macrocefàlia d'un país massa dependent de la prosperitat econòmica de la seva capital (A. GARCÍA ESPUCHE, *Op. cit.*, p. 27).

¹⁴⁸ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-49, f. 90.

¹⁴⁹ La qüestió del mandat imperatiu entre les universitats i els seus síndics a Corts aflorà en molts moments del Cinccents. A Castella fou igualment una qüestió oberta, amb la contraposició entre vot consultiu, aquell que obligava els procuradors a consultar els afers importants, i vot decisiu, aquell que els donava facultat per actuar sense instruccions rebudes. Aquest últim fou definitivament imposat a partir de les Corts del 1632, encara que sembla haver estat vigent en temps d'Isabel i Ferran, els quals arribaren a exigir als procuradors jurament de silenci de les deliberacions de la Cort, negant-los així qualsevol contacte amb les ciutats que els enviaven (S. DE DIOS, "Libertad de voto y privilegios procesales de los procuradores de las Cortes de Castilla (siglos XVI-XVII)", a *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXIII-LXIV (1993-1994), p. 238). Sobre les pressions reials sobre els procuradors castellans durant les negociacions impositives, vegeu l'eloqüent estudi de F. RUIZ MARTÍN, *Las finanzas de la Monarquía hispánica en tiempos de Felipe IV (1621-1665)*, Real Academia de la Historia, Madrid, 1990.

interessava del tot a les seves aspiracions personals. Segons sembla, amb la negativa a l'ambaixada pretenien protegir el comportament d'uns síndics que havien estat ablanits en el seu comportament durant les Corts pel monarca a base de concedir-los privilegis de cavalleria i de ciutadania honrada.¹⁵⁰ Les instruccions entregades als ambaixadors de la ciutat —els quals aconseguiren entrevistar-se amb el mateix Felip II i tractaren les seves demandes amb el comte de Chinchón, el vice-canceller del Consell aragonès i el secretari Gassol— mostren el tancament en fals de les Corts de Montsó del 1585. Tot i l'èxit legislatiu quantitatiu, les principals qüestions controvertides continuaven al centre de la polèmica: els ambaixadors protestaren no només per la cloenda amb dissentiment de la ciutat, sinó també per la forma d'expedició dels privilegis de nomenament dels magistrats del Reial Consell, la voluntat d'exigir als inquisidors el compliment dels Capítols del 1512 i 1520, la demanda que els capitans generals no exerceixin jurisdicció damunt els provincials o la reclamació de jutges de contrafaccions aliens a l'estructura de l'Audiència.¹⁵¹ Els anys a venir posarien aquestes i altres qüestions novament damunt de la taula i ho farien en condicions de major controvèrsia, gràcies a les noves possibilitats de participació dels agreujats estaments al govern de la Diputació que el nou redreç, per la via de la dissimulació, havia obert.

¹⁵⁰ Encara a principis del 1587, el lloctinent demanava a la ciutat que aixequés el càstig als síndics repressaliats, abans que l'Audiència fes seva la causa, amb el consegüent disgust del govern barceloní. Els consellers no s'estigueren de recordar els lligams familiars existents entre jutges del Reial Consell i síndics encausats: "micer Miquel Quintana és pare de la nora de dit Pere Ferreres, y la muller de dit micer Francesch Hubach és tia de la nora de mossèn Pere Ferreres, y lo magnífich regent és cosí germà de la muller de micer Miquel Sarrovira, y la muller de dit regent és en deute y parenta de la muller de dit micer Francesch Çaragossa" (DACB, V, pp. 450, 454 i 457-460). Sobre els debats al si del Consell d'Aragó entorn a les demandes barcelonines encara el 1588, vegeu E. GALVÁN, "Aproximación insitucional al Consejo de Aragón a la luz de los manuscritos de Londres y París (1586-1589)", a *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXVIII (1998), pp. 281-282.

¹⁵¹ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-49, ff. 99-101; *Registre de lletres closes*, VI-64, f. 151; i *Registres de deliberacions*, II-95, f. 128.

Capítol 8

El redreç del General i les torbacions de Catalunya (1587-1592)

La represa de l'enfrontament entre Diputació i Audiència: la visita contra don Joan de Queralt (1587-1589)

Les Corts de Montsó constituïren l'escenari d'una intensa lluita de poder entre grups polítics arrezerats a les institucions del rei i a les de la terra. Durant els anys posteriors, els braços passaren comptes amb els més significats partidaris reials en aquelles Corts. L'objectiu més a l'abast fou el diputat militar del trienni 1584, don Joan de Queralt, immediatament acusat de fraudar el General. El 1586 Queralt havia estat el principal responsable que la Diputació que ell regia publicqués unes constitucions que més tard es consideraren netament adulterades. El diputat havia actuat aleshores i encara actuaria més tard en connivència total amb els virreis comte de Miranda (1582-1586), Manrique de Lara (1586-1591) i duc de Maqueda (1592-1596), i recolzat pels ministres del Consell d'Aragó i jutges reials els missers Miquel Terçà, Pere Franquesa, Francesc Sans, Francesc Ubach i Francesc Puig, l'equip ministerial català al qual s'atribuí la dita adulteració de les constitucions.¹ Durant les Corts de Montsó, sembla que el lloctinent comte de Miranda i el de Chinchón –tresorer general de la Corona d'Aragó– havien garantit a Queralt que “*no se daría lugar a que ninguna cosa del redreço le ofendiese*”. L'exdiputat acudí per això pocs mesos després a Madrid per recordar els seus valedors que els braços volien “*maltratarle sólo por averse señalado demasiado en servir a vuestra magestad en lo de las constituciones y paga del servicio*”. Aquell servei s'havia fet no pas des d'una posició privada, sinó des del seu càrrec a la Diputació, com reconegué el mateix interessat en sol·licitar una mercè al Consell d'Aragó l'abril del 1591.²

¹ Sobre el tractament de l'afer al si del Consell d'Aragó i la intervenció personal del monarca a l'afer Queralt, vegeu J. ARRIETA, “Gobernar rescribiendo. Felipe II y el Consejo de Aragón”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, IV, pp. 79-88.

² Feia notar “*el cuydado y puntualidad con que acudió a las cosas del servicio de vuestra magestad siendo diputado*” (ACA, Consell d'Aragó, lligall 262, núm. 6). Un sucós repàs a diversos casos d'atorgament reial de prebendes i al pagament de suborns a favor de diversos oficials i representants dels estaments aragonesos per tal que actuessin en sentit contrari als interessos de les seves institucions a G. COLÁS i J.A. SALAS, *Op. cit.*, pp. 524-526. Sobre el caràcter pidolaire de don Joan de Queralt, qui només uns dies després d'acabar el seu regiment a la Diputació

Com hem analitzat ja, el redreç del 1585 deixà la realització de la visita a mans d'una divuitena escollida en Junta de Braços. El propòsit dels estaments de processar Queralt a través d'aquell procediment d'exigència de responsabilitats —que havia de començar en abandonar el seu ofici, l'agost del 1587—, fou el “*casus belli*” d'una crisi política que s'extengué al llarg de més de sis anys.³ Comptant amb la protecció que li atorgava la cort, Queralt emprengué aviat mesures de defensa de la seva causa, en primer lloc perseguint tots aquells que poguessin declarar en contra seva. La divuitena encarregada començà per actuar contra un soci de l'ex-diputat militar: el mercader Miquel Lluell, partícep a l'arrendament de diverses bolles, capturat sota acusació de perjuri i d'haver-se negat a presentar els llibres de recaptació.⁴ Queralt presentà recurs aleshores davant la tercera sala de l'Audiència, la qual ordenà d'immediat la paralització de la visita.

Si fins a principis de gener del 1588, els problemes entorn de la visita derivaren del suport dispensat a Queralt des de la cort. Després, l'auxili li fou donat a la mateixa Barcelona: el virrei Manrique de Lara —qui “no era home precisament de la finor diplomàtica dels seus antecessors”—,⁵ ja abans que s'encetés el procés de visita, havia passejat públicament amb Queralt a cavall “i dins sa carrossa”.⁶ En no aturar l'enquesta la Diputació, l'escalada del conflicte portà el jutge Mir a empresonar tres oficials de la visita, Miquel Fornès (procurador fiscal), Jaume Llopis (porter) i Pere Martí (carceller), tots tres “*ab cadenes en lo coll*”. La mesura fou molt impopular, perquè, a més, la tercera sala de l'Audiència acceptà igualment el recurs o ferma de dret que es derivà del procés del Consell de Cent contra els seus síndics a les Corts del 1585, acusats com hem vist d'haver actuat sense el vist-i-plau de la Vint-i-quatrena de Corts de la ciutat.

Els consellers no dubtaren a afirmar que el tribunal actuava per interessos clientelars: “sie servit advertir —deien al virrei— com misser Miquel Quintana és pare de la nora de dit Pere Ferreres, y la muller de dit micer Francesch Ubach és tia de la nora de mossèn Pere Ferreres, y lo magnífich regent es cosí germà de la muller de Miquel Sarrovira, y la muller de dit regent és en deute y parenta de la muller de dit micer Francesch Çaragossa”.⁷ En altres paraules: els síndics encartats es

s'adreçà al Consell d'Aragó per demanar una recompensa als seus serveis, vegeu J.L. PALOS, “La aristocràcia catalana...”, pp. 356, 371 i 381.

³ Una narració més pormenoritzada d'aquest conflicte pot trobar-se a M. PÉREZ LATRE, “Juntes de Braços i Diputació...”, especialment a les pp. 293-297; ha estat analitzat també per J. ARRIETA, “La disputa en torno...”, pp. 43-45. A més el *Diari* de Frederic Despalau inclou abundant informació de primera mà sobre la visita (A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pp. 100-114). Segons Chinchón, Queralt mantenia contactes amb els dos principals linatges catalans inserits en l'administració central de la Monarquia: els Terçà i els Franquesa. La carrera política de Queralt no havia fet sinó començar: els seus serveis el portarien a ser nomenat governador dels Comtats el 1591 i de Catalunya el 1602, dues dates altament conflictives en les relacions entre Monarquia i Diputació. El 1598, fou víctima d'una maniobra política en el context de la lluita de faccions dins les institucions reials. Diverses informacions sobre aquells fets i la seva posterior actuació, un cop rehabilitat, poden trobar-se a J. LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 278; X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, pp. 316-320; i J.L. PALOS, “La aristocràcia catalana...”, p. 371. Estratègies dilatòries com aquesta coincidien en el temps amb la situació de la legislació de Corts valenciana aprovada el 1585. Els estaments d'aquell Regne van enviar una ambaixada a la cort el 1589 protestant per la situació de quinze furs aprovats quatre anys abans que encara no havien estat aplicats (M.D. SALVADOR, *Op. cit.*, p. 295).

⁴ Tal vegada membre del llinatge de jueus cerverins anomenats Lunell o Lluell (A. DURAN, *Llibre de Cervera...*, p. 378).

⁵ E. BELENGUER, “Pròleg: la Generalitat...”, p. XV.

⁶ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 804, 303v-349v. Segons Chinchón, Queralt tenia una especial habilitat: “*sabe tener maña para contentar a los virreyes*” (C. RIBA, *Op. cit.*, pp. 129-130). Sobre la relació entre el lloctinent i el diputat militar, vegeu una confusa apreciació de J. LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 253.

⁷ DACB, V, pp. 450-474.

trobaven del tot lligats familiarment amb diversos membres del Reial Consell. Queralt, per la seva banda, no només conreava lligams amb les autoritats reials a Madrid i Barcelona, sinó també amb els aleshores diputat i oïdor militars, Joan Dançà i Valentí de Vilanova. Així, l'actuació del primer fou obertament criticada pels membres dels braços, "per ésser cunyat de dit don Joan de Queralt y estar y habitar en una mateixa casa y junctament ab ell".⁸ Tots dos van contribuir a dificultar la convocatòria dels braços, pas previ a la posada en vigor dels capítols del redreç que fixaven el procediment de visita que havia d'empaperar Queralt.

Amb aquest afer s'hi barrejà també el nou paper de Juntes de Braços i Divuitenes, cada vegada més ampli —com hem vist—, en clar detriment de les funcions dels diputats i oïdors.⁹ L'octubre del 1587 i el març del 1588, dues comissions dels braços declararen la preeminència de les divuitenes damunt els diputats i oïdors. A mitjans del 1588, quan l'ajudant del racional Antoni Rossell blocà el pagament de deu mil lliures ordenat per una divuitena va ser immediatament suspès en l'ofici. Dies després, una divuitena dictaminà que les interpretacions de capítols de cort que fessin les divuitenes "tenen y deuen tenir força y effecte de capítols de Cort", cloent una etapa de veritable presa del poder a la Diputació per part dels estaments. Els consistorials dissidents van decidir aleshores marxar a la cort per denunciar els excessos que es cometien a Barcelona. En paraules de l'abat de Poblet, els membres dels tres braços actuaven "*con pretensión de mayor libertad que la razón consiente y sus pasados tuvieron*". La divuitena anomenada de la nova declaració —a fi de trencar l'oposició dels consistorials dissidents—, donà llum verda a l'extracció de nous diputat i oïdor militars per a la resta del trienni, deixant vacant l'ofici de diputat eclesiàstic.¹⁰ La reacció dels afectats estava cantada: respongueren presentant ferma de dret a la tercera sala de l'Audiència, en una espiral d'enfrontament cada vegada més complexa.

Això, però, succeí més endavant. De moment, a mitjans de gener del 1588, braç militar, Capítol de Barcelona i Consell de Cent —les veritables forces vives del país— pressionaren el consistori a la demanda d'una immediata convocatòria dels estaments, en resposta a les detencions dels oficials de la visita¹¹ i el 27 de gener del 1588, els braços crearen la divuitena de la defensa de la visita del General (la qual celebrà 32 sessions fins el febrer del 1589). La tensió augmentà encara més quan la

⁸ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 151, f. 346v.

⁹ Tant Dançà com Vilanova, i més tard, el diputat eclesiàstic i abat de Poblet, defensaven l'exclusiva competència del consistori —auxiliat pels assessors— a l'hora de "desidir y declarar los dubtes y totes les coses y articles de justitia en primera instàntia", funció que amb l'aplicació del nou redreç passaria a mans de Juntes de Braços i Divuitenes (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 151, ff. 14-14v). Sobre els problemes derivats de la tumultuosa recepció del nou redreç a la Diputació i el procés contra don Joan de Queralt, vegeu l'anàlisi recent d'E. BELENGUER, "Haz y envés de la Cataluña...", pp. 112-116. El mateix autor ha assenyalat la puntual convergència d'interessos en la qüestió entre la monarquia i els consistorials esporuguits per la desaparició de la seva hegemonia ("Pròleg: la Generalitat...", pp. XIX-XX).

¹⁰ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 151, ff. 263v-267v, 330-341 i 376v-425; i Consell d'Aragó, lligall 342, sf. R. GARCÍA CÀRCEL opina que un dels motius d'enfrontament entre l'abat de Poblet Francesc Oliver de Boteller i el monarca foren les divuitenes, quan segons sembla hauria estat justament la seva posada en marxa allò que l'hauria portat a acudir a Madrid en defensa dels poders del consistori (*Historia de Cataluña*, II, pp. 77-78). Oliver de Boteller fou tortuosament designat abat de Poblet el 1583 i l'any següent actuava ja com a diputat valencià. El 1585 participà dels debats dels braços eclesiàstics tant català com valencià (E. SALVADOR, *Cortes valencianas...*, p. 158). Sobre l'oposició reial a la seva elecció com a abat de Poblet, vegeu E. FORT, "Ingerència reial en el règim monàstic en temps de Felip II d'Espanya", a *VIII Congreso de Historia de la Corona d'Aragón...*, pp. 179-185. Pertanyia a una nissaga que, d'ençà del 1536, protagonitzava bandositats a Tortosa que "començaven a tenir un caire de resistencialisme a un possible acreixement del poder reial" (A. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, pp. 328-329).

¹¹ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 151, ff. 170v-177; i DACB, VI, p. 10.

Diputació començà a aplicar sancions contra els jutges de l'Audiència. De primeres, decretà la lliure dels seus censals vinculats a la hisenda del General. Poc després, una Junta de Braços creà la divuitena de la conservació de la jurisdicció, la qual s'aplegà 112 jornades entre els mesos de maig del 1588 i 1591 (els membres de les dues divuitenes citades eren en bona part els mateixos: tretze persones hi repetien). La Diputació recusà la intervenció de l'Audiència a la visita amb arguments jurídics que feia recular fins el 1534 en la defensa de la seva jurisdicció privativa en l'administració del General.¹² Entretant, el Reial Consell condemnà el porter de la Diputació Besturs a bandeig del país per deu anys i la divuitena de la conservació hagué de disposar en resposta que els dotze assessors i certs oficials de la casa no sortissin del palau.

**“En assò se tracte de llevar la corona del cap a sa magestat”:
la detenció de Queralt i l'acció de les divuitenes**

Quan Queralt fou finalment capturat el 12 de maig del 1588 a la plaça de Sant Jaume (“fou un dia de judici veure la yent tan alterada y, si hagués feta ninguna resistència, se té per cert lo hagueren mort, segons lo tenien en hodi”),¹³ la tercera sala de l'Audiència i la Diputació entraren en una encara més embogida espiral d'actuacions de fet,¹⁴ avalada per l'existència d'un interessantíssim rerafons ideològic, en plena ebullició a través de publicacions i sermons contemporanis.¹⁵ La

¹² “No pot lo rey ni sos officials conèixer dels delictes y fraus que's cometen per los deputats en la administració del General, perquè tota la jurisdicció està concedida als diputats [...], que en les coses tocants a la Generalitat lo senyor rey no té jurisdicció alguna, ans se és fet y se fa mer executor de les provisions dels diputats, que los diputats en son exercici no tenen superior sinó lo rey y la Cort junctament” (AHCG, “Relació breu dels negocis y fets que han passat y concorren en lo General del Principat de Catalunya”, a *Manual d'acords*, 190, ff. 24-45v. Semblant afirmació havia estat formulada en termes molt semblants en la correspondència dels consistorials amb l'emperador de l'any 1539 i seria repetida per Joan Pere Fontanella a les primeries del XVII en termes gairebé idèntics: V. FERRO assenyala com la concessió de l'omnimoda jurisdicció civil i criminal obtinguda dels monarques per la Diputació entre 1359 i 1547 “implicava no sols la immunitat en l'aspecte intern, sinó també la potestat de dictar sentències definitives i irrecorribles, en les matèries de la competència del General, sobre persones alienes a la institució, principalment, els mateixos súbdits del Rei en llur condició de contribuents” (*Op. cit.*, p. 281). El capítol 7/1547 significà la confirmació a través de la Cort de tot el paquet legislatiu històric sobre la màxima jurisdicció civil i criminal del consistori en els propis afers (*Capítols dels drets y altres...*, ff. 133v-135) T. CANET apunta per al cas valencià que, tot i les mesures de reforçament teòric d'aquesta jurisdicció privativa —ratificada el 1537—, a la pràctica existien importants esclatxes que permetien la interposició i el recurs al Reial Consell (*La Audiencia valenciana...*, pp. 126-127). Sobre les disposicions del 1537 —i la seva nova reiteració el 1547— relatives a la Diputació, vegeu J. MARTÍNEZ ALOY, *Op. cit.*, pp. 295-296 i 297.

¹³ DFD, a A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, p. 101.

¹⁴ És a dir, sense atorgar audiència a les parts: vegeu les reflexions que sobre els seus fonamentals jurídics —en l'àmbit del dret penal i la defensa de l'ordre públic— i el seu caràcter cada vegada més recurrent, en fa J. ARRIETA a “Justicia, gobierno y legalidad...”, pp. 245-246.

¹⁵ J. VILLANUEVA ha assenyalat la similitud de concepcions ideològiques entre el pròleg de la Compilació catalana del 1588-1589 i la *Nueva recopilación* dels furs aragonesos publicada el 1551, en la qual s'aludia a la conquesta de Sobrarbe pels aragonesos “con proprias fuerças, sin ayuda de principe alguno” i al mite de la institució de lleis pròpies abans de l'elecció del príncep. És, doncs, precisament en aquest context “revolucionari” del 1588 que es formula també al Principat la teoria “republicana de la reconquista de Cataluña por las proprias fuerças de los catalanes y de la elección pactada”. L'autor considera que aleshores “existió, din duda, una corriente de radicalismo político en Barcelona y una excelente muestra de ello es la difusión de nuestro tema como eslogan político” (*Los orígenes carolingios...*, pp. 16-22. El principal responsable d'aquesta “operació ideològica” serà precisament el cavaller Francesc Calçà —un dels homes més actius a les Divuitenes i futur fervent partidari de les posicions polítiques de Joan Granollacs— a través de la publicació de la seva obra *De Catalonia*. El mateix guió ideològic desenvolupà mesos més tard el jesuïta Masnovell durant el cèlebre sermó d'aniversari del rei Jaume II, una connexió entre pròleg de la Compilació i prèdica que N. SALES ja havia observat (*Els segles de la decadència...*, p. 263). A SIMON ha recollit recentment aquests lligams entre Calçà, la teoria dels orígens carolingis de Catalunya —base per a “nous plantejaments constitucionalistes” i els esdeveniments polítics que tractem en aquestes pàgines (*Els orígens*

Diputació processà Frederic Pol, l'alguatir reial que havia empresonat Besturs i el condemnà a pagar mil ducats, a la llució de tots els censals del General, i a la desinsaculació de la bossa de diputat militar. El 15 de maig del 1588, els jutges visitadors condemnaren Queralt a pagar més de tretze mil lliures per fraus comesos en l'exacció i administració dels drets del General. L'Audiència, per la seva banda, encetà un procés de regalia contra la Diputació, les divuitenes, i els seus assessors, obligant-los a fortificar-se al palau, on restarien reclosos durant mesos sense poder posar peu al carrer.¹⁶ Ben aviat una carta reial avalà els procediments de la tercera sala i demanà la tornada immediata a la situació anterior al 12 de maig, mentre el lloctinent concedí un termini de dos dies a la Diputació per a entregar-li el presoner. Cap a les dues de la matinada del 2 de juny, fins i tot "se mogueren alguns crits y controvèrties" que obligaren al conseller en cap a sortir al carrer vestit amb la gramalla consular i atxa en mà per asserenar el poble concentrat als voltants del Palau de la Diputació.¹⁷ Com a sortida a la situació, la ciutat —que actuava de mitjancera—, proposà el sobreseïment dels procediments fets per les parts i l'obertura d'una negociació paritària. El virrei, però, respongué "que ere cosa que se sol fer entre iguals y no entre superiors, com és sa magestat y sos vassalls, y que en assò se tracte de llevar la corona del cap a sa magestat". Entretant, el Consell d'Aragó, considerant que el Palau de la Diputació "*no es yglesia que tenga inmunidad*", proposà a Felip II que s'enviés al virrei l'ordre d'alliberar Queralt, emprant la força militar necessària.¹⁸ Davant la negativa del virrei a una negociació paritària —"*qu-esto aún el rey de Francia no lo hiziera por la grandesa de su magestad*"— els braços avalaren la política dels fortificats i acudiren a les principals universitats i Capítols, a fi que recolzessin davant del monarca la raó que assistia a la Diputació (Mapa 5).¹⁹ Les institucions locals reaccionaren cercant informació d'una i altra part, i entre elles, i consultant experts juristes abans d'intervenir.²⁰

ideològics..., pp. 38-45 i 295). Un altre dels partidaris del diputat Granollacs, Jeroni Vila —qui assistirà a 50 Juntes de Braços i 49 sessions de divuitenes entre 1587 i 1593— és germà d'un altre prolífic historiador que podem connectar amb aquest corrent (J. PICH-A. SAUMELL, "Jaume Ramon Vila i la defensa de la història de Catalunya i del català a principis del segle XVII", a *Recerques*, 32 (1995), pp. 71-77). Vegeu els quadres de parentiu del grup (núms. 48 a 51, dins aquest mateix capítol). Per la seva banda, E. SERRA ha assenyalat la vigència del culte a "sant" Carlemany a Girona, un altre element d'apropament a uns orígens de lliure elecció ("Introducció", a *Escrits polítics del segle XVII...*, p. 10).

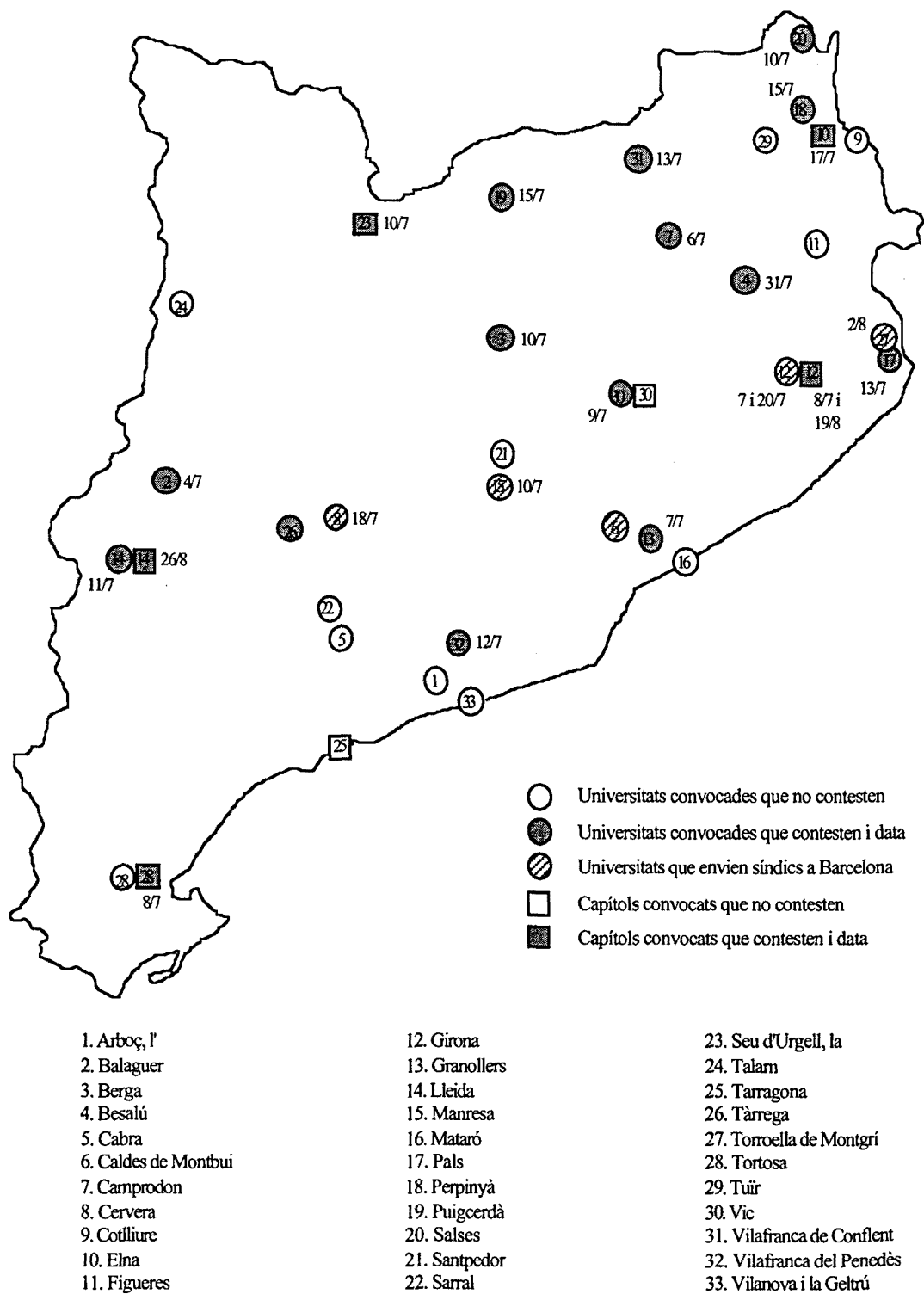
¹⁶ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 151, ff. 434v i 436.

¹⁷ "A la qual revolució donaren ocasió uns mossos" (DACB, VI, p. 59).

¹⁸ DACB, VI, p. 61 i ACA, Consell d'Aragó, lligall 264, docs. 12-24 i 78. Sobre el reforçament de l'activitat consultiva del Consell d'Aragó al llarg del darrer terç del Cinccents i la seva maduresa, alcançada durant les Corts del 1585 i especialment al llarg de les alteracions a la Corona d'Aragó, com a "*órgano para la defensa de la autoridad regia frente a los "usurpadores de jurisdicción"*", vegeu l'estudi de J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, pp. 155 i 159-162.

¹⁹ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 152, f. 542v. A Aragó, després dels fets de maig i setembre del 1591 que analitzarem més endavant, la Diputació reaccionà amb el mateix propòsit de controlar l'arribada d'informació d'acord amb els seus interessos a les principals viles i ciutats del Regne. Així, entre el 3 de juny i el 29 de novembre envià un centenar de correus que travessaren el país de nord a sud informant dels successos de Saragossa a les universitats, comunitats i valls principals del país (ADZ, *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, f. 25).

²⁰ A Vilanova i la Geltrú, per exemple, el Consell determinà que els jurats consultessin abans de decidir amb els advocats de la vila a Barcelona "que:ls dictaran com se auran de regir y gobernar" (AHMVG, *Deliberacions del Consell*, 8, ff. 164-165). Gairebé idèntic —però amb la tramesa d'un síndic a la Diputació— és el comportament del Consell de Caldes de Montbui (AHCM, *Acords municipals*, caixa 1, ff. 21v i 22v).

Mapa 5. Universitats convocades per la Diputació el 1588

Perpinyà visqué una notable commoció —especialment entre els cavallers “y altres persones que entenien y sabien de les dites contentions”— per la llunyania de Barcelona i “no saber-se allí en particular lo que assí passava”.²¹ Girona envia dos síndics al virrei.²² Cervera no actuà fins a la segona missiva de la Diputació i trameté també un legat a Barcelona, manifestant que tot i les dificultats de la hisenda municipal, el Consell era disposat a trametre un ambaixador al rei.²³ Lleida s’excusà d’acudir a la cort lloant l’alçada política dels ambaixadors enviats per la Diputació. Manresa trameté el seu conseller en cap a Barcelona. A Vic, es decidí enviar dos síndics a parlar amb el virrei i tres dies després de la seva tornada, un algtzuir reial exigí als consellers l’entrega de les cartes rebudes de la Diputació sota pena de mil ducats.²⁴ Notícies indirectes fan pensar que si més no Balaguer i Granollers enviaren ambaixadors a la cort, mentre altres viles feien arribar síndics a Barcelona, com ara Camprodon, Vilafranca del Penedès o Torroella de Montgrí. Altres, es limitaren a mantenir correspondència amb la Diputació (Pals, Besalú i Salses), o apel·laren al fet d’“estar la universitat pobre”, per no desplaçar-se fins a la capital, en el cas de Vilafranca de Conflent i Berga.²⁵ El cas de Tàrraga —com l’esmentat de Vic— mostra també les pressions rebudes per les universitats des del govern virregnal: un algtzuir reial en companyia d’un notari presentà un memorial i lletres reials proveïdes pel lloctinent a través del qual exigí al Consell de la vila l’entrega de totes les lletres rebudes darrerament de la Diputació, amenaçant els seus membres amb una multa de mil ducats. El Consell es veié obligat a entregar la seva missiva de resposta i còpia de les deliberacions “per veure lo que avíem fet”. Si existí alguna resistència a aquelles peticions, el govern targarí acabà acceptant-les sense disputa “puys sa excel·lència ho mane”.²⁶ Entretant, a Barcelona, el virrei demanà als consellers que possessin les companyies de les confraries de la ciutat a les seves ordres per tal de prendre a Queralt per la força: el mateix Felip II havia ordenat als legats catalans a Madrid que “*justo será se les haga obedecer aunque no quieran, que ya no es tiempo de otra cosa*”.²⁷

L’alerta morisca de l’estiu del 1588

La cort no podia respirar tranquil·la. L’estiu del 1588 a les preocupants notícies sobre la insubordinació de les autoritats catalanes, s’afegiren els indicis cada vegada més preocupants sobre les possibilitats d’una rebelió morisca al cor de la Corona d’Aragó, els rumors sobre la qual havien

²¹ ACA, Generalitat, *Visites del General*, 9, f. 1. Vegeu a rebuda de la missiva de la Diputació pels còsols de Perpinyà a ADPO, *Llibres de totis*, 112 EDT 50, ff. 113-114. La vila reaccionà a la captura de consistorials del 1602 amb la tramesa de tres ambaixadors al lloctinent en demanda del seu alliberament (AHCB, ms. L-93, f. 36).

²² AHCG, *Manual d’acords*, 190, ff. 2-5v, 18v i 22v.

²³ AHCC, *Llibres de Consell* (1587-88), f. 9; *Consell de 24a* (1587-1604), f. 51; i *Registres de lletres*, 492, f. 74.

²⁴ APL, *Llibres de Consell*, 432, ff. 59v-61; AHCM, *Registres de lletres*, 1087, ff. 250 i 255; i AHMV, *Llibres d’acords*, 1587-93, ff. 45-56. El Capítol vigatà acordà el 1 de juliol que fessin oracions per la pau i la tranquil·litat del Principat, però sense trametre l’ambaixada al rei (L.B. NADAL, *Episcopologio de Vich*, Impremta de la viuda de R. Anglada, Vic, 1904, p. 88).

²⁵ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 152, ff. 556v-557.

²⁶ AHCT, *Llibres de Consell*, 20, ff. 188v-189.

²⁷ E. GALVÁN, *Op. cit.*, p. 283.

constituït una constant durant anys.²⁸ Diverses fonts parlen de la conflictivitat existent durant el període 1585-1592 a la ribera aragonesa de l'Ebre, especialment dels mal coneguts enfrontaments —amb les matances dels llocs de Pina i Codo— entre pagesos moriscos i pastors baixats del Pirineu a les terres planes a la recerca de pastures.²⁹ Sembla que entre el 1586 i 1588 alguns moriscos fugitius d'Aragó havien anat instal·lant-se a terres del Segrià, amb les consegüents tensions de rebuig envers els nouvinguts.³⁰ A mitjans d'abril del 1588 —en el que sembla haver estat una absoluta intoxicació de caire xenòfob llançada des de Lleida—, es digué que uns quatre mil moriscos s'havien aixecat a la ribera de l'Ebre, havien arrassat, “portant-ho tot a tall de spasa”, el lloc de Ràfels —tal vegada, el lloc del mateix nom prop Binèfar, a la comarca de la Llitera, o bé el tossal de Ràfols, a Fullella (les Garrigues)— i posat setge a Gandesa.³¹ Aquestes notícies sobre “revolució dels moriscos” arribaren a Tàrraga des de Lleida el dia 14 i a Cervera un dia després i els Consells municipals ordenaren que tots els homes del terme i viles veïnes en fossin informats i que fossin preparats “ab totes les armes que puguen”.³²

²⁸ Segons J. REGLÀ, el 1561 s'havia parlat ja de la possibilitat d'una invasió turca de València; el 1565 l'ambaixador catòlic a París alertà Felip II sobre les anades i vingudes d'un correu moresc entre Aragó i França; el 1574 els inquisidors de Saragossa denunciaren una suposada conspiració tramada pel moresc Juan Duarte; el 1582, l'entorn reial debatia obertament a Lisboa l'expulsió dels cristians nous (“La cuestión morisca...”, pp. 146-149). El 1581 un *auto de fe* celebrat a Saragossa ja havia condemnat quatre morescos, sota l'acusació de mantenir relacions amb els turcs (M. PIDAL, *Op. cit.*, III, p. 240); les suposades conspiracions descobertes a temps entre 1581 i 1589 no feren sinó succeir-se (R. GARCÍA CÀRCEL, *Herejia y sociedad...*, pp. 98-113; i S. HALICZER, *Op. cit.*, pp. 404-406 i 414-420). Els informes inquisitorials d'alerta s'amuntegaven provocant la temença d'una gran conspiració, en resposta als quals s'estudia la possibilitat de deportar a l'interior peninsular els moriscos valencians (R. BENÍTEZ, “¿Hacia la expulsión de los moriscos? Las Juntas de Lisboa de 1582”, a *Congreso Internacional. Las sociedades ibéricas...*, III, pp. 185-188 i “La política de Felipe II ante la minoría morisca”, a *Congreso Internacional Felipe II...*, II, pp. 525-526). Segons P. SÁNCHEZ, el 1575 i novament el 1582 la Inquisició i els ministres reials a Aragó comptaven amb la possibilitat que es produís una revolta morenca connectada amb els nombrosos bearnesos residents al regne (“Ribagorza a finales del siglo XVI. Notas sobre Antonio de Bardaxí y Rodrigo de Mur”, a *Jerónimo Zurita. Revista de Historia*, 65-66 (1992), pp. 39-40), mentre informes enviats a la cort parlaven de contactes entre el príncep de Bearn i cabdills morescos de València i Lleida (G. MARAÑÓN, *Antonio Pérez...*, II, p. 491). La intervenció repressiva del Sant Ofici contra els moriscos de la ribera de l'Ebre es féu ben patent el 1584-1585 a Logronyo quan una suposada “conspiració” morisca acabà amb l'execució de trenta persones d'Aguilar del Río Alhama, una vila mudèjar d'unes cent famílies situada al camí entre Castella i Aragó (W. MONTER, *Op. cit.*, pp. 183-188). Segons sembla, a més, al llarg de les dècades del 1570 i 1580 el clima de convivència entre morescos i cristians s'havia anat deteriorant considerablement (X. GIL, *De las alteraciones a la estabilidad...*, pp. 33-35); d'ençà del 1568 i la revolta granadina, els morescos foren considerats enemics de l'Estat (G. COLÁS, “Cristianos y moriscos en Aragón...”, pp. 164-165).

²⁹ També a Catalunya el lloctinent Manrique de Lara demanà quines prevencions es podien prendre per tal d'evitar que “los bandolers que's nomenen muntanyesos no inquieten ni façen mal als cristians nous de Catalunya” (ACA, Cancelleria, 4758, n.i.). La violència —encara que sense l'interferència de l'element religiós— caracteritzava també els desplaçaments de ramats des dels Pirineus a la ribera navarresa de l'Ebre (F. BRAUDEL, *Op. cit.*, I, pp. 110-111). Matitzacions importants sobre el paper dels moriscos en l'agricultura aragonesa cinccentista, a G. COLÁS, “Cristianos y moriscos en Aragón...”, pp. 159-161. Sobre el seu pes com a víctimes del Tribunal inquisitorial aragonès, vegeu M. C. ANSÓN, *Op. cit.*, pp. 11-33.

³⁰ Vegeu M. de PIDAL, *Op. cit.*, II, pp. 203-205 i N. SALES, *Els segles de la decadència...*, pp. 280-281. A aquells, calia afegir els moriscos assentats a la riba de l'Ebre de feia segles: el fogatge del 1495, per exemple, havia assenyalat una població com gairebé exclusivament d'origen musulmà, Miravet. Altres sis, on el percentatge de moriscos oscil·lava entre el 23 i el 50%: Tivissa, Flix, Ascó, Móra d'Ebre i Vinebre. Encara, finalment eren nombrosos també a Benissanet, Garcia, Ginestar i Benifallet (C. BIARNÉS, *Moros i moriscos a la Ribera de l'Ebre, 710-1615*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1972, p. 45).

³¹ El març del 1588 el Consell de Guerra ordenà —entre altres mesures de prevenció per la situació a la Ribagorça, l'entrada de gascons per les fronteres del Regne i el plet entre cristians vells i nous a Aragó— que vuit companyies allotjades a Segòvia s'atancessin a la frontera aragonesa per tal d'intervenir contra els morescos si es feia necessari. A l'abril el Consell deliberà igualment el control dels passos de la serra de Benifaçà a fi d'evitar els contactes entre morescos aragonesos i valencians (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 234, docs. 114 i 181). Sobre les notícies de revolta a la Ribera d'Ebre, vegeu J. CARRERA PUYAL, *Op. cit.*, pp. 148; F. CARRERAS CANDI, *La navegació al riu Ebre: notes històriques*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993, pp. 99-100; i N. SALES, *Els segles de la decadència...*, p. 285. En un pla més general, sobre la presència de moriscos a la diòcesi tortosina, vegeu S. VALLDEPÉREZ, *Op. cit.*, pp. 599-603.

³² AHCT, *Llibres de Consell*, 19, f. 172v; i AHCC, *Registres de lletres*, 492, f. 73.

El dia 19 d'abril el lloctinent informà el veguer i procuradors tortosins, així com altres tretze governs municipals del Baix Ebre i la Terra Alta, de l'anada del capità Caicedo amb una companyia per allotjar-se a la Ribera d'Ebre. Manrique de Lara basà la decisió en el fet que algunes fustes de moros hi havien anat desembarcant petits contingents "fent molt gran mal als cristians", però sobretot en les mateixes notícies citades, referents a la suposada inquietud dels morescos aragonesos. Els paers de Lleida s'adreçaren també al lloctinent per manifestar la seva por a un possible atac, mentre el virrei requeria al bisbe de Tortosa, el procurador del comte d'Aitona a terres de ponent i el comanador santjoanista d'Ascó, informació sobre el nombre exacte dels morescos "juntats en aquexas parts de Aragó" que "se atansen a la frontera de Cathalunya", així com de la seva situació i hipotètics moviments. Manrique de Lara proposà la tramesa d' "espies secretes" que en poguessin informar de tots els detalls.

Aquelles notícies de l'estiu del 1588 arribaren a Barcelona carregades d'una dosi molt notable de confusió.³³ Manrique de Lara demanà també a Ascó informació sobre l'actitud dels morescos catalans, si "stan quiets y sossegats o si's recele que haien també de fer moviment" i encarregà al comanador que els castells del seu territori fossin fortament custodiats, així com els de Miravet, Gandesa i altres de l'orde santjoanenca a terres de l'Ebre.³⁴ Preocupà molt especialment l'esmentada possibilitat d'una connexió entre els morescos de la Ribera de l'Ebre i els turcs o pirates nord-africans, que pogués provocar un desembarcament nombrós d'efectius militars musulmans a terres catalanes. El procurador del comte d'Aitona informà el lloctinent a primers de maig de la confessió arrencada d'un dels morescos presoners al castell de Menquinença: un cristià nou d'Ascó, anomenat Guillem Varoja, havia llegit una carta "en morisco" que li havia arribat de mans d'un altre cristià nou del mateix lloc des de la marina. Segons sembla, la difusió d'aquesta notícia de dubtosa veracitat provocà un veritable progrom contra els morescos d'Ascó.³⁵ Els principals responsables foren processats de regalia i castigats *in situ* de forma exemplaritzant pel comanador de la vila.

La tensió generada contra la minoria moresca obligà el lloctinent a adreçar-se al veguer i paers de Lleida i molts altres municipis de la Ribera de l'Ebre i el baix Segre per tal exigir el compliment de les ordres emeses un mes abans, segons les quals els cristians nous domiciliats a les riberes de l'Ebre i el Segre "en los quals no's trobaran defectes ni causes de inquietut, visquen y estiguen en ses cases y honrats, sens ésser molestats ni inquietats per ningú, ans sien defensats per los ministres de la justícia y per los altres".³⁶ La visió dels morescos com a quintacolumnistes, vingué amanida, a més per la insinuació de la seva possible connexió amb els hugonots de l'altra banda dels Pirineus:

³³ El caràcter merament intoxicador de moltes d'aquestes notícies ha estat assenyalat per la historiografia (vegeu, per exemple, R. GARCÍA CÁRCEL, *Felipe II y Cataluña...*, p. 13).

³⁴ ACA, Cancelleria, 4758, n.i.; i 4760, n.i. i f. 14.

³⁵ El 1585 un altre morisc d'Ascó, Joan Abencomeix, havia estat acusat de concordar amb el príncep de Bearn la presa de Saragossa i Jaca (P. SÁNCHEZ, "Ribagorza a finales del siglo XVI...", pp. 41-42). C. BIARNÉS ha documentat fins a 27 membres de la nissaga Abencomeix a Ascó entre 1502 i 1608 ("Relació de noms moros, mudèjars i moriscos d'Ascó", a *Primer Congrés d'Història Moderna...*, I, p. 59).

³⁶ En concret, el lloctinent s'adreçà als bisbes de Lleida i Tortosa, al comanador d'Ascó, als procuradors de l'encomanda de Vilalba dels Arcs, al castellà d'Amposta, al comte d'Aitona i a les autoritats municipals de Tortosa, Ginestar, Horta de Sant Joan, Arnes, Bot, Corbera, el Pinell de Brai, Vilalba dels Arcs, Ascó, la Pobla de Massaluca, Flix, la Granja d'Escarp, Seròs, Aitona, Tivissa, Benifallet, Benissanet i Miravet (ACA, Cancelleria, 4758, ff. 201 i 202v).

durant la primavera del 1588, el lloctinent s'havia adreçat als oficials reials de la frontera occidental pirinenca per alertar-los davant el pas d'un moresc anomenat "Carlos de Benamir, y per ventura se muda lo nom segons li convé en cada terra", del qual es tenia notícia que pretenia passar a França "ab alguns designes danyosos", que sens dubte incloïen contactes amb els heretges. Es suposava que marxaria acompanyat i portant alguns papers o lletres "en algaravia o altra llengua" per establir contacte amb els enemics del rei catòlic.³⁷ Notícies com aquesta, impulsaren les autoritats a una acció més decidida per liquidar el problema català, davant la possibilitat que es compliqués amb elements de ressonància internacional. La tardor del 1591, com veurem, veuria repetits mimèticament molts d'aquests elements.

Del debat sobre la suspensió del redreç a l'assiento del 1589

A la cort, el Consell d'Aragó valorà la possibilitat de suspendre el nou redreç a principis de juliol del 1588. Permeable, d'altra banda, a algunes de les queixes de parcialitat imputades a alguns jutges de l'Audiència —formulades pels consellers barcelonins—, el Consell proposà un judici amb garanties contra Queralt.³⁸ El rei, però, assessorat pel virrei, s'hi negà. Barcelona insistí en el gravíssim inconvenient de "star en lo Consell Real persones aparentades uns ab altres, y de una matexa voluntat, com són onclos y nebots, y cunyats y cosins, y de parcialitats". Per això, demanà al monarca que obligués el virrei a consultar totes les seves decisions sobre l'afer amb les altres dues sales de l'Audiència. La ciutat era sobretot escandalitzada per la bel·licositat de certs jutges envers la Diputació en contrast amb la seva incompetència en la lluita contra el delictes, "que estant descansats y reposats en llurs cases dins Barcelona; per llurs passions y parcelitats o amistats que ab molts dels malfactors tenen alguns de la tercera sala, dissimulen".³⁹

La Diputació coincidí a carregar contra els principals magistrats del Reial Consell: afirmà que llur principal obligació consistia a mantenir el país "ab pau y quietut", però que en realitat es dedicaven només "a sustentar sos bandos y parcialitats". En una carta al vice-canceller del Consell d'Aragó perfilaren l'existència d'una xarxa d'interessos faccionals que anava des de Franquesa a Queralt, i que comptava amb dos braços principals a Catalunya: els advocats fiscals Sans i Puig. Com exemple d'aquests lligams explicaren com a instància de Sans, Queralt havia inclòs sense motiu vuit persones en una crida contra bandolers —només pel fet d'ésser enemics seus— i havia proveït en assessor ordinari del General un germà seu. Per la seva banda, Puig havia rebut diners del General "y ha tingut y té intrínseca amistat ab dit don Joan per causes y respectes indignes de referir", una vetllada acusació que no sabem com acabar d'interpretar. Tots dos havien rebut el

³⁷ S'esperava un home "ans de baixa estatura que de mitjana, de edat de trenta anys o més, y que té lo un ull llosc o visc, y com és morisco se té per cert que deu estar retallat". El lloctinent exigí als ordinaris de la Seu d'Urgell, marquesat de Pallars, Tremp, Talam, Castellbò, Àger, València d'Àneu, Vall d'Aran i Castell-llleó un control molt estricte de les fronteres durant un termini de tres mesos (ACA, Cancelleria, 4760, n.i.). Durant els mesos posteriors, les autoritats aragoneses actuaren amb contundència contra les quadrilles de "moros de venganza" que actuaven als camins del Baix Aragó contra els cristians vells. Assetjats a Pleitas i derrotats es donà garrot a 29 morescs que després foren penjats per escarni públic (M. PIDAL, *Op. cit.*, I, p. 239). Curiosament, el Parlament de Tolosa acabaria prohibint l'estiu del 1610 el pas per la frontera occitana a les caravanes d'exiliats moriscos (C. BOURRET, *Op. cit.*, pp. 260-261).

³⁸ DACB, VI, pp. 76-77.

³⁹ AHCB, Consell de Cent, *Registre de lletres closes*, VI-65, ff. 184-185.

recolzament d'altres jutges com ara Francesc Fort i Francesc Ubach, amics també de Queralt, i Martí Joan Franquesa, “per estar casat ab filla del regent Terça, neboda de dit micer Puig” i perquè Queralt havia entregat 400 lliures al seu germà Pere Franquesa.⁴⁰ Actuava, doncs, la mateixa camarilla que havia col·laborat a l'adulteració de les constitucions després de les Corts del 1585.

Les cartes reials que ordenaren l'entrega de Queralt no van fer cap efecte. L'argumentació de la Junta de Braços era senzilla i impecable: “per constitutions de Cathalunya, per sa Magestat jurades, està estatuït que en cas que de sa Magestat seran impetrades cartes algunes contra dispositions de alguna de les constitutions de Cathalunya, tals cartes no puguen ni deguen ésser admeses per sos oficials ni altres persones algunes, com no sie de la real voluntat manar ni provehir cosa contra constitutió”. La nit del 2 d'agost el virrei envià el regent la cancelleria i el governador amb l'ordre d'emportar-se a Queralt. La Diputació tancà les portes “per a obviar que no entràs la multitud del poble que estava en lo carrer y volie entrar”. El regent i el governador no anaren acompanyats de la força militar que Manrique de Lara hauria desitjat —quatre companyies d'infanteria de les confraries—, atès que el Consell de Cent es negà a proporcionar-la, tot i les amenaces del virrei contra els sectors populars de la ciutat.⁴¹ Barcelona havia fet del tot seves les argumentacions de la Diputació i en ocupar a la Junta de Braços la presidència del braç reial “no podien anar contra lo que havien aconsellat”. El tàndem format per la Diputació de les divuienes i el Consell de Cent començava a resultar inamovible.

Els primers dies del mes d'agost del 1588, la Diputació composà en mil lliures els jutges reials que havien actuat contra la visita. Quan oficials del General anaren a inventariar llurs béns, trobaren un recolzament popular tan notable que “no's podie pasar per lo carrer”.⁴² Els mateixos ambaixadors de Barcelona a la cort insistiren a demanar que “no poden[t] alcansar que los del Consell criminal, qui són causa de tant grans treballs, fossen trets y sospesos y castigats, que això seria lo més convenient y millor, se mudassen los doctors de la 3a sala al civil y los del civil al criminal”.⁴³ El Consell d'Aragó, a finals d'agost, admetia ja als seus debats interns que calia esbrinar les responsabilitats de Queralt, perquè en cas que “*se declarasse a favor de la Deputación nos pesaria haver corrido tanto y haver edificado sobre falso fundamento*”. Atès que existien legítimes causes de sospita, el Consell es va veure forçat a suggerir al rei que el negoci fos consultat amb les dues sales civils.⁴⁴ L'afebliment de la defensa de Queralt a la cort donà peu a la negociació, a l'inici de setembre, sota la mediació del bisbe de Barcelona. Foren nomenats tractadors per les parts, el regent la cancelleria Cordelles i Miquel Agulló. La primera reunió deixà a mans de la Diputació la proposta d'un “assiento” que tanqués satisfactòriament l'afer. Encara que l'acord

⁴⁰ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 805, ff. 40v-41v. Miquel Terça era advocat fiscal del Consell aragonès i un dels catalans més influents a Madrid (J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona...*, p. 156).

⁴¹ “Que ho pagarien los menestrals sens tenir culpa alguna”, digué (DACB, VI, pp. 84-87). E. BELENGUER considera que “les connexions dels grups benestants de la Generalitat amb la ciutat es lligaren millor que no els intents del virrei” (“Pròleg: la Generalitat...”, pp. XXI).

⁴² Els consellers escrigueren al rei carregant contra el lloctinent “que moltes voltes havie tractat los catalans de rebeldes y que no's podie hoyr, que si no fóre en lo càrrec en què estave que li hagueren respost d'altra manera [...], y que los catalans lo que més se preciaven here de ser estats sempre molt fells, y que tenie lo rey altres regnes que no's podie dir axò d'èls, assenyalant Castella” (DFD, a A. SIMON. *Cavallers i ciutadans...*, p. 105).

⁴³ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-49, f. 286; i *Registres de lletres closes*, VI-65, f. 204.

⁴⁴ Felip II acceptà la proposta ordenant que volia rebre els sobres segellats (ACA, Consell d'Aragó, lligall 264, doc. 12-15).

sense reconeixement de superioritat es tingué sempre per perjudicial en el fons, a finals de setembre del 1588, el Consell d'Aragó s'hi mostrà partidari, atès que “*lo que principalmente se ha de procurar es la quietud de los reynos y reservar el remedio de estos desórdenes para otra mejor ocasión*”, tenint en compte que en aquell moment “*no ay fuerças para constreñirlos a que obedezcan de otra manera*”.⁴⁵

Però tot i la posició del Consell d'Aragó, el rei trigà més de dos mesos a avenir-se, atès que inicialment només estava disposat a concedir una remissió dels processos de regalia fins a la propera convocatòria de Corts, sense en cap cas admetre un acord que pogués establir precedents jurídics de pacte entre iguals. A judici del virrei només existia aquella alternativa o bé, “*obligar a vuestra magestad que con las armas lo huviesse de remediar*”.⁴⁶ Finalment, el 7 de febrer del 1589, es signà el document que posava fi al contenciós. Aquell anul·là tots els procediments fets per les dues parts, fent constar, però, a petició del rei “que tot lo fet fins ací en estos negocis no's fasse en manera alguna preiudici a la jurisdicció y regalies de sa Magestat, ni als capítols de cort, privilegis, usos, costums y jurisdicció del General y casa de la Deputació, no's pugua tràurer en conseqüència per una part ni per altra”.⁴⁷

L'assiento portà annex un memorial de remissió dels processos de regalia fets contra els partidaris de la Diputació —que ens permet conèixer el nom dels principals encartats en suport de la institució—, al qual cal afegir encara altres noms que apareixen a les relacions oficials de remissions fetes per la Cancelleria reial. En total, guanyaren el perdó cent quatre persones, de les quals trenta eren militars i ciutadans honrats i altres setanta-quatre es repartien entre mercaders (5,4%), artistes (21,4%), menestrals (66,1%) i encara pagesos, pastors i mariners (7,5%), en testimoni del suport popular rebut per la institució (apèndix 4).⁴⁸ Un observador extern com ara Esteve Bruniquer, opinava el que semblava un sentiment general, que “la cosa reisqué bé a favor de la Deputació”.⁴⁹ Per això, dos dies més tard, plens d'orgull, els diputats van fer redactar un extensíssim volum on s'explicaven les contencions dels darrers mesos. En la seva introducció, plens d'orgull, afirmaren que la Diputació era “lo nirvi de Cathalunya”.⁵⁰ Aquell mateix dia, el

⁴⁵ ACA, Consell d'Aragó, lligall 264, doc. 12-17.

⁴⁶ El mateix bisbe de Barcelona considerava que “*aunque los excessos que los de la Diputación y ciudad an cometido no son dignos de ponerlos en olvido, sino de castigarlos, pero visto que la justicia al presente no tiene autoridad y que causaria demasiado ruydo y costa el intentarlo por via de fuerça [...], que es mejor que el castigo desto quede para otra mejor coyuntura*” (ACA, Consell d'Aragó, lligall 264, doc. 12-19). Segons A. GIMÉNEZ SOLER, la consigna reial envers els successos d'Aragó d'ençà de les Corts del 1585 fou bàsicament la de “*ganar tiempo*” sense intervenir decididament (*Op. cit.*, p. 160). Tal vegada animés definitivament el monarca a ratificar l'assiento les pèssimes notícies arribades de França: el 23 de desembre del 1588 caigué assassinat a Blois el duc de Guisa, cap de la Santa Lliga i procliu rei nominal de França de feia tres anys: d'aleshores ençà les posicions catòliques començaren a ensorrar-se sense solució (A.W. LOVETT, *Op. cit.*, p. 195).

⁴⁷ Sobre l'alliberament mutu de presoners, DFD, a A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, pp. 113-114.

⁴⁸ La nòmina dels regaliats pels fets del 1588 pot reconstruir-se a partir dels llistats de remissions —en absolut coincidents— que apareixen a la documentació de la Diputació i de l'Arxiu reial de Barcelona: ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 152, ff. 909-911v; i Cancelleria, 4715, ff. 164-166 i 166-168v.

⁴⁹ CMC, II, pp. 79 i 108-109. E. BELENGUER afirma que l'assiento de febrer del 1589 es signà “sense resoldre cap dels greus litigis plantejats” (“Pròleg: la Generalitat...”) tal i com la ràpida represa de la tensió posaria de manifest. El 1602, els doctors del Reial Consell afirmarien que “per la molta misericòrdia que sa magestat usà ab los culpables en les contencions dels anys 1588, poch après se'n suscitaren altres en 1592” (DJP, I, pp. 463-468).

⁵⁰ Encara que es va encarregar la redacció a l'escrivà Lluís Rufet —qui hauria de fer vint-i-quatre còpies enquadernades en cartró i cuir amb les armes del General— l'autor fou el notari Jaume Forges, que acabà l'obra pel juny del 1590: un enorme volum de 1.572 fulls (en precàries condicions de conservació a l'ACA, Generalitat, V 107). Poc abans de

consistori féu despedir la guàrdia que havia custodiat la casa de la Diputació durant els darrers mesos i obrí el recinte tancat del palau i les cases annexes. Els implicats que es trobaven a les presons reials van ser igualment alliberats. El consistori i la divuitena els agrairen “los treballs que per larcs mesos havien passat patint en la presó per lo General y per sa pàtria”.⁵¹

Per la seva banda —i tot i els propòsits d'un judici just dels del Consell d'Aragó— don Joan de Queralt veié recompensat el seu patiment i el rebuig d'amplis sectors dels grups dirigents catalans amb un fulgurant nomenament com a governador dels Comtats. A finals del 1595, però, caigué en desgràcia com a conseqüència de les irregularitats comeses en el seu nou càrrec. Fou acusat de negociar particularment amb el contraban de cavalls a través de la frontera “*sirbiendo para enemigos de su magestad*”, de concertar amb un cavaller francès —després de la declaració de guerra entre les monarquies catòlica i cristianíssima— un atac contra el lloc de Mosset, propietat de don Guerau de Cruïlles, amb qui mantenia una enemistat mortal, així com d'establir després nous contactes amb l'enemic francès a fi d'evitar el seu processament; de retenir una part de les quantitats enviades des de Barcelona als catòlics del Llenguadoc i d'excedir-se amb l'aplicació de composicions. El dens procés confegit pel Consell de Guerra a la cort afegí, curiosament i amb cinc anys de retard, tots els delictes dels quals havia estat acusat durant la visita del General del 1587-1588, i recollí la seva sentència final d'inhabilitació perpètua com a diputat i per a qualsevol altre ofici de la Diputació.⁵²

L'intent de detenció del diputat militar Joan Granollacs (1591)

L'oportunitat de capgirar a favor de l'autoritat reial el pobre resultat de l'afer Queralt es presentà a finals de novembre del 1590, quan el governador Enric de Cardona, empresonà el veguer episcopal de la Seu d'Urgell, el donzell Jeroni Cardona, sense instància de part. Per les mateixes dates s'havien produït altres captures, irregulars a parer del consistori, com ara la del notari de Besalú Miquel Colomer i la dels germans Bernardí i Antoni Granollacs, membres de la totpoderosa família en l'administració de les bolles del General. Els braços nomenaren una divuitena per seguir l'afer, que acabà determinant l'empresonament dels tres oficials reials que havien executat les captures.⁵³ Amb el precedent del 1589, la divuitena esperà arribar a un ràpid acord a través d'una negociació paritària amb el regent la cancelleria. Inicialment, el governador Enric de Cardona —privat el Principat en aquell moment de lloctinent després de la marxa del fracassat Manrique de

prendre el control de la institució, Ferran II s'havia referit a la Diputació com a “la ànima del cors míxtich de aqueix nostre Principat” (E. BELENGUER, *Ferran el Catòlic. Un monarca decisiu davant la cruïlla de la seva època*, Edicions 62, Barcelona, 1999, p. 170). En el cas aragonès, les principals expressions de lloança institucional anaven adreçades al Justícia, com a “*vínculo de nuestra república*”, “*fundamento de nuestra concòrdia civil y doméstica*” o “*resorte principal de la máquina aragonesa*”, com afirmarà Melchor Santa Cruz de Dueñas el 1576 (cit. per X. GIL, *De las alteraciones a la estabilidad...*, p. 81).

⁵¹ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 152, f. 728. El 25 d'abril el desautoritzat lloctinent “ab qui los consellers havian tengut grandíssims debats y diferèncias” s'acomiadà del govern municipal barceloní poc abans de marxar a Castella (CMC, II, p. 79).

⁵² AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 438, doc. 486. Tanmateix, la Diputació hagué d'alçar novament la seva veu el 1603 per criticar el nomenament de Joan de Queralt, novament rehabilitat, com a governador del Principat (E. BELENGUER, “Pròleg: la Generalitat...”, pp. XXXIV-XXXV).

⁵³ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 154, ff. 148v-149; i Consell d'Aragó, lligall 266, doc. 22.

Lara— determinà l'alliberament de Jeroni Cardona, gest al qual la Diputació respongué escarcerant els oficials que retenia.

Abans d'acabar l'any 1590, doncs, semblà clos a través de la negociació un nou conflicte potencialment tant perillós com el del 1588. En realitat, una nova solució d'aquell tipus no podia sinó desagradar profundament el rei. El Consell d'Aragó, en debatre l'afer, reconegué la contrafacció comesa amb la captura de Cardona, però censurà el fet que la Diputació mantingués el seu capteniment de no actuar a través dels canals constitucionals pertinents, "*que es haziendo officio de parte y no de juezes, y compareciendo por la dicha revocación ante vuestra Magestad o su lugarteniente o gobernador en sus casos, a quienes respectivamente conforme al tenor de ciertas Constituciones toca el declarar si se contraviene a ellas o no, y [...] en virtud de un capítulo del nuevo redreço, [...] pretenden que pueden no sólo interpretar generalment todas las leyes de Cathaluña, pero executar sus interpretaciones y como juezes mandarlas guardar, revocando las provisiones hechas por los oficiales reales, aunque sean del Consejo, lo que es [...] notoria usurpación de la jurisdicción real, porque la interpretación que se les concedió sólo es respecto [...] a la exactión del derecho de la Generalidad y cosas de la Diputación y no a otras cosas algunas*".⁵⁴

El Consell d'Aragó estudià en resposta dues alternatives. Una de caire civil, consistent a demanar a l'advocat patrimonial de l'Audiència que proferís una revocació oficial dels procediments dels diputats i la divuitena. L'altra, preferible a parer del Consell, era la d'actuar criminalment contra els diputats i membres de les divuitenes responsables de les captures dels oficials reials. Així, amb el vist-i-plau del rei es dissenyà el pla d'acció: quan el nou lloctinent mestre de Montesa arribés al Principat faria prendre el diputat militar i els altres membres dels estaments implicats.⁵⁵ A la pràctica, un cop a Barcelona, el nou virrei no ho veié tan fàcil, sobretot perquè la Audiència era fortament dividida al respecte.⁵⁶ El Consell d'Aragó rebutjà la dil·lació i el 24 de maig del 1591, Pau Fluvià amb Onofre Borja, capità de la guàrdia del virrei i vuit alabarders, intentà detenir Granollacs al carrer Montcada. El succés produí "gran crit, avalot y scàndol, davant del qual, vent los dits oficials lo gran avalot que causaven al poble", desistiren.⁵⁷ El Consell d'Aragó responsabilitzà del fracàs el comanador Miquel Junyent, el seu germà Llorenç, Boixadors de Pontons i altres cavallers que havien impedit la captura empunyant dagues, cridant visca la Generalitat i contra els traïdors a la terra.⁵⁸

⁵⁴ La capacitat d'interpretació dels Capítols del redreç havia estat conferida als consistorials pels capítols 46 i 88 de les ordinations aprovades a les Corts del 1481 (*Capítols dels drets y altres...*, f. 43v).

⁵⁵ ACA, Consell d'Aragó, 266, doc. 22 i 1368, doc. 1-8.

⁵⁶ Per l'"*orgullo con que están dichos diputados, por aver salido en otras ocasiones con la suya, temen los del Consejo que se pueda executar sin dificultad, y halla gran tibieza en ellos*" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 266, doc. 22). Pedro Luis Galceran de Borja era fill del tercer duc de Gandia, ciutat on havia nascut el 1528. En ser nomenat lloctinent de Catalunya, als 63 anys, disposava d'una dilatada experiència directa dels problemes de la Mediterrània, en haver ocupat les capitànies generals de Tlemecèn i Tunis (J. REGLÀ, *Els virreis...*, p. 90).

⁵⁷ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 154, f. 338; i DACB, VI, pp. 241-243. N. SALES s'ha interrogat sobre el grau de participació popular en la resistència al carrer del 1591, fent comparança amb la nova captura dels diputats el 1602 i els fets del Corpus de Sang del 1640 ("Torbacions populars...", pp. 58-59).

⁵⁸ ACA, Consell d'Aragó, lligall 1368, doc. 1-8; i ACA, Cancelleria, 4761, n.i. Cent vint anys més tard, N. FELIU DE LA PENYA féu relació de l'intent de captura de Granollacs al carrer Montcada: "*defendiole el pueblo y acompañole a la Deputación*" (*Anales de Cataluña*, Joseph Llopis, Barcelona, 1709, III, p. 217).

El virrei demanà als consellers la seva mediació —sobretot que s'ocupessin “en tenir la ciutat quieta”— i els entregà les cartes rebudes de Madrid, demostrant que actuava seguint ordres del rei. La Diputació tornà a preparar-se per resistir un setge semblant al del 1588. El consistori demanà a la Junta de Braços convocada a l'efecte l'elecció d'una divuitena per al remei d'aquell greuge i les despeses pertinents, amb el propòsit de defensar també tots aquells que havien protegit Granollacs. Eren conscients d'obrir un nou període de crisi que tornaria a fer necessària la “fortificació” del palau. El fet que el mateix 24 de maig les autoritats reials a Saragossa intentessin traslladar Antonio Pérez des de la presó dels manifestats a la de la Inquisició, fa suposar que els procediments havien estat d'alguna manera sincronitzats des de la cort.⁵⁹ Les coses havien anat molt més enllà a la capital aragonesa, però, tant en un lloc com a l'altre, les autoritats reials foren incapaces d'executar les ordres de Madrid. Tres dies després de l'intent de captura —tal vegada sorpresa per les insinuacions de la ciutat al voltant de la necessitat d'evitar avalots populars—, la divuitena respongué que “may esta insigne ciutat s'és inquietada, sinó quant los deputats han dexat y dexten de fer lo que tenen obligatió per deffensa dels privilegis y libertats de Cathalunya”. I encara afegí que “si los officials reals poguessen proceir contra les persones de dits deputats y oïdors, no tindrien ells llibertat per a deffensar los privilegis, capítols de cort y libertats de la terra, perquè per qualsevol cosa leve los amenassarien de presó”. La Diputació aconsellà en un vot que es demanés extrajudicialment al virrei la revocació de la provisió de captura, però el virrei s'hi negà en rodó, insistint que actuava “per letres de sa magestat y triplicades”.⁶⁰

Un focus de tensió, entre el lloctinent i la ciutat —permanent al llarg del darrer terç del segle—, vingué determinat per la sortida de blats del país en temps de carestia.⁶¹ El Consell de Cent acusà el 1587 al virrei Manrique de Lara de fer negoci amb les llicències que havien permés l'extracció de 150.000 quarteres en poc més d'un any, per les quals —segons denuncià la ciutat— s'havia fet pagar entre 45.000 i 60.000 lliures. Manrique de Lara havia estat nomenat virrei tot just acabades les Corts el 1586 i havia aconseguit girar-se en contra totes les institucions del país. El 1588, quan Barcelona defensà l'exercici del *vi vel gratis*, el virrei envià oficials per tota la costa, per immobilitzar el blat, i féu encetar processos de regalia contra dos consellers.⁶² És clar que, com l'avanç de la pesta arreu del país, entre 1587 i 1592, l'augment del preu del blat significà

⁵⁹ Una anterior i encara indirecta relació entre el l'exsecretari reial i Catalunya es produeix a finals de novembre del 1585, quan les galeres dels Doria comandades pel capità Spinola entreguen al governador del Principat a Barcelona “la persona de Anthonio Peres, hijo de Anthonio Peres, secretario de vuestra magestad”, a qui don Pere de Cardona envia a “la cárcel a muy buen recado” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 179, docs. 140 i 141). Desgraciadament no disposem de més notícies sobre la seva sort. Per a una revisió historiogràfica recent del tractament de les alteracions, defensant la seva base essencialment política —per damunt de causes econòmico-socials— i el seu caràcter nacional aragonès (i no limitat a la ciutat de Saragossa, per oposició a la visió d'E. JARQUE i J.A. SALAS, vegeu J. GASCÓN, “La rebelión aragonesa de 1591. Reflexiones a propósito de un conflicto político”, a *Felipe II y su tiempo...*, I, pp. 295-304).

⁶⁰ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 154, ff. 338, 340v, 351v-353v i 354v-355v; i DACB, VI, pp. 239-241, 244 i 257-258.

⁶¹ En vàrem fer esment al nostre treball “Llevar la corona del cap...”, pp. 67-71. Darrerament, O. JUNQUERAS ha considerat igualment aquestes llicències com “un factor clau en la conflictivitat política dels anys ‘80”, fonamentant la aquest negoci virregnal en un suposat diferencial inflacionari de Catalunya respecte al seu entorn i en l'augment de la capacitat productiva del país. L'autor troba en aquesta polèmica una prova que “la problemàtica constitucionalista catalana de les darreres dècades del segle XVI arrenca, en part, de conflictes de caràcter econòmic o polític-econòmic” (*Op. cit.*, pp. 113-119). A tall comparatiu, resulta il·lustratiu l'estudi de les diposicions navarreses sobre contraban i els problemes generats per l'atorgament de llicències de trenta virregnals de productes prohibits, amb freqüents protestes a les Corts si més no d'ençà de 1549 (C. BARTOLOMÉ, “Las Tablas de Navarra...”, pp. 152-154; i *Actas de las Cortes...*, p. 325, per exemple a les Corts de Sangüesa de 1561).

⁶² DACB, VI, pp. 16-21.

dificultats per a les universitats, carestia al país i un important factor d'instabilitat social i política. En aquell moment, la Diputació va recolzar la posició del Consell de Cent com a contrapartida al suport de la ciutat en l'afer Queralt. El 1591, la possibilitat de tornar a estrènyer els lligams entre ciutat i Diputació arribà amb l'expulsió dels genovesos.⁶³ Quan els braços foren informats del propòsit de la ciutat, van córrer a posar-se a disposició del Consell de Cent per servir-lo en "la recuperació del honor de la ciutat".

L'expulsió fou oficialment una resposta a un altercat succeït quan, quatre dies després de l'intent de captura de Granollacs, el fill de Gian Andrea Doria havia navegat davant Barcelona comandant vuit galeres genoveses, negant-se a retre el salut protocolari a la ciutat i arribant fins i tot a disparar contra el port. Aquella nit —amb la consegüent alarma virregnal— "*el alboroto creció en dicha ciudad de manera que se receló el pueblo no saqueasse las casas de los ginoveses que ay en ella, y que fue necesario poner guarda, porque la ciudad toda la noche estuvo en armas*". La crida d'expulsió publicada el 29 de maig es justificà en la supèrbia de Dòria, però la veritable causa del descontentament popular era l'agabellament de blat i altres mercaderies per part dels genovesos,⁶⁴ així com la seva massiva presència a la ciutat com a treballadors qualificats a les drassanes reials.⁶⁵ En parlarem a les conclusions.

Encara un altre factor vingué a complicar les coses. Amb el procés inquisitorial contra Pérez en marxa, Rodrigo Vázquez suggerí al secretari de la Suprema a Madrid d'empresonar a un dels seus criats per interrogar-lo. Així, Willem Stæes, fou arrestat en el camí de Saragossa a Barcelona quan es disposava a embarcar-se cap a Itàlia, després d'haver servit Pérez durant vuit mesos.⁶⁶ La

⁶³ Curiosament el lloctinent mestre de Montesa, recolzà momentàniament l'actitud de la ciutat en la seva topada amb Dòria, atès que "*visto yo este desatino —informà al Consell de Guerra el 28 de maig—, en la ocasió destas rebueltas con los diputados, que sólo los tiene en freno no haberse declarado por ellos la ciudad, me pareció hazerle demostración de amistad con que el baluarte de la ataraxana soltasse quatro tiros*". El virrei recomanà a Felip II que donés també suport a les protestes que presentaria la ciutat mentre no es resolgués l'afer amb la Diputació. Encara el 16 de juny insistí al rei que "*para tener en freno a los diputados y deziochenas que no hagan nuevos disparates sola la ciudad es agora el contrapeso*" (AGS, Consejo de Guerra, lligalls 321, doc. 284; i 322, doc. 157). Sobre la colònia italiana a Catalunya, vegeu J. NADAL i E. GIRALT, *Op. cit.*, pp. 237-242.

⁶⁴ "La experiència de molts anys en esta part se age entés lo dany notable que reb la present ciutat y lo present Principat de Cathalunya de la habitació y comersi que fan y entenen los genovesos en aquell per lo agabament que fan de blats, forments, draps, llanes y altres mercaderies, trahent-les fora del present Principat, restant aquell desproveït, mostrant-se per altre part enemics de nostra nació" (DACB, VI, p. 255). En van fer referència J. REGLÀ (*Els virreis...*, p. 16) i P. VILAR (*Op. cit.*, I, p. 344). Jeroni Pujades qualificava els genovesos a les primeries del sis-cents de "moros blancs" (citat per L.R. CORTEGUERA. "El motín. ¿Una institució de la política popular en la Barcelona del XVI y XVII?", a *Tercer Congrés d'Història Moderna...*, 13-II (1993), pp. 237-238). Un judici sobre el domini genovès de les finances de la Monarquia hispànica entre 1557 i 1627, vegeu F. RUIZ MARTÍN, *Op. cit.*, p. 11.

⁶⁵ La tardor del 1587, davant la impossibilitat de pagar-los, foren acomiadats fins a 153 mestres d'aixa i calafats genovesos que hi treballaven (AGS, Consejo de Guerra, lligall 202, doc. 27). Alguns d'aquests treballadors qualificats genovesos havien arribat ja el 1562-1564 procedents de les drassanes de San Piero d'Arena (F. BRAUDEL, *Op. cit.*, I, pp. 192-193). Aquest element encara devia ajudar a identificar entre la població les incomoditats generades per la construcció de galeres amb la presència i el pes dels genovesos en el negoci. Un repàs als principals mercaders genovesos establerts a Saragossa a finals del Cinccents i al control que exerciren damunt els principals circuits comercials i els negocis més rendibles (inclosos arrendaments senyoriais) des de la capital aragonesa a J.I. GÓMEZ ZORRAQUINO, *La burguesia mercantil...*, pp. 216-223.

⁶⁶ Nebot d'un general de marina flamenc i nascut a Malines feia 21 anys havia servit l'exsecretari al llarg de vuit anys. Fou enviat secretament per la Inquisició catalana a Madrid i torturat, atès que es pensava que podria incriminar Antonio Pérez en matèria d'heretgia o conducta homosexual. La seva declaració a Madrid davant l'inquisidor Pedro Pacheco, a CODOIN, XII, pp. 230-236. Vegeu també M. PIDAL, *Op. cit.*, I, pp. 480-482; i G. MARAÑÓN, *Op. cit.*, II, p. 532, qui situa un altre flamenc, Hans Bloch, al servei de Pérez i com a agent seus a l'estranger. El de Staës constitueix un cas flagrant d'utilització del Sant Ofici català en qüestions estrictament polítiques, aspecte negat darrerament per

Diputació creà una divuitena encarregada de l'afer, mentre el Consell d'Aragó temia la unió de les causes d'oposició política d'Aragó i Catalunya que aquella detenció podia esperonar.⁶⁷ Quan, a primers de juny del 1591, el Consell d'Aragó es plantejà l'ocupació militar del Regne, el principal dubte fou el temor que el conflicte s'extengués a tota la Corona: "*estando lo de Cataluña no tan llano como sería menester, con las pretensiones de los diputados, no es buena sazón para remover humores, ni con tanto ruido entender en el castigo de esta gente*". A finals del juny, la Diputació creà una altra divuitena destinada al plet per la incompatibilitat dels oficis de jutge i regent la tresoreria que ocupava un dels principals enemics del consistori, Francesc Puig. La qüestió ja havia estat debatuda a les Corts del 1585. La polèmica girava al voltant de si se'l podia registrar com a jutge de la tercera sala del Consell Reial essent com era tresorer reial a Catalunya. Després, pel juliol del 1590 s'havia declarat compatibles els oficis i ordenat el pagament dels salaris. Dos anys més tard, però, quan els partidaris de Granollacs se sentiren més forts, reobriren la qüestió i el consistori i la divuitena els declararen incompatibles, per tractar-se de dos oficis dotats de jurisdicció. El 2 de juliol, la divuitena decidia alçar a l'odiat misser Puig el salari de doctor.⁶⁸

Desfer aliances: les connexions catalano-aragonesa i Diputació-Consell de Cent

La correspondència del virrei mestre de Montesa amb Madrid durant l'estiu permet observar la seva preocupació per les connexions entre Barcelona i la Diputació, i l'interès d'aquesta i les divuitenes perquè el Consell de Cent suplantés als consellers, trancant així qualsevol escenari de control reial.⁶⁹ Per aquest motiu, el mestre de Montesa considerava que la principal causa de la situació eren les eines del nou redreç: "*con tantas diziochenas como van nombrando sobre cada negocio casi todas las personas de los tres estamentos tienen comprendidas, de manera que*

una part de la historiografia. Curiosament, R. GARCÍA CÁRCCEL ha considerat Willem Stäes —a qui anomena *Guillermo Flamenco*— com a cunyat d'Antonio Pérez i no com a criat, que és el que és (*Felipe II y Cataluña...*, p. 54).

⁶⁷ Per "*lo que puede importar que los negocios de Antonio Pérez dexen (si es posible) de ser abraçados por los de aquel Principado, por no fomentarse con ello la pretensión que sobre lo mesmo se tienen en el Reyno de Aragón*" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 266, doc. 22).

⁶⁸ Misser Puig afirmava que la reobertura del seu cas, després de la primera declaració, obeeix al fet que alguns nebots dels Granollacs havien assassinat un cavaller amb el qual havien signat treva i ell era el jutge encarregat d'aplicar-los les penes "*y también por lo que han visto y vehen que en las cosas del servitio de vuestra magestad, como tengo obligación, procuro se hagan con mucha diligencia*" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 342, sf.). La Diputació replicava que la declaració del 1590 era flagrant contrafecció, feta "ab molts suborns y alsaprems de les persones que havien de votar en ella" (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 155, ff. 410-417v) i que misser Puig havia aprofitat "que havie molt poc que ere passat en Barcelona lo mal de la contagió de la pesta y faltaven lavors moltes persones principals d'esta 18ta" (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 808, ff. 77-94v).

⁶⁹ "*Viendo que los consellers y sus prohombres ordinarios han procedido hasta aquí consideradamente, y así los de la Diputación han encaminado que el Consejo de Ciento se juntasse y como en él concurren no sólo letrados de los asalariados por los diputados, sino también cavalleros y ciudadanos de las mismas diziochenas y oficiales y gente menuda que han tomado de los del Consejo de Ciento para su guardia, y les dan sueldo cada día, les ha sido fácil que se hiziesse determinación en el dicho Consejo de Ciento que la ciudad ayude y favorezca las pretensiones de la Diputación*". Entre els 21 menestrals guiats del seus processos de regalia el 2 de setembre del 1593, només sis havien format part del Consell de Cent el 1591 i 1592, quatre d'ells els dos anys. J. REGLÀ apuntà la possibilitat que la unió política entre el govern barceloní i la Diputació del General s'accentués sobretot al llarg dels períodes en els quals la segona es trobà dominada pels sectors que ell anomena burgesos (com ara durant el plet dels anys 1568-1570), amb un distanciament en aquells altres durant els quals la noblesa pirinenca dominava la Generalitat (1640) (*Els virreis...*, p. 48). La importància dels jocs entre els tres pols, monarquia, capital i defensors del règim pactista ha estat un dels elements considerats també en el cas aragonès durant les dècades finals del Cinccents (G. COLÁS-J.A. SALAS, *Op. cit.*, p. 519).

toda la ciudad viene a ser Diputación". El front comú entre ciutat i Diputació es podia veure reforçat per l'arribada d'ambaixadors de Saragossa. El virrei era partidari, per això, d'una solució ràpida.⁷⁰ El mateix Consell d'Estat, en saber que Antonio Pérez s'havia acollit al privilegi de manifestació, temia quel'afer influís sobre Catalunya.⁷¹ A més, durant els mesos centrals del 1591 el volum de les notícies arribades a la cort sobre la possible connivència entre aragonesos, catalans i hugonots no feren sinó créixer. Una "*Relación de las cosas de Aragón*" rebuda al Consell d'Estat apuntà l'existència d'estrets lligams entre el Justícia aragonès i el Minyó de Montellà i assenyalà amb temor el fet que l'acció de bandolers com ara Lupercio Latrás pogués estimular un alçament moresc, "*que como están bien armados y favorecidos de sus señores se podrían juntar quatro o cinco mil*".⁷² La possibilitat que els morescos aragonesos contaminessin del seu esperit de revolta els seus homònims catalans i valencians resultava especialment perillós, atès que "*los de aquellos estados están tan cerca de las costas de Berbería*".⁷³ Al perill moresc s'unia, a més, el quintacolumnisme francès: el memorial denuncià el perill intern que suposava el fet que bandolers com ara Latrás o el Minyó afavorissin la infiltració de més francesos a un país com l'Aragó, on es calculava en deu mil nombre d'estrangers residents. Els rebels aragonesos eren encantats amb la possibilitat que els catalans "*entren en la danza*" i encara amb la possibilitat que ho fessin els francesos, els quals —aprofitant els treballs de l'Armada a l'Atlàntic— es temia que aprofitessin per llançar alguna ofensiva als regnes aragonesos "*viéndolos diversos entre sí y con los ministros de su rey*".⁷⁴

A finals de juliol del 1591, el Consell d'Aragó proposà que atès que seria molt arriscat emprendre accions "*de fuerça*" simultànies a Aragó i Catalunya, era preferible no tornar de moment a intentar la captura de Granollacs "*hasta que vuestra magestad [...], después de estar las cosas de Aragón (que no dexan de fomentar las de Cathalunya) con la auctoridad de la justicia asentada, delibere executar el camino de mano fuerte*".⁷⁵ Existien aleshores dues possibilitats: proveir el

⁷⁰ "*Quanto más se dilatare la última resolución [...] sobre este negocio de la Diputación, tanto mayores serán los atrevimientos y desacatos*" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 264, doc. 78).

⁷¹ "*Para las cosas de Cataluña no ayudan ni aprovechan estas rebueltas, porque allá suenan más de lo que en efecto son y no dexan de dar ánimo a los catalanes para proceder con más libertad en las diferencias que tienen con los ministros del rey*" (M. de PIDAL, *Op. cit.*, II, pp. 47 i 187; i E. JARQUE-J.A. SALAS, *Las alteraciones de Zaragoza en 1591*, Edicions de l'Astral, Saragossa, 1991, p. 39). R. GARCÍA CÁRCEL, en canvi, nega una connexió directa entre els fets d'Aragó i les torbacions de Catalunya, tot afirmant que la solució al problema català coincideix amb la fugida d'Antonio Pérez del setembre del 1591. Existeix, doncs, un problema evident de cronologia, per tal com la solució parcial de la tensió a Catalunya no arribarà, com veurem, fins a l'abril del 1592, és a dir, set mesos després de la data apuntada per R. GARCÍA CÁRCEL (*Felipe II y Cataluña...*, pp. 53-54). Quan, basant-se en l'estudi realitzat per X. GIL sobre les relacions catalano-aragoneses el 1591, afirma que la dita cronologia ha estat matitzada per aquell, sembla oblidar que fou escrit amb força anterioritat al nostre treball de 1994. J. ARRIETA ha parlat només de "*riesgo de acumulación*" en analitzar el contenciós ("La disputa en torno...", pp. 48-56).

⁷² P. SÁNCHEZ defineix la figura de Latrás —ben propera a la dels passadors de cavalls i "hidalgos"— Antonio de Bardaxí i Rodrigo de Mur, com a "bandolero, espia en Bearn, comisionado en 1583 por el virrey de Aragón para descubrir el trato de los moriscos con los bearneses, capitán en Sicilia o parcial del duque de Villahermosa" a la guerra ribagorçana ("Ribagorza a finales del siglo XVI...", p. 51). Sembla, doncs, que el govern reial temia l'acció dels hipotètics agents dobles.

⁷³ El 1592, ocupat militarment Aragó, les autoritats reials procediren a un desarmament general dels morescos de la Ribera (M. PIDAL, *Op. cit.*, III, pp. 240-244), que succeí als que ja havien estat ordenats el 1575 al mateix Aragó i el 1563 a València (X. GIL, *De las alteraciones a la estabilidad...*, p. 35).

⁷⁴ AGS, *Consejo de Estado*, lligall 336, doc. 321.

⁷⁵ Sense comptar les tres companyies —que sumaven poc més de 300 soldats— del capità Armengol a Perpinyà i dels contingents alemanys i castellans al Llenguadoc (els quals, d'altra banda, no podien ésser retirats sense provocar una contraofensiva hugonota), el monarca disposava d'un nombre de forces estables limitadíssim a Catalunya segons una relació de novembre del 1591: a més dels membres de les diverses escales de comandaments, dels dotze algtzirs o

mestre de Montesa d'un exèrcit que els fes obeir per la força, "o yendo vuestra magestad en persona a aquel reyno, y entonces bastaría su real presencia a que todo se allanasse y hiziesse fácil". Així, doncs, calia mantenir les negociacions amb la Diputació, amb el propòsit de "tener un entretenimiento tan largo como vuestra magestad fuese servido".⁷⁶ El virrei, però, conscient que era difícil allargar el termini concedit per la Diputació per a la signatura d'un "assiento", optà per la via de pressió consistent en prorrogar, el 31 de juliol, les Audiències a Perpinyà. Misser Puig i misser Ubach no s'estigueren de dir públicament que si el lloctinent i l'Audiència marxaven de Barcelona era perquè, "pus no conexiem rey, volien veure si en Perpinyà lo coneixerien millor".⁷⁷

A la Junta creada a l'Escorial per a l'afer Antonio Pérez, els regents catalans del Consell d'Aragó, advertiren dels perills d'una connexió catalano-aragonesa. Miquel Joan Quintana opinà "que el mal era más grave de lo que se suponía, porque si sólo fuese de los labradores de Zaragoza y de algunos oficiales de quienes se hubiese de tener recelo, fueran harto bastantes los titulados con su gente y la de las universidades más cercanas para ponerles freno: que así estaba persuadido de que los amotindos y delincuentes debían seguir algunos tratos secretos con los cuales pensaban tener las espaldas seguras, y que había grandes indicios de que se hallaban en comunicación con los que en la actualidad estaban alborotados en la Diputación de Cataluña, que temía por lo mismo mucho que, si la gente levantada para Francia entrase en Aragón no causase grandes alteraciones en aquellos pueblos". Com ell, el polèmic antic virrei català don Hernando de Toledo, conseller d'Estat i prior de Sant Joan a Castella, proposà solucionar globalment el problema a través de la celebració d'unes Corts generals de la Corona d'Aragó, castigant els culpables abans de la seva apertura.⁷⁸ El marquès d'Aitona informà de la situació al comte de

capitans extraordinaris, les setze llances que formaven la guàrdia del virrei, cinquanta soldats a les drassanes, quaranta-dos artillers i ajudants a Barcelona i catorze soldats i artillers a les torres dels Alfacs de Tortosa. En total, entre comandaments i tropa 178 persones (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 304, doc. 67). Difícilment aquesta força coercitiva podia ésser posada al servei del compliment de les ordres virregnals, fet pel qual el contingent armat de la ciutat, format pels gremis, es tornà del tot determinant.

⁷⁶ ACA, Consell d'Aragó, lligall 1368, doc. 1-8. El mateix comte de Chinchón considerà bàsica la divisió de les causes dels diferents regnes, defensant la necessitat "que al mismo tiempo no luchemos con los aragoneses y catalanes, que cada nación de por sí será más fácil de domar que ambas juntas" (S. FERNÁNDEZ CONTI, "La nobleza cortesana...", p. 260).

⁷⁷ A mitjans d'agost, la notícia dels fets d'Aragó circulava fins i tot a Praga. L'ambaixador catòlic Guillem de Santcliment escriví aleshores al seu homòleg a Venècia, Francisco de Vega i Aragón, lamentant el fet que "siempre semejantes cosas (aunque no sean muy grandes), las publican nuestros enemigos mayores y hazen harto daño a las que se traen entre las manos" (AGS, *Consejo de Estado*, lligall 1541, doc. 189).

⁷⁸ Amb Quintana, va afirmar que "de manera ninguna puedo ser de la opinión de que se vaya con ejército a Zaragoza, ni al Reino de Aragón, pues no podemos estar seguros ni de él, ni del Principado de Cataluña (M. de PIDAL, *Op. cit.*, II, pp. 105-107 i 111). Sobre l'anomenada *Junta de Noche*, nascuda justament durant les Corts de Montsó del 1585 —quan el rei i el secretari Mateo Vázquez caigueren malalts—, i sobre la concentració dels poders a mans dels consellers Juan de Idiáquez (Estat), comte de Chinchón (Aragó i Itàlia) i Cristóbal de Moura (Portugal), al llarg del 1592 i especialment durant el viatge del rei per celebrar Corts als aragonesos a Tarassona, vegeu G. PARKER, *Felipe II*, Alianza Editorial, Madrid, 1984, pp. 183 i 230; i C. RIBA, *Op. cit.*, pp. XXI-XXII. I en general, pel que fa a les Juntes de govern a la cort durant els darrers anys de Felip II, J.F. BALTAR, *Las Juntas de Gobierno en la Monarquía Hispánica*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 1998, pp. 42-55, amb una especial atenció a les Juntes particulars creades per a la incorporació del comtat de Ribagorça a la Corona (1585-1591) i sobre Antonio Pérez i els afers d'Aragó (*Ídem*, pp. 587-589 i 589-591). Sobre la divisió entre juntes de tècnics i juntes polítiques, vegeu, M. MARTÍNEZ MILLÁN, "Introducción. Los estudios sobre la corte. Interpretación de la Corte de Felipe II", a *La corte de Felipe II...*, pp. 32-33. Per a F. BENIGNO, la segona part del regnat de Felip II prefigura ben clarament els excessos de Lema i pot qualificar-se de "gobierno de favoritos" (*Op. cit.*, p. 53). També A. FEROS ha parlat recentment del "complejo discurso sobre los favoritos reales que se desarrolló en el siglo XVII y sobre todo en los últimos años del reinado de Felipe" ("El viejo monarca y los nuevos favoritos: los discursos sobre la privanza en el reinado de Felipe II", a *Studia Historica. Historia Moderna*, 17 (1997), p. 15). Durant els darrers anys foscos del regnat, Felip, doncs,

Chinchón lligant estretament els successos de Catalunya i Aragó, i aconsellà al monarca que l'hivern “*es buen tiempo y la ocasión de juntar ejército en Navarra y Perpinyán, diciendo que es para entrar en Bearn y Lengüadoch, muy a propósito, y también el tener Vandoma tanto que hacer en defenderse de sus enemigos en su propia tierra*”. Es tractava, doncs, d'emprendre conjuntament la invasió de Catalunya i Aragó des de les fronteres del nord per tal de restablir l'ordre.⁷⁹

Dins la Diputació, però, l'oposició interna a la política majoritària vingué encapçalada pel diputat eclesiàstic i bisbe de Girona Jaume Cassador, qui aviat es desmarcà del grup del diputat militar Granollacs. Les autoritats reials, a més, apel·laren durant els darrers mesos del 1591 a totes les seves armes per tal de desactivar en la mesura del possible l'actitud resistent del partit atrinxerat a la Diputació en suport de Granollacs. El cas del comanador de Sant Joan Miquel Junyent resulta prou clar al respecte. Junyent, un dels responsables de la defensa del diputat militar en ple carrer del 24 de maig, veié com la ciutat anava plena a finals d'octubre de la notícia que el prior santjonanec de Catalunya, Adrià Maimó, s'havia adreçat a Malta per comunicar que Junyent afirmava públicament amb desvergonyiment que “no coneixia ni al papa, ni al rey, ni a nuestro senyor il·lustríssim”, el gran mestre. La guerra d'opinió al carrer sobre l'actitud política d'uns i altres era servida. Junyent acudí a la reunió del Capítol provincial de l'orde celebrada a Barcelona a finals d'octubre per tal de negar semblant acusació i emplaçar Maimó a informar el Capítol sobre la veracitat de les acusacions formulades contra ell a Malta. Maimó afirmà que Junyent havia desobeït l'ordre del gran mestre d'abandonar Catalunya —induïda sens dubte des de Madrid— i que el lloctinent li havia transmés la seva queixa pel fet que Junyent havia anat a avalotar casa seva, exigint que “*vuestra mercè y pos remey ab ell, si no yo lo y posaré*”. Maimó reconegué que aleshores havia gestionat una segona citació contra Junyent per tal d'apartar-lo de Barcelona, encara que admeté que mai li havia sentit parlar contra el papa, el rei o el gran mestre.⁸⁰

La marxa de l'Audiència fou una excel·lent eina política de divisió de l'opinió pública barcelonina, tant com l'exhibició de la possible concessió d'un sisè conseller menestral. L'objectiu d'aquestes mesures fou clar: “*se presupone que con esto se ganará la parte del pueblo, que es la más*

oblidà els consells rebuts de l'emperador a la famosa “*Instrucción secreta*” del 1543, segons els quals convenia tractar els negocis “*con muchos y no os tengáis ni obliguéis a uno solo*” (BUB, ms. 393, f. 67v).

⁷⁹ “*Conforme proceden agora en Zaragoza no es querer defender sus fueros, no teniendo respecto al Justicia de Aragón y a sus Lugartenientes y a los diezisietes, que es lo que solian defender para que estos tribunales tuviesen auctoridad, sino socolor de ayudar a la libertad, oprimir la justicia y vivir sin ella. Y en Barcelona tampoco es desear que se guarden sus Constituciones, sino que los diputados y deziochenas sean jueces superiores como de República*” (CODDIN, XV, pp. 523-525). Les acusacions de projecte república d'estil genovès i venecià es mostren a tota hora entre la documentació reial. Des de València escrivia també el duc de Gandia en el mateix sentit, afirmant que “*es general el descontento que tienen muy metido en las entrañas los de Cataluña y Valencia, por haber servido al rey nuestro señor en las ocasiones que se han ofrecido, y tras eso, no solamente no les guardan los fueros, pero aún se ha visto que algunos dellos se han hallado trocados de como se decretaron en las Cortes. Esto, con otras cosas, tiene muy descontenta a la gente noble de este Reino, y a las mismas villas, y aunque Valencia no se declare en favorecer a Aragón con publicidad sospecho que lo hará Cataluña, y también sospecho que a la deshilada muchos naturales de ese Reino se pasarán a Aragón, sin que pueda impedirlo ninguna diligencia*” (citat pel M. de PIDAL, *Op. cit.*, II, pp. 238-239).

⁸⁰ Junyent replicà que només havia estat a casa del lloctinent una vegada i en el marc d'una ambaixada de la Diputació (AHPB, Lluís Jorba, *Manual de deliberacions del Capítol provincial de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, 1582-1609*, lligall 10, s.f.). Les deliberacions del Capítol provincial enregistren la presència de Junyent a les reunions barcelonines novament el 1597 i encara el 1609. Sobre la persecució de cavallers de l'orde implicats a les alteracions aragoneses, vegeu J.A. ARMILLAS-L. BLANCO, *Op. cit.*, p. 250.

poderosa, para que con su asistencia se puedan executar contra la Diputación las provisiones del Consejo y mantener la justicia en reputación”.⁸¹ Pocs dies més tard, el Consell de Cent escollí una setzena encarregada del seguiment de l'afer, que anà mostrant cada vegada un capteniment més contrari a la política de la Diputació.⁸² La institució denuncià obertament la marxa de l'Audiència com a una simple estratègia política de divisió, “un dany irreparable, que sempre que nosaltres vullam oposar-nos a la defensa de les Constitutions de Cathalunya, drets y libertats de la terra, y la present ciutat vulle sustentar sos privilegis, ab dites porrogations y ab semblant indirecte se poria cada die impedir nostre bon zel”.⁸³

El Consell de Cent, crític amb les Divuitenes, afirmà —i els ministres reials li ho recordaren tant com pogueren— que la sortida de l'Audiència de Barcelona significava la pèrdua de la capitalitat de Catalunya.⁸⁴ Per evitar-ho, la ciutat demanà a la Diputació un sobreseïment per tres mesos de totes les diligències sobre la captura de Granollacs, la incompatibilitat dels oficis de misser Puig i l'extradició de Willem Stäes.⁸⁵ La Diputació i les divuitenes van haver d'acceptar la proposta i alhora s'afanyaren a preparar un ambaixada de nou persones a la cort.⁸⁶ La situació de tensió a

⁸¹ Per al regent la concessió del sisè conseller era qüestió de temps: “se guardava el concedérselos en ocasión que se pudiesse sacar dellos algo y vendérseles caro” (ACA, Consell d'Aragó, lligall 264, doc. 128 i lligall 266, doc. 22). El contrast de futur no pot resultar més evident, atès que la consulta del Consell aragonès que proposà les mesures a prendre contra Barcelona després de la capitulació del 1652, defensà la necessitat de “excluir lo más posible al pueblo del gobierno de la ciudad, concentrando éste en manos de una oligarquía de aristócratas y burgueses” (F. SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, PPU, Barcelona, 1983, pp. 60-61). Un repàs a la història reivindicativa del sisè conseller a A. SEIJO, “La creació del sisè conseller menestral a Barcelona (1641-1652)”, a *Història Urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1990, II, pp. 447-452; i J.M. TORRAS, “L'organització municipal...”, pp. 271-276, qui fa esment a les propostes presentades pels síndics barcelonins a les Corts del 1585 i 1599. Cal destacar sobretot el fet que durant les Corts del 1585 els gremis ja havien defensat la seva creació amb argumentacions de major representativitat popular: “porque de las tres partes de los poblados en Barcelona son dichos artistas y menestrales no sólo las dos partes, pero aún más, y todos los otros estamentos no son la tercera parte” (J. CARRERA PUYAL, *Op. cit.*, p. 143). El 1588, una ambaixada de la ciutat a Madrid, portà la mateixa demanda (E. GALVÁN, *Op. cit.*, pp. 281-282).

⁸² AHCBC, Consell de Cent, *Registres de deliberacions*, II-100, f. 139. A tall comparatiu, una valoració sobre el grau d'implicació, el pes de la seva actuació en la dinàmica general i l'actitud del govern municipal de Saragossa (i els estaments socials que el conformaven) en la trama de les alteracions del 1591, a E. JARQUE-J.A. SALAS, “Entre la fidelidad al rey y el acatamiento de la legalidad foral: Zaragoza en 1591”, a P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Monarquía, Imperio y pueblos...*, pp. 477-491.

⁸³ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 155, ff. 516-516v (vegeu també L.R. CORTEGUERA, “Barcelona en 1591: historia de una revuelta evitada”, a *Cuadernos de la Asociación de Licenciados y Doctores Españoles en Estados Unidos*, vol. IX, núm. 2 (1993), p. 275).

⁸⁴ “Sta ciutat, que en fet y de dret té títol y nom de cap del Principat y Comptats, partint-se lo loctinent general y Audièntias reals, y altres tribunals della, restarà privada y en tot frustrada de dit títol” (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 155, ff. 517v-518v; i DACB, VI, pp. 319-321). A tall comparatiu, sobre l'enorme impacte demogràfic i econòmic del fet de la ubicació de la Chancillerías castelleses a Valladolid i Granada —de la qual vivien a la primera, directa o indirectament, unes tres mil persones— vegeu R. KAGAN, *Op. cit.*, pp. 166-167.

⁸⁵ Sobre les protestes dels estaments a les Corts del 1599 per aquesta i altres extradicions il·legals, vegeu E. BELENGUER, “Un balance de las relaciones...”, pp. 104-105. J.L. DE LAS HERAS cita l'establiment d'acords de remissions de presos amb els regnes veïns a Castella durant el regnat dels reis catòlics i els Àustries menors, concretament amb Portugal (1499 i 1569), Navarra (1520), Aragó (1594) i València (1624), en els dos darrers casos mitjançant pragmàtica (*La justicia penal de los Austrias...*, pp. 188-190).

⁸⁶ Des de Tarragona, l'arquebisbe Terés es convertí en un dels principals avaladors de la proposta de sobreseïment, “de molt gran utilitat y reputació deixa casa”, atès que deixava en tota la seva força les demandes de la Diputació. A mitjans de setembre transmeté la seva confiança en les bones disposicions del monarca, argument que no debia pas convèncer els membres del consistori: “tenint un rey tan cristià y cuydadós de conservar a sos vassalls ab quietud y pau, devem esperar que en tots los caps possarà tal remey que restarem molt satisfets y obligats per est particular a sa real clemència” (ACA, Generalitat, V 243, s.f.). El 10 d'octubre el virrei s'adreçà al consistori des de Tarragona per agrair l'acceptació del sobreseïment, “que yo tengo muy particular amor a esta provincia y me honrrro mucho de los agüelos que he tenido en ella” (*Ídem*).

Barcelona era públicament manifesta als debats de carrer i la possibilitat d'un esclat revolucionari era clara a ulls de molts observadors, agreujada per una epidèmia febril que afectà entre l'acabament de l'estiu i la primera tardor els entorns de la ciutat i especialment les terres del Baix Llobregat. Un corresponsal barceloní manifestà al Capítol de Vic a mitjans de setembre la inestabilitat social provocada per la marxa de l'Audiència "per mandato del virrey". La seva missiva acabava amb un "Déu ho vulla remediar, que per cert passa molt perill en què no y aya algun avalot en esta ciutat".⁸⁷

La convocatòria del Concili provincial i la resistència aragonesa

Entretant, a Aragó, el 24 de setembre fou el dia escollit per intentar novament a Saragossa el trasllat d'Antonio Pérez des de la presó dels manifestats al palau de l'Aljaferia, seu de la Inquisició, ara amb el suport de la Diputació i els jurats de Saragossa. La ciutat va ser presa literalment per les tropes del governador, però un grup de revoltats s'enfrontà a les tropes, part de les quals canviaren de bàndol. Les autoritats van haver de fugir i Pérez fou entregat als amotinats.⁸⁸ L'arribada a Barcelona de la notícia determinà la reunió urgent dels braços i la tramesa dels nou ambaixadors al rei. La convocatòria, però, només inclogué la signatura del diputat militar, signe de la irreparable divisió existent al si de la Diputació. El fet coincidí de forma determinant amb la convocatòria d'un Concili provincial —d'acord amb una proposta del mateix Felip II— que actuà com a bàlsam pacificador del Principat en sentit favorable a la monarquia. L'arquebisbe de Tarragona Joan Terés —president nat del Concili— s'adreçà al rei manifestant el seu desig de servir-lo, i "*que mandare escribir a todos los obispos y abbades de Cathaluña que acudan personalmente a Tarragona, y que procuren de traer consigo capitulares bien intencionados para lo que en él huviera de tratar del servicio de vuestra magestad*". L'arquebisbe proposà al Concili una demanda de suspensió d'alguns dels capítols del nou redreç, "*que por abusar dellos son causa de todas las inquietudes presentes*".⁸⁹ Hom pot constatar que els conflictes entre els estaments i la monarquia dels anys 1568-69, 1591-92, 1602 i 1640, coincidiren prou exactament també amb reunions conciliars.⁹⁰

⁸⁷ ACV, Calaix 56, núm. 29, s.f.

⁸⁸ M. de PIDAL, *Op. cit.*, II, p. 185.

⁸⁹ ACA, Consell d'Aragó, lligall 266, doc. 22. Sobre l'accentuació del control monàrquic de l'Església catalana després de Trento, vegeu J. REGLÀ, *Els virreis...*, pp. 11-12 i en especial I. FERNÁNDEZ TERRICABRAS, "Els bisbes de Catalunya, Felip II i l'execució del Concili de Trento", a *I Congrés d'Història de l'Església...*, II, pp. 321-332, qui, a més, ha analitzat en termes generals les condicions de celebració dels concilis del 1564-1566 a la Península i específicament l'actuació dels Capítols (*Felipe II y el clero secular. La aplicació del Concilio de Trento*, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 2000, pp. 123-169 i 312-320); Sobre els dits concilis a la província Tarraconense, vegeu l'aportació recent de J. RAVENTÓS, *La sinodalitat a Catalunya...*, pp. 72-80. D'altra banda, I. FERNÁNDEZ TERRICABRAS ha assenyalat com la fulgurant carrera eclesiàstica de Joan Terés i Borrull (bisbe d'Elna el 1579, de Tortosa el 1586 i de Tarragona el 1587) s'explica precisament per la seva condició d'antic confessor del tresorer general de la Corona d'Aragó i totpoderós en aquests anys comte de Chinchón (*Ídem*, p. 219).

⁹⁰ Q. ALDEA-T. MARÍN-J. VIVES. *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, Instituto Enrique Flórez, Madrid, 1972, I, pp. 565-566. Per al cas del 1640, amb les pressions del Concili sobre les Corts de Pau Claris, vegeu B. RUBÍ, *Les Corts generals de Pau Claris*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1976, p. 237; i sobrerot J.M. MADURELL, qui analitza la "*misión pacificadora*" consagrada al Concili ("El concilio tarraconense de 1640", a *Analecta Sacra Tarraconensia*, XXI (1948), p. 129). H. KAMEN considera, contràriament —i amb poc rigor a parer

El paper polític dels Concilis —poc subratllat fins ara— no pot sorprendre ningú si tenim en compte que l'estament eclesiàstic era un dels protagonistes principals del sistema polític pactista.⁹¹ L'interès del rei a la convocatòria conciliar del 1591 contrastà notablement amb el seu capteniment de cinc anys abans, quan mirà de blocar una convocatòria del Concili adreçada a discutir la renovació de la butlla de Croada rebuda de Roma l'octubre del 1585.⁹² Tot i les gestions del Capítol barceloní per tal d'aplegar el Concili, Felip II rebutjà al llarg de dos anys totes les seves demandes. Els canonges de la capital denunciaren l'estiu del 1587 a l'arquebisbe Terés la conducta del lloctinent i el Reial Consell en la qüestió de la pròrroga de la gràcia de subsidi per altres cinc anys en “encarregar-ne [a] cada Capítol per lo que toca a sa diòcesi, sens haver precehit província”. En altres paraules, les autoritats reials miraven de negociar bilateralment amb cada Capítol per tal d'evitar que la qüestió fos tractada en comú dins un Concili provincial.⁹³ La monarquia, per tant, rebutjà la convocatòria del Concili quan aquell podia malparar els seus interessos, mentre sis anys després no dubtà a forçar-ne la convocatòria com a instrument de pressió sobre les institucions de la terra.

El 1591, l'aplec del Concili partí de la iniciativa directa del monarca, segons el mateix arquebisbe Terés manifestà al Capítol tarragoní a mitjans de setembre, un més abans de la seva obertura a la mateixa ciutat.⁹⁴ Misser Francesc Puig hi intervingué en una de les primeres sessions per tal d'esperonar els síndics capitulars a protestar pels “agravis fan al estament eclesiàstic en la casa de la Diputació”. A les poques setmanes de reunions el Concili hagué de debatre igualment la carta d'auxili tramesa a Tarragona per la Diputació aragonesa, debat que precedí en tres dies a la qüestió sobre la predicació en llengua vernacle a les esglésies del nostre país. En aquelles condicions, el Capítol tarragoní no dubtà a recomanar “que cada hu predic en sa lengua”. Es fa difícil negar el condicionament del debat, ateses les circumstàncies polítiques generals i la causa real de la

nostre—, en referir-se a la jerarquia catalana, que “tenia el seu lloc com els altres representants de l'estat, però que poques vegades hi participava com un grup amb la seva pròpia opinió” (*Op. cit.*, p. 72).

⁹¹ I. FERNÁNDEZ TERRICABRAS ha assenyalat el fet revelador que la Tarraconense era la única província en la qual eren convocats als concilis no només els bisbes, sinó també els Capítols i molts superiors regulars, i que per tant, “esas reuniones se asemejan más a una asamblea del clero que a un concilio” (*Felipe II y el clero secular...*, pp. 314-315). Una qüestió tan candent a les Corts del nostre mig segle com la del pagament del delme amb els fruits en garba havia estat objecte d'una constitució sinodal en temps de l'arquebisbe Gaspar Cervantes (1568-1575): les instruccions entregades al síndic del Capítol vigatà el 1585 es basaven en aquella per demanar la seva incorporació a l'ordinament legislatiu general (ACV, Secretaria, *Registrum Epistolarum Capituli*, 1570-1639, s.f.).

⁹² O encara dels problemes suscitats durant el Concili provincial del 1564-1565, en què foren acceptats els nous canons tridentins i on el monarca s'oposà a un possible examen dels candidats a les seues vacants a Catalunya que pogués posar en qüestió el seu dret de presentació (J. BADA, *Op. cit.*, pp. 194-199). El problemàtic sínode ha estat objecte d'anàlisis diversos en els darrers anys de part de H. KAMEN, qui ha assenyalat la voluntat de reial d'harmonitzar-lo amb la resta dels concilis convocats als dominis de la monarquia catòlica (*Op. cit.*, pp. 84-85 i 88-89) i I. FERNÁNDEZ TERRICABRAS, qui ha demostrat el paper contestari dels Capítols a l'aplicació dels nous canons.

⁹³ El Concili fou finalment convocat per l'arquebisbe Terés el primer d'octubre del 1587 i el Capítol barceloní hi mostrà la seva moderació, acceptant la renovació del subsidi sense alteracions, “que no som gens amichs de singularitats ni inquietuts” (ACCB, Secretaria, Correspondència, *Cartes enviades*, 1584-1588, s.f.).

⁹⁴ Pocs afers exclusivament eclesiàstics foren tractats pel Concili, tot i que les instruccions entregades al síndic vigatà, per exemple, tractaven bàsicament sobre la posició del cabild entorn al subsidi i l'excusat (ACV, Calaix 39, núm. 24, s.f.). Una visió dels debats conciliaris del 1591 des de Vic a L.B. NADAL, *Episcopologio de Vich...*, pp. 111-112. Una visió general dels elements clau de la convocatòria del 1591-1592 a Tarragona-Barcelona, a J. RAVENTÓS, *La sinodalitat a Catalunya...*, pp. 81-86.

convocatòria del Concili.⁹⁵ El 4 de desembre, per tal d'exercir una pressió més directa sobre les institucions de la terra, el Concili aprovà el seu trasllat a Barcelona.⁹⁶

A més de les pressions conciliars i la prorrogació del Reial Consell, els fets de Saragossa provocaren molts nervis a Catalunya.⁹⁷ El regent la cancelleria Cordelles, sol a Barcelona, escrivia al virrei alertant que si s'abusava en l'estratègia de mantenir l'Audiència fora de Barcelona la balança al si del Consell de Cent podia decantar-se del tot cap al costat de Granollacs, "y juntant-se altra volta las dos casas de la ciutat y de la Deputatió, no dexarien de attentar qualsevol cosa y donar nous cuydados a sa magestad".⁹⁸ L'Audiència fou finalment prorrogada per al dia 13 de novembre a Barcelona. Entretant, el lloctinent informà els comuns més importants del país de la decisió reial d'ocupar el veí regne aragonès. Ciutats com ara Vic no dubtaren a respondre acceptant l'argument de la necessitat de respecte al Sant Ofici, però recordant igualment que aquell havia de restaurar-se "com és mester en temps tant perillosos, y al ús y exercici dels *fueros* de Aragó".⁹⁹ Al Regne veí, sota la pressió dels revoltats, la Diputació i el Justícia aragonesos passaren a encapçalar l'oposició a la invasió del país per tropes reials, declarada contrafur, i un consell de guerra convocà barons i universitats per fer front a les tropes d'Alonso de Vargas.¹⁰⁰ Fins i tot un legat aragonès, Pablo Salmuri —qui va realitzar aquells dies una activa política d'atracció entre els estaments catalans—¹⁰¹ informà la Diputació catalana i el Consell de Cent de l'entrada a Aragó de l'exèrcit de Vargas "*contra las libertades y leyes deste Reyno*" i de la decisió de resistència. Els braços van determinar que s'escollís una divuitena per seguir l'afer, el primer acte de la qual fou la tramesa d'un correu urgent al rei demanant la paralització de l'avanç de l'exèrcit. Salmuri, eufòric, comunicà a la capital aragonesa la disposició dels "*cavalleros y pueblo común, [que] determinan*

⁹⁵ Agudes reflexions sobre el debat conciliar poden trobar-se a J. FUSTER, *Heretgies, revoltes i sermons*, Selecta, Barcelona, 1968, pp. 186-187. A d'altres hem fet referència al capítol 4.

⁹⁶ Abundant informació sobre el Concili a AHAT, *Llibres de determinacions del Capítol*, A-75, ff. 67, 69, 71-71v i 74; i ACCB, Secretaria, Correspondència, *Cartes enviades*, 1588-1601, ff. 53v-55.

⁹⁷ Els nou ambaixadors tramesos pels estaments a la cort eren l'11 d'octubre a Saragossa i les seves impressions no eren massa falagueres: "*esta tierra está tan rebuelta y vidriosa* —escriu en castellà don Frederic de Corbera— *que con poca ocasión serán a las manos*". El panorama aconsellava "*harto más estar en el camino que no en esta ciudad*" (ACA, Generalitat, V 243, s.f.). R. GARCÍA CÁRCCEL parla d'una prorrogació de l'Audiència a Lleida el 1591 de la qual desconeixem cap rastre documental (*Felipe II y Cataluña...*, p. 64).

⁹⁸ ACA, Consell d'Aragó, lligall 342, s.f. Amb raó Giovanni Andrea Doria escrivia a l'ambaixador catòlic a Venècia, Francisco de Vera el 30 d'octubre qualificant tot l'afer d'Antonio Pérez com a "*negocio es de muy dura digestión y cae en muy mala coyuntura*" (AGS, *Consejo de Estado*, lligall 1541, doc. 156).

⁹⁹ AHMV, Correspondència, *Cartes trameses*, 5, f. 89.

¹⁰⁰ M. de PIDAL, *Historia de las alteraciones...*, II, pp. 205-231. Un estudi sobre l'organització de la campanya reial a M. GRACIA, *La "invasión" de Aragón...*, especialment les pp. 20-113; sobre la trajectòria politico-militar del don Alonso de Vargas iniciada als Països Baixos el 1568, vegeu l'estudi monogràfic de S. FERNÁNDEZ CONTI, "La profesionalización del gobierno de la guerra: don Alonso de Vargas", a J. MARTÍNEZ MILLÁN (dir.), *La Corte de Felipe II...*, pp. 417-450. E. SERRA RÀFOLS enfatitzà la lenta reacció de la Diputació aragonesa: quan la seva carta arribà a Lleida, només mancava una setmana per a l'entrada de les tropes de Vargas a Saragossa ("Lleida i les torbacions d'Aragó (un episodi de la decadència)", a *Revista de Catalunya*, 22 (1926), p. 399). Sobre un hipotètic canvi de posició dels paers al llarg d'aquells dies, vegeu J.P. RUBIÉS, *Op. cit.*, pp. 81-82).

¹⁰¹ Un dels càrrecs formulats contra Martín de Lanuza, un dels caps de les alteracions, fou el d'haver estat "*participe en pedir favor a Cataluña y Valencia contra el ejército de su magestad*" (M. de PIDAL, *Op. cit.*, pp. 269-272 i 314). Encara que amb èxit molt desigual, la petició d'ajut de la Diputació a les universitats aragoneses, desfermà una veritable revolta popular a Terol (M. ALMAGRO, *Las alteraciones de Teruel, Albarracín y sus Comunidades en defensa de sus fueros durante el siglo XVI*, Instituto de Estudios Turolenses, Terol, 1984, pp. 132-133).

morir todos por mantener esse Reyno y valer a vuestras señorías, por la información que tienen de quan bien y fielmente defienden lo justo".¹⁰²

La Diputació aragonesa envià també missives requerint ajut militar no sols a Barcelona —després de Salmuri, sortiren correus a cavall per la capital catalana des de Saragossa els dies 10, 23 i 29 de novembre— sinó també a diversos consells municipals catalans, com ara Lleida i Tortosa, sense resultats de suport institucional aparent.¹⁰³ Entre els capitans retribuïts per la Diputació aragonesa per la seva actuació en la recluta de l'exèrcit del Justícia hi trobem els noms de Gerónimo Valles (probablement el cavaller ponentí Jeroni Valls, actiu a la guerra ribagorçana), Felipe Ros i Felipe de Castro, tots ells catalans o si més no amb forta implantació jurisdiccional al país.¹⁰⁴ Algunes notícies, a més, apunten a la possibilitat que els diputats aragonesos haguessin intentat convertir els ports catalans del migdia tarragoní en punt d'aprovisionament militar per a la defensa: els cònsols tarragonins informaren al lloctinent a mitjans de novembre de la captura d'una partida de tres carros carregats de plom "que aragonesos, ab provisions dels deputats de Aragó, han comprat assí y consta serveix per resistir al exèrcit del rey", encara que els mercaders contractants s'havien fet fonedissos.¹⁰⁵

El Consell tarragoní es mostrà, però preocupat, davant la possibilitat que els aragonesos intentessin fer-se amb la vila de Reus, en lluita per la reducció a la Corona d'ençà del 1585 i en oberta rebel·lió antisenyorial contra l'arquebisbe Joan Terés, precisament un dels homes clau del rei a Catalunya: a mitjans de juliol el Reial Consell havia declarat sometent general contra els vilatans —enviant-hi el prevost don Francesc de Cardona amb tropes reials, el magistrat misser Mur i convocant l'assistència armada dels veguers des de Vilafranca del Penedès a Tortosa— "en no haver volguda donar possessió de dita vila al molt reverent archebisbe de Tarragona".¹⁰⁶ En efecte, a primers de juny un algtzuir reial, l'advocat del Capítol, un síndic i el governador del Camp de Tarragona en companyia del seu assessor, havien anat a Reus per prendre possessió de la vila: els síndics reusencs no els havien permès l'entrada i els havien retingut als afores durant tot el dia. Els

¹⁰² AGS, *Consejo de Estado*, lligall 339, llibre 36, f. 223 (citat per F. SOLDEVILA, *Op. cit.*, pp. 938-939). En contrast, però, comuns com ara el Capítol barceloní s'adreçaren al lloctinent per mostrar la seva fidelitat i els temors davant les "inquietuts, dessosegos y tumultos populars del Regne de Aragó" (ACCB, Secretaria, *Correspondència, Cartes enviades*, 1588-1601, f. 54v). Salmuri rebé 25 lliures jaqueses pels seus serveis (ADZ, *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, f. 39). Si més no i encara que en sentit negatiu, cal assenyalar com de les 65 noves companyies de lleva projectades per engruixir el contingent de 15.000 soldats enviat per Felip II a la repressió de la revolta aragonesa, les úniques tres companyies que no s'hi afegiren foren justament les tres que s'esperava reclutar a Catalunya (M. GRACIA, *La "invasión" de Aragón en 1591. Una solución militar a las alteraciones del reino*, Diputación General de Aragón, Saragossa, 1992, p. 50).

¹⁰³ APL, *Llibres de Consell*, 432, ff. 219v-220 (vegeu també E. SERRA RÀFOLS, *Op. cit.*, pp. 398-399); AHCTE, *Llibres de provisions*, 71 (1591-92), sf.; i ADZ, *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, f. 41. La notícia de la promesa d'ajuts va córrer per Saragossa per aixecar els ànims (J.M. ARAMBURU, "Juan de Espinal, un testigo navarro de las Alteraciones de Aragón (1591-92)", a *Jornadas de Estudios sobre la "invasión de Aragón"...*, XXVII-XXVIII (1992), p. 232). Un eclesiàstic fou perseguit després de les alteracions per afirmar que "era bien que baxasen montañeses y viniesen catalanes y se convocase el Reyno para resistir el ejército" (J.R. ROYO, *Op. cit.*, p. 254).

¹⁰⁴ ADZ, *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, ff. 39v-40.

¹⁰⁵ El virrei els ordenà: "fareu tot lo possible en procurar si-s poria pèndrer y altres qualsevol que entenguen en semblants negociacions" (ACA, Cancelleria, 4760, f. 216v). X. GIL afirma, tanmateix, que "les contínues notícies sobre ajut material català als revoltats i posteriorment als exiliats resistents foren sempre indefinides. De vegades, potser no van ser sinó rumors interessats. El cert és que mai no es traduïren en accions efectives" ("Catalunya i Aragó...", p. 131).

¹⁰⁶ AHT, *Acords municipals*, 143, f. 89v; i ACA, Cancelleria, 4762, n.i. Els cònsols tarragonins miraren d'impedir l'arribada a la ciutat de les tropes "per los mals causan als pobles hont ells arriben" (AHT, *Ídem*, f. 44v).

jurats no s'atreviren a aparèixer : “lo poble estave molt alterat y avalotat” i per això les cavalcades dels visitants foren apedregades i a ells “los digueren y oyren moltes paraulades”.¹⁰⁷ En aquestes condicions de revolta, no cal dir que els temors que els reusencs agredissin l'arquebisbe per la via dels suministres als diputats aragonesos, semblen ben plausibles. Si més no sabem del cert que Pedro de Fuertes, veí de Barcelona probablement d'origen aragonès, portà des de la capital catalana dos artillers que s'integraren a l'exèrcit aixecat pel Justícia aragonès.¹⁰⁸

València davant les alteracions, les notícies del Llenguadoc i la connexió veneciana

Com havien fet a Catalunya, el 3 de novembre els diputats aragonesos s'adreçaren igualment als seus homònims valencians per donar-los avís de l'entrada de Vargas —encara que sense fer encara un apel·lació directa a l'ajut militar— i anunciar-los l'arribada d'un legat que els n'informaria.¹⁰⁹ El consistori valencià s'adreçà immediatament als seus ambaixadors a la cort a fi de posar-los al corrent de la carta rebuda de Saragossa i demanar-los que requerissin del vice-canceller i els regents del Consell d'Aragó si el monarca desitjava de la Diputació valenciana alguna diligències especial “estant lo Regne de Aragó en lo treball y necessitat que està”. La Diputació demanà explícitament als seus legats que actuessin “ab molt gran segret, de manera que no's comuniquen ab persona ninguna” que no fos els ministres citats.¹¹⁰ El mateix dia en què es rebé el correu de Saragossa el lloctinent s'apressà a convocar els diputats per informar-los igualment de l'entrada de les tropes reials a Aragó i les ordres reials rebudes de presevar el regne de la possible entrada d'Antonio Pérez. Els diputats no dubtaren a mostrar la seva contrarietat per aquelles notícies “com semblants entrades d'exèrcit no sols sien y acostumen ser total destructió y ruhina del regne en què entren hi-s aposenten, però encara dels reynes comarcans circunvehins, y com aquest ho sia tant per estar en la frontera y partir tèrmens per moltes parts ab aquell, y per lo gran commersi y tracte, així de mercaderies com de vitualles ab aquell, no deixà ja de sentir-ho”. La situació d'inseguretat generada per l'acció militar reial a Aragó era tal a València que segons la Diputació els encants d'arrendaments dels drets de la Generalitat s'hagueren de suspendre, atès que “no y ha persona alguna abilitada per a voler dir en aquells, lo que evidentment se entén ho causaria la novetat de la sobredita entrada del exèrcit en lo Regne de Aragó”.¹¹¹

Els estaments valencians reberen la notícia enmig d'un clima d'enfrontament amb els ministres reials arran de diversos conflictes suscitats durant la tardor. El principal —a part de diverses i

¹⁰⁷ AHAT, *Llibres de determinacions del Capítol*, A-75, f. 58.

¹⁰⁸ ADZ, *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, f. 41. A Navarra, els fets d'Aragó provocaren una mobilització militar important, organitzada per les autoritats reials a les fronteres francesa i aragonesa, si més no d'ençà del 24 de setembre del 1591 (F. IDOATE, *Op. cit.*, pp. 205-207).

¹⁰⁹ Fou Anton Pinelo i sortí de Saragossa el 2 de desembre (ADZ, *Cuentas de las expensas menudas del Reino de Aragón*, 768, f. 41). Recentment, E. SALVADOR ha exposat breument la reaccions dels estaments valencians davant les alteracions aragoneses, assenyalant l'hermetisme al respecte de les actes de les Juntes de l'estament militar (“Las Cortes de Valencia...”, pp. 154-155; i “Integración y periferización...”, pp. 176-177).

¹¹⁰ ARV, Generalitat, *Lletres missives*, 1954, ff. 500v-502.

¹¹¹ No fou fins el 20 de desembre del 1591 que una companyia es féu càrrec del montant total de l'arrendament del dret del General de tota la ciutat i Regne per la quantitat de 52.510 lliures anuals (ARV, Generalitat, *Provisions*, 3060, ff. 236-239 i 334).

fosques detencions de militars i cavallers seguides d'empresonament a la mateixa ciutat de València, al llarg del mes d'agost— es derivà de l'extracció com a síndic de l'estament militar (una mena de president, encarregat de formular les proposicions durant les reunions celebrades a la seu) de Gaspar Mercader, senyor de Bunyol. Segons la lloctinència, Mercader havia renunciat a la seva insaculació per a l'ofici durant les darreres Corts i per aquest motiu Felip II ordenà la seva immediata revocació quan fou extret com a síndic pel setembre del 1591. L'estament militar reaccionà rebutjant obertament la revocació decretada pel rei, fet que portà el lloctinent a amenaçar els militars amb la “devolució de la electió de dit síndich per sa magestat”. La resposta del braç militar valencià a les pressions de la lloctinència passà per un recurs anàleg a aquell que havia estat emprat pels braços catalans el 1588: “estiga tostemps ajustat y congregat fins a tant sia restituhit en sa llibertat”. La reunió es perllongà dos dies més, fins el 14 de setembre, i la qüestió anà perdent intensitat durant les setmanes següents. En tot cas, sembla que la tensió entre monarquia i estaments valencians generà reaccions poc mesurades al si del braç militar en conèixer la notícia de l'entrada de Vargas a Aragó: el 12 de novembre, quan el síndic de l'estament comunicà la notícia “com hagués entre sí diversos col·loquis y parlaments [...], no's poguessen concordar, e fos la hora ja molt tarda, lo dit molt noble síndich llisencià lo dit bras sens porrogar aquell”.¹¹²

Les notícies arribades a la cort des del Llenguadoc no eren tampoc gaire optimistes. Un memorial del bisbe de Comenge —informador al servei de Felip II— redactat pel mateix novembre del 1591, mostrà la seva vetlla tenaç per tal d'evitar qualsevol mena d'ajut als revoltats aragonesos procedent de l'altra banda dels Pirineus. La princesa de Bearn, però, havia plantejat a les “*sinagogas de los heretges*” congregades a Montauban la necessitat de “*sembrar toda la çiçaña que se pudiere en la frontera del rey de España*”.¹¹³ Aquest temor comportava novament una prevenció xenòfoba: el bisbe esperava poder contenir la fugida dels revoltats aragonesos en direcció al Bearn i la Guiena, però anunciava la dificultat de l'empresa, atès que la major part de la “*gente baja de Çaragoça és de Bearne*” —dedicats al comerç de capes de pastor, de les quals vesteix tot el poble— i per tant resultaria difícil identificar-los.¹¹⁴ El bisbe afirmà igualment que els bearnesos de Saragossa havien estat “*los más sediciosos de los derrederos movimientos*” i que eren igualment presents a Barcelona, des d'on la princesa de Bearn rebia comunicacions en el sentit que la ciutat esperava “*los successos de Çaragoça para hazer lo mismo con todos los lugares de Cataluña si la ocasión se les ofresçe*”.¹¹⁵

¹¹² ARV, Reial Cancelleria, *Corts per estaments*, 525, ff. 171, 173, 174-175, 181 i 182-183.

¹¹³ La disbauxa de rumors, difosos o si més no potenciats des de Pau, arribà a fer que pel novembre del 1591 un espia informés des de Bearn William Cecil, lord tresorer d'Anglaterra, de la notícia que el virrei havia estat empresonat per les autoritats barcelonines (X. GIL, “Catalunya i Aragó...”, p. 129).

¹¹⁴ Un estudi particular sobre l'impacte de la immigració francesa a la ciutat de Saragossa, a C. LANGE, *Op. cit.*, pp. 109-127, qui presenta també una cartografia dels principals punts de residència dels francesos a Aragó i de la seva evolució (*Ídem*, pp. 22 i 25-27).

¹¹⁵ A fi de mantenir aquells contactes i esperances, la princesa de Bearn havia ordenat diversos moviments militars tàctics. Dos companyies de soldats escollits havien pres com a punts estratègics fronterers la vila de Saint Beat, sobre el Garona, i el castell de Cier-de-Luishon, veïns del port de Benasc i la Vall d'Aran, per tal de donar seguretat als contingents militars acantonats a la frontera i “*hazer empresas contra las plaças del rey de España*”. Una contraofensiva de Modestino Cortese, però, havia expulsat els bearnesos dels seus punts avançats, fent enderrocar el castell i obrint la ruta de Benasc amb el suport d'uns tres-cents aranesos (AGS, *Consejo de Estado*, K 1578, doc. 107). Sobre la repressió desfermada contra mercaders bearnesos a la Saragossa ocupada dels primers mesos del 1592, vegeu J.M. ARAMBURU, *Op. cit.*, p. 236. G. MARAÑÓN quantifica en uns sis mil els bearnesos, gascons i francesos residents

Les possibilitats d'una major internacionalització del conflicte guanyaven terreny també a les cancelleries de les repúbliques italianes durant els darrers mesos del 1591.¹¹⁶ Madrid considerava que els venecians ajudaven de sotamà els hugonots del Bearn. Les mesures anti-genoveses preses a Barcelona havien de complaure als venecians, mentre la desestabilització de la Corona d'Aragó afeblia l'ajut de Felip II als Guisa.¹¹⁷ A més, les relacions històriques entre Catalunya i Venècia havien estat d'amistat, com el govern barceloní s'encarregà de recordar alguns anys després, “per la correspondència y unió que aquesta ciutat ha tingut sempre ab aquella Senyoria”.¹¹⁸ L'ambaixador catòlic a Gènova, don Pedro de Mendoza informà la cort a finals de novembre del 1591 del fet que el cònsol venecià a Gènova afirmava públicament que la Sereníssima no deixaria en la mesura de les seves possibilitats, de “fomentar los humores de Aragón y algún otro príncipe de Italia”, amb el propòsit explícit de “divertir las cosas de Francia y inquietar las de vuestra magestad, que es lo que agora más se discurre por acá”.

Durant tot l'estiu del 1591 els agents venecians a Gènova no havien deixat de fer propaganda a favor del príncep de Bearn —repartint-ne llibres i retrats entre els partidaris— fins al punt que Mendoza havia optat per acudir a “*affearlo al inquisidor*” lamentant el fet que es consentissin aquelles activitats “*en çiudad cathòlica*”. Les protestes de l'ambaixador catòlic provocaren finalment la confiscació del material repartit i la prohibició de la seva tinença. Tot i aquestes mesures de control de l'opinió pública, quan el cardenal de Joyeux passà per Gènova camí de Roma pel juliol del 1591, confessà a l'ambaixador Mendoza el seu escàndol “*de la gente que ha descubierto aquí tan apassionada de Bearne y ugonotes de França*”. A finals d'aquell mes, Mendoza plantejà a la cort la possibilitat d'una gran coalició contra els interessos de la dinastia: “*entre venecianos y el gran duque [de Toscana] andan muchas pláticas de liga*”, amb el compromís parcial d'aportar cinquanta galeres en suport del príncep de Bearn. S'esperava a més l'adscripció a aquella coalició del duc de Màntua, qui esperava pressionar d'aquesta forma sobre la qüestió de Montferrato. Encara tots els implicats feien “*officios con presentes y dádivas para atraer a sí algunos de los príncipes de Alemania*”.¹¹⁹

a Aragó (*Op. cit.*, II, p. 561). També les autoritats reials navarreses eren temeroses del capteniment que els bearnesos residents a Pamplona poguessin mantenir i de les seves relacions amb Antonio Pérez. Sobre aquest tema i en general sobre l'actitud de Navarra envers la política d'Enric IV, vegeu J. GALLASTEGUI, *Navarra a través de la correspondència de los virreyes (1598-1648)*, Gobierno de Navarra, Pamplona, 1990, pp. 148, 153 i 143-215. A Catalunya, E. SERRA ha assenyalat la molt diferent visió que el govern municipal de Perpinyà i les autoritats militars de la vila mantenen envers els immigrants francesos, especialment temuts com a “cinquena columna” per les segones (“Perpinyà, una vila...”, p. 584).

¹¹⁶ Podríem parlar d'una sostinguda situació d'alerta general a nivell peninsular. Portugal n'és exemple: a la marxa de Felip II (1583) havia restat com a *alter ego* del monarca a Lisboa el seu nebot, el cardenal Albert. A pesar de la seva voluntat d'abandonar el regne el 1591, l'esclat de les alteracions aragoneses el forçà a retardar la seva marxa durant dos anys, fins l'estiu del 1593, segons testimonia F. BOUZA, *Op. cit.*, pp. 102-103.

¹¹⁷ Els lligams financers de la Monarquia hispànica amb Gènova i els seus poderosos homes de finances havien capgirat la tradicional política catalana d'aliances a la Mediterrània (J. REGLÀ, “La Corona de Aragó dentro de la Monarquía Hispánica de los Habsburgo”, a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón...*, pp. 145-146). En parlarem a les conclusions.

¹¹⁸ La primavera del 1602 la ciutat féu crida oferint una recompensa de 500 lliures per la captura dels principals en l'atac perpetrat contra l'ambaixador de la República de Venècia al seu pas per la ciutat. La ciutat lamentà el fet especialment per la qualitat del legat i la unió històrica entre les dues nacions (AHCB, Consell de Cent, *Registre d'ordinacions*, IV-23, ff. 244v-245).

¹¹⁹ AGS, *Consejo de Estado*, lligall 1423, docs. 20, 22, 26 i 48.

Encara durant la tardor del 1592, mesos després, l'ambaixador catòlic a Venècia, Francisco de Vera i Aragón, informà alarmat a la cort del propòsit del nou legat venecià a Madrid de "*detenerse en Zaragoza y entenderse con los descontentos de Aragón y Cataluña*". Francesco Vendramin —nou ambaixador en substitució del legat Tommaso Contarini arribat a la cort dels Àustries el 1588— s'havia detingut, "*con poca ocasión al parescer, muchos días en Barcelona*". Des de la capital catalana havia anunciat per carta a Venècia que romandria alguns dies a Saragossa, a fi de realitzar "*un señalado servicio a la República*". Els informes de l'ambaixador catòlic davant del dux no podien resultar més preocupants: "*dizen los contemplativos que debe ser alguna trama que allí piensa hazer solicitando los que en aquél lugar hallare no bien dispuestos para servir como deven a vuestra magestad, y que en Barcelona por ventura se ha ocupado en algo desto, de dónde podría haverse llevado algunos preludios y instrucción de lo que debe hazer, y aunque lo uno y lo otro no es más que una maliciosa conjetura fundada principalmente en lo que ha escripto a este su amigo, por los pocos negocios que esta Señoría tiene en Çaragoça me ha parecido que no se pierde nada de advertir a vuestra magestad*". Vera considerava l'ambaixador Vendramin poc capacitat per "*encantar los hombres*", encara que en "*ánimos estragados podría hazer alguna operación que plega a Dios no la aya intentado en Cataluña*".¹²⁰ Aconsellà a més que Felip II ordenés directament a Vendramin deixar immediatament Aragó i encaminar-se a Castella "*y que para lo de adelante se le mire a las manos con mucha atención*".¹²¹

"No som en temps de irritar, sinó de ablanir": la invasió d'Aragó i el pànic a Catalunya

La situació semblava, doncs, prou delicada, i les autoritats reials passaren a una acció més decidida. El 12 de novembre del 1591, el mateix dia en que Vargas va entrar a Saragossa —i això difícilment pot considerar-se una casualitat—, el virrei de Catalunya entrà novament a Barcelona amb el propòsit de posar fi al contenciós. Jaume Bosch, enviat amb les respostes de bona voluntat de la Diputació catalana a Saragossa, informà el consistori com havia "gastat extraordinari per entrat

¹²⁰ Present a la cort madrilenya fins el 1595 (G. COMISSO, *Gli ambasciatori veneti, 1525-1792: relazioni de viaggio e di missione*, Longanesi, Milà, 1985, pp. 132 i 134), tal vegada es tracta del futur ambaixador a Roma (1602-1603), cardenal i patriarca de Venècia (1604-1619) del mateix nom, protagonista dels problemes suscitats a la Sereníssima per l'aplicació d'un interdicte papal, en negar-se a acudir a Roma per sotmetre's a un examen pontifici que mai no havia estat exigint als representants de l'església veneciana (W.J. BOUWSMA, *Venezia e la difesa de la liberta repubblicana. I valori del Rinascimento nell'età della Controriforma*, Il Mulino, Bolonya, 1977, pp. 219 i 405). Nicolò Contarini dóna notícia a la seva obra *Delle Istorie veneziane et altre a loro annesse, cominciando dall'anno 1597 e succesivamente, com el 1599*, de com Francesco Vendramin, de retorn d'una missió a Alemanya, fou nomenat ambaixador a París en representació de la República, després del matrimoni —joiosament anunciat a Venècia— entre la germana d'Enric IV i el príncep de Lorena (vegeu G. BENZONI i T. ZANATO, *Storici e politici veneti del Cinquecento e del Seicento*, Riccardo Riccardi Editore, Milà-Nàpols, 1982, pp. 190 i 255-260).

¹²¹ AGS, *Consejo de Estado*, K 1675, Francisco de Vera al rei, 29-12-1592; i J. PAZ, *Catálogo IV. Secretaría de Estado (capitulaciones con Francia y negociaciones diplomáticas de los embajadores de España)*, Archivo General de Simancas, Madrid, 1914, p. 637. Tenim un testimoni indirecte de l'estada de Vendramin a Barcelona: el setembre del 1592 Pere Pau Batalla i Jordi Rouel —definits com a "criats del embaxador de Venèsia"— foren remesos pel lloctinent després d'haver mantingut una rixa amb un pagès sarrienc (ACA, Cancelleria, 4715, ff. 255v-256). Si més no els contactes eren intensos amb la ciutat adriàtica en la seva condició d'un dels principals centres editors europeus: M. PEÑA situa Venècia com el tercer origen més comú dels llibres arribats a les llibreries catalanes (darrera Lió i París). A les biblioteques particulars dels juristes Antoni Ros (1583), Francesc Serra (1589) i Francesc Rodés (1599), hi havia respectivament un 8, 20 i 16% d'obres impreses a Venècia (*Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, Editorial Milenio, Lleida, 1996, pp. 96-105).

dissimulat en la ciutat de Çaragoça, per a que no'm regonaguessen lo que aportava".¹²² A l'entrada de Vargas a Saragossa havia seguit la fugida dels partidaris de la resistència, alguns dels quals tenien estrets lligams amb Catalunya. A principis de desembre, el virrei mestre de Montesa explicà l'arribada de don Diego de Heredia a Lleida.¹²³ Havia ordenat la seva captura, "y si se huviesse retirado en Alcarràs, lugar de su muger, allí les prendiessen y si se defendía se asegurassen que no se pudiesse escapar". Informà també que havia fet empresonar a Barcelona tots els aragonesos arribats a la ciutat després de l'ocupació de Saragossa, enviant una relació dels seus noms a l'encara virrei bisbe de Terol.¹²⁴ El Consell d'Aragó disposà que els veguers de Lleida i Balaguer i els oficials dels llocs fronterers investiguessin tots els aragonesos que arribessin a Catalunya "que verosimilmente entiendan si son de los culpados y huydos de Çaragoça, les prendan".¹²⁵ L'estratègia repressiva no passava únicament per les fronteres de ponent, sinó que també s'enviaren cartes reials a l'alcaid del castell de Perpinyà, Martín de Guzmán, per tal que "dé horden a las justicias de las villas destos Condados con el secreto posible procuren aver las personas que an sido reveldes a vuestra magestad en Çaragoça".¹²⁶ Com durant la tardor la major part de les tropes que havien fet campanya al Llenguadoc havien acudit a allotjar-se al Rosselló, la disponibilitat d'efectius militars del rei a la frontera era força notable i sens dubte devia reconfortar les autoritats reials a Catalunya.¹²⁷ El Consell de Guerra va debatre la possibilitat a primers de novembre del 1591 d'enviar les tropes de cavalleria alemanya i castellana retirades del Llenguadoc en direcció a Aragó "para en caso que lo de allí requiriesse mayor fuerça por concurrir el resto de aquél reyno o alguna parte del con los de Çaragoça". La seva marxa, a més, alleujaria la pressió dels allotjaments sobre el Rosselló.¹²⁸ No sembla, doncs, que existissin

¹²² El consistori també rebé notícies d'un correu enviat a la cort que, arribant a Osera, prop de Saragossa, topà amb "la gran rebolta que y havia de la gent que per allí fugien de Çaragoça, carregada ab roba per la entrada de don Alonso de Bargas ab lo exèrcit [...], y entrant en Çaragoça trobà les portes de les cases tancades, ni trobava ab qui parlar, ni en casa del correu major trobava cavalcadura per ningun preu, y li fonc forçat fer passar y córrer altra posta als matexos cavalls" (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 155, f. 703).

¹²³ En la seva declaració durant el procés, Diego de Heredia parlà de dos criats seus catalans, un d'ells barceloní i fill d'un buidador, i un altre gironí. Reconeugué a més que en arribar en la seva fugida a Osera, es plantejà la possibilitat d'anar a Catalunya, però que finalment es decantà per amagar-se als Pirineus (AGS, *Consejo de Estado*, lligall 339, libreta 35, ff. 48 i 50). Vargas informà el rei a mitjans de novembre del 1591 del fet que Heredia havia entrat efectivament a Catalunya "donde lleva dos hijos que tenia de la primera muger", Mariana Santcliment (CODOIN, XII, pp. 525 i 529). De forma humiliant, Felip II s'adreçà a la Diputació aragonesa el primer de març del 1592 per exigir el pagament de la seva hisenda del premi promés als captors del fugitiu Heredia (ADZ, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 261, s.f.).

¹²⁴ Heredia fou un dels principals cabdills de les torbacions. Segons sembla havia estudiat a Lleida i comptava amb prou contactes a Catalunya entre la família de la seva muller (E. JARQUE-J.A. SALAS, *Las alteraciones de Zaragoza...*, p. 67). H. COCK ens presenta Alcarràs, lloc fronterer dels Santcliment, com una vila d'uns vuitanta veïns en lluita contra el seu senyor, "un caballero de Barcelona" propietari de "un castillo que ya se quiere quasi caer" (*Op. cit.*, p. 177). El 1601 hi apareixia com a senyor un Joan de Heredia (A. COSTA, *Monografía de Alcarràs*, La Editora Leridana, Lleida, 1955, p. 213).

¹²⁵ El Consell també va ordenar al governador d'Aragó que destinés dos o tres oficials al servei del virrei de Catalunya, "que pueda conocer a los aragoneses que tiene presos el maestro [...] para que los reconozcan y puedan dezir si son de los culpados en esta rebelión" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 266, doc. 22).

¹²⁶ Dies més tard, l'alcaid confirmava que "los alcaides están avisados desde el Pertús hasta Puixerdán, y los lugares donde podría aver sospecha de embarcaciones" (ACA, Consell d'Aragó, lligall 344, s.f.).

¹²⁷ Les autoritats reials a Catalunya es mostraren preocupades pels aldarulls amb la població civil dels Comtats que aquesta arribada de tropes del Llenguadoc podia provocar —especialment a conseqüència de la manca de diners arribats als pagadors aquell any—, precisament en un moment especialment delicat en les relacions amb la terra (vegeu, per exemple, AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 336, doc. 24).

¹²⁸ AGS, Consejo de Guerra, lligall 338, doc. 245. Les setze companyies alemanyes del regiment del comte Gerónimo Lodron havien vist reduït el seu contingent de 2.051 soldats i 304 comandaments a finals de juliol del 1591, a 622 soldats menys el 4 de febrer del 1592, dels quals 149 havien mort entre una i altra data (*Ídem*, lligall 348, doc. 4).

aleshores prevencions militars sobre la possibilitat extrema d'haver d'ocupar també militarment Catalunya.

A la cort, el dia de l'entrada de Vargas a Saragossa els legats valencians treballaven conjuntament amb els ambaixadors de les institucions catalanes. Encara a l'espera d'una resposta del rei al seu oferiment de mediació en la qüestió aragonesa, explicaren com entre els ministres es tenia el tranquil·litzador convenciment que les cartes d'ajut dels diputats aragonesos enviades a Barcelona i València havien estat producte de l'"opressió dels inquietadors". Els diputats valencians no respongueren la carta rebuda de Saragossa fins un més tard, quan la situació —amb l'entrada de Vargas— havia virat del tot. Mostraren la seva voluntat de col·laboració com a mitjancers, no sense refermar la seva fidelitat, tot recordant que el Regne de València sempre "tan fidelíssim li és estat y serà en qualsevol ocatió". De fet, les comunicacions entre els diputats valencians i Felip II dels mesos següents mostraren una reverència del tot exagerada, signe de l'acatament per la por. A la ciutat de València, però, les posicions potser no eren tan manifestament entreguistes i per això l'activitat dels diputats durant el conflicte —amb l'ambaixada a la cort inclosa— derivà en la represa de la tradicional disputa per la representació del regne, en competència amb els estaments.¹²⁹

Entretant, Barcelona vivia en un veritable estat d'excepció: el virrei havia ordenat "que tots los oficials reals vagen rondent per Barcelona y acusen als senyors consellers si troben gent amotinada ninguna". L'alarma venia reforçada pels rumors de l'entrada de fugitius o soldats (es parlava de tres mil soldats dels de Vargas) per les fronteres catalanes de ponent.¹³⁰ Joan Granollacs pogué llegir el 30 de desembre les notícies de primera mà enviades per Pau Saifores, agent de la Diputació a Saragossa sobre l'execució sumària del Justícia d'Aragó Juan de Lanuza, detingut dins el mateix palau de la Diputació i portat immediatament a presència de don Alonso de Vargas per anunciar-li la mort "sens acceptar-li defensa ni desculpa".¹³¹ A les deu del dia següent havia estat portat al cadafal i escarnit públicament amb l'acusació de traïdor al seu rei en haver alçat "standart y bandera contra sa magestad" i l'ordre que fossin enderrocades les seves cases i castells fins als fonaments. El text del "*pregón*" que l'acompanyà al patíbul afirmava a més que havia estat "*conmoveror y alborotador de esta ciudad y de las demás unibersidades y partes de esta Corona*

¹²⁹ ARV, Generalitat, *Lletres missives*, 1954, ff. 502v-503, 505v, 506v-507, 512 i 513.

¹³⁰ Dues persones eren enviades "ab ses mullers fins a Lleyda per veure y entendre si sentiran ni trobaran la gent d'armes que's diu es entrada en Cathalunya": l'adroguer Pau Duran i l'argenter Jaume Tarroja (AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, II-100, f. 203). El segon, membre del Consell de Cent el 1591 i 1592, i de la setzena per als fets d'Aragó, va ser objecte d'un procés de regalia i bandejat del país. En morir a finals del 1601 semblava dedicat novament al seu obrador, situat entre els carrers d'en Vaquer i l'Argenteria (AHPB, Antoni Roure, *Llibre d'inventaris*, 1592-1621, lligall 18, ff. 296-301). Pertanyia probablement, a la família dels Tarroja, argenters actius a Cervera tant a finals del XV com un segle més tard (A. DURAN, *Llibre de Cervera*..., p. 197).

¹³¹ La correspondència des de Saragossa del notari d'Ulldecona Pau Saifores amb el consistori barceloní de la Diputació és en certa manera homologable a la mantinguda per l'aprenent de mercader navarrès Juan de Espinal amb el seu principal a Pamplona durant els mesos clau de la revolta i la repressió (J.M. ARAMBURU, *Op. cit.*, p. 219). Per a G. COLÁS l'execució sumària del justícia fou on millor demostrà Felip II "*su verdadero carácter y el escaso o nulo respeto que le merecía la "constitución" [...]. La forma en que se hizo resultado incomprensible para los aragoneses, incluso para los más próximos al monarca*" ("Felip II y el constitucionalismo aragonés", a *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 16 (1998), pp. 151-152).

de Aragón, so color de libertad".¹³² Saifores anuncià a més que —enmig d'un ambient de crides i bans de caràcter repressiu— les presons reials i de la Inquisició a Saragossa eren plenes de persones de tots els estaments que esperaven ésser sentenciades aquell mateix dia en companyia d'un dels lloctinents del Justícia.¹³³

El pitjor era, però, que la repressió es pogués estendre aviat a Catalunya. A principis de gener del 1592, en plena confusió sobre l'actitud que calia prendre davant la invasió d'Aragó, els jurats de Flix van escriure a Barcelona demanant ordres per al cas que els soldats que es trobaven a Saragossa baixessin "per lo riu avall, y si alguns provincials venen ha así de dita ciutat fugitius si-ls acollirem". Dies més tard, insistiren a consultar "com nos avem de regir [senyal que no ho tenien gaire clar] si per así bayxen banderes de guastellans".¹³⁴ Semblants temors tenien fonament. De la Junta de l'Escorial sortien opinions de mà dura: "que el vencedor haga del vencido y sus cosas a su voluntad" (una mena de Nova Planta, *avant la lettre*), afirmava Rodrigo Vázquez. Un cop més, el regent Quintana, preocupat per la situació a Catalunya, tornà a demanar calma, "particularmente viendo a los de Valencia y Cataluña, cuán atentos están a esto, y especialmente los de Barcelona, que van tratando de lo de Aragón con cuidado".¹³⁵ Francisco de Bobadilla, segon de Vargas a Saragossa i emparentat amb el comte de Chinchón, considerava, en canvi, que atès que els aragonesos havien procurat "llevar adelante no tener rey", calia "asentar este Reyno al de las leyes de Castilla".¹³⁶

Els fets de setembre a Saragossa i la tràgica execució del Justícia, van contribuir a la divisió política al Principat, abocat a una situació límit. La ciutat de Barcelona reaccionà amb por, demanant al Concili que —com hem vist— acudís a la capital a celebrar les seves sessions. Pocs dies després de la represa de les sessions a la capital, Felip II s'adreçà directament al Concili per agrair la seva actuació netament política, en intercedir pels aragonesos —sobre els quals prometé clemència— i també "abriéndoles [als diputats catalans] el camino que es justo que sigan". Felip II definí el Concili com a una "santa congregación" amb els ulls posats només al servei de Déu i seu —que

¹³² J. GASCÓN, "Defensa de los fueros y fidelidad a la Monarquía en la rebelión aragonesa de 1591", a P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Monarquía, Imperio y pueblos...*, p. 459. Saifores oblidà informar la Diputació catalana d'aquesta segona part de l'acusació de traïdoria, que afectava de ple l'actitud política de la institució.

¹³³ Saifores apunta a la immediata mitificació de la figura del Justícia en citar una crida a través de la qual el govern militar de la ciutat havia amenaçat amb una multa de 500 ducats a tots aquells qui prenguessin —segons sembla amb un caràcter subversiu, tal vegada com una mena de relíquia— "fusta ni altres coses del que derroquen de la casa del Justícia" (de la qual fou expulsada la seva mare), essent habitual el reaprofitament dels materials producte d'enderrocs (ACA, Generalitat, V 243, s.f.). El DFD anota que "que cada dia asotaven y penyaven yent per lo Sant Offici y per horde de don Alonso" (A. SIMON, *Cavallers i ciutadans...*, p. 115). La paralisi institucional provocada per la por derivada de l'execució del Justícia (i d'un total de 42 persones a Saragossa i Terol), féu que algun municipi com ara Borja suspengués qualsevol reunió del Consell al llarg de més de cinc mesos (M. GRACIA, *Op. cit.*, pp. 154 i 174-175). J.A. ARMILLAS i L. BLANCO parlen dels fets de la setmana entre el 19 i el 25 d'octubre a Saragossa com de "un espectáculo continuo de sangriento terror" (*Op. cit.*, p. 245) i de "orgia de sangre" ("Hacia la crisis aragonesa bajo Felipe II", a *Congreso Internacional. Las sociedades ibéricas...*, III, pp. 84-86). E. JARQUE, en canvi, considera que "resulta excesivamente simplista afirmar que Juan de Lanuza, Justicia de Aragón, murió por defender los fueros del reino" (*Juan de Lanuza...*, pp. 105-119).

¹³⁴ AHCB, Consell de Cent, *Cartes comunes originals*, X-53, ff. 3 i 5. També els revoltats aragonesos parlaven el 1591 d'exèrcit castellà i no d'exèrcit del rei (G. COLÁS, "Las revoluciones de 1591 y Bartolomé Leonardo de Argensola", a *Jornadas de Estudios sobre la "invasión de Aragón"...*, XXV-XXVI (1991), p. 130).

¹³⁵ M. de PIDAL, *Op. cit.*, II, pp. 344-347.

¹³⁶ E. JARQUE-J.A. SALAS, *Las alteraciones de Zaragoza...*, p. 151. Proposava de fet una solució que recorda parcialment a l'executada a Barcelona després del 1714, amb la destrucció de les muralles de la ciutat i l'eliminació d'una part del barri de San Pablo de la capital aragonesa.

sens dubte es confonien—, així com “*del bien universal de la provincia*”. L’assemblea hauria d’actuar com una mena de junta d’homes bons amb facultats per oferir la promesa d’una solució pacífica del conflicte, partint això si de la premissa que “*mientras la obediencia y reconocimiento de la superioridad no estuviere en el punto que es razón que tenga no se puede admitir trato alguno*”.¹³⁷ L’arribada del Concili a Barcelona serví per influir bàsicament sobre el comportament polític del govern de la ciutat, el qual començà a negociar amb el Concili els passos que convenia que el consistori i les divuitenes realitzessin per tal que el rei “se servís donar assento”.

La ciutat tenia pressa per solucionar l’afer i la Diputació intentà reobrir l’assiento, però el virrei s’hi negà. Encara així, la ciutat i el Concili redactaren una primera proposta d’acord estructurada en tres capítols, que es basà, com la de febrer del 1589, en un sobreseïment de tots els procediments fets per les dues parts deixant la qüestió a mans del rei, defensà la suspensió del redreç “*de consensu partium*” fins a la celebració de les següents Corts i la restitució dels salaris als oficials reials als quals els havien estat alçats.¹³⁸ El consistori i les divuitenes l’acceptaren introduint només breus modificacions en el text. Tant el Concili com els consellers i la setzena de la ciutat afegiren a l’acord una clàusula acceptant que en el futur els contenciosos semblants no es podrien tractar per “via arbitrària”, sino per “lo punct de la justícia”, sotmetent-se, doncs, a la suprema jurisdicció de la reial Audiència i acceptant per tant la superioritat del rei.¹³⁹ El virrei acceptà inicialment informar en favor del text al monarca —així “*esta ciudad y provincia [es lliuraria] de los trabajos en que stan nuestros vezinos—*, però dies més tard es negà a fer-ho. Calgué, doncs, redactar una segona versió del text i el conseller segon convocà una junta de prohoms el 19 de gener, a la qual assistiren “quasi tots los cavallers de Barcelona”. Misser Pineda els demanà “que advertissen que sa magestat sabrie lo que cada hu votarie allí, y que en cosa de tanta importàntia y que tant convenia a tots y al servey de sa magestat y benefici públic, procurassen tots de torbar-s-y”.

Entretant, el Concili provincial proposà simplement que el plet es deixés en mans del rei. Com a resposta, en el signe més clar de la divisió de parers entre els estaments i al si de cadascun d’ells, el braç militar tornà a les seves reunions al capítol de la seu, mentre parlà de la necessitat d’acabar amb la influència del Concili damunt del Consell de Cent.¹⁴⁰ A Madrid hi havia indignació: el Consell d’Aragó afirmava que “ell rey estave cent anys ha en possessió de pendre la Diputació y fer diputats y de pendre’ls”, mentre els ambaixadors de la Diputació contestaven que la pretensió d’executar la captura de Granollacs, “seria per voler usar lo rey de poder absolut, y no de

¹³⁷ El reconeixement de superioritat és un element clau del conflicte i el monarca tenia bons motius per exigir-lo: a finals de juliol del 1590 els Estats Generals dels Països Baixos, representació de les set províncies rebels, havien proclamat que la seva assemblea “*era la institució soberana del país y no tenia ningun superior excepto los diputados de los mismos Estados provinciales*” (G. PARKER, *España y la rebelión...*, pp. 238-242).

¹³⁸ L’ambient de tensió màxima pot copçar-se en la correspondència del canonge Bergadà, síndic del Capítol vigatà al Concili i els seus mandatàries. Encara que no havia rebut resposta a la seva proposta tripartida l’assemblea es mostrava temerosa “si bé tots los caps paren iusts y rasonables, stan los ànimos de molts tan alterats y tant pocs confiats de la clemència y justícia de sa magestat, que-s dubte molt se sie de ningun effecte quant havia fet y treballat la províntia” (ACV, Calaix 56, núm. 29, s.f.).

¹³⁹ La proposta havia estat formulada pel Concili provincial als consellers i setzena de Barcelona, considerant la necessitat que el conflicte “no-s dexe en ubert” (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, ff. 738-739; i DACB, VI, pp. 359-361).

¹⁴⁰ ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 808, ff. 241v-246; *Deliberacions*, 156, ff. 757-759 i DACB, VI, pp. 368-369 i 372-374.

justítia”.¹⁴¹ A la vista d’una i altra actitud beligerant, el Consell de Cent temia que l’afer evolucionés “més mal que en Aragó, per lo que hy ha molts que ho desijan [...], y no som en temps de irritar, sinó de ablanir”.¹⁴² Els consellers defensaven el seu dret a discrepar de la Diputació, perquè del contrari qualsevol unió “no seria sinó conjuratió” i fins i tot arribaren a filtrar les cartes dels seus ambaixadors al Consell de Cent, perquè “no’s prenguéss alguna resolució que fes perdre lo crèdit a esta ciutat”.¹⁴³

Encara a principis de febrer del 1592, Antonio Pérez i els seus, organitzaren des del Bearn una entrada pel pas de la Vall de Tena, amb el propòsit d’incitar a la revolta contra l’exèrcit allotjat a Aragó, entrant als pobles crucifix en mà i al crit de “*Viva la libertad y vénguese la muerte del Justicia de Aragón*”. La mobilització local i les quaranta-sis banderes d’infanteria i setze de cavalleria enviades des de Saragossa al comandament de don Alonso de Vargas a primers de març van fer fracassar aquella incursió, que coincidí amb la resistència política del diputat Granollacs a Catalunya, permanent informat de la situació als Pirineus mercès a les notícies d’un agent català resident a Saragossa.¹⁴⁴ Segons Pidal, si l’entrada per les valls pirinenques hagués reeixit, la princesa Caterina, germana del futur Enric IV, hauria afavorit el moviment amb quinze o vint mil soldats, “y no dudaban que en este caso se commoverían igualmente Cataluña y Valencia, y el considerable número de moriscos de estos reinos, a quien se suponía descontentos y ganosos de tomar las armas”.¹⁴⁵

A mitjans de març del 1592 el virrei de València comunicà a la cort l’èxit en la captura de sis fugitius “*por sospecha de ser culpados en las sediciones*”: Cristòbal de Llorís —a qui es considerava camarada de don Diego de Heredia— i Juan de Esparza, detinguts quan intentaven embarcar-se a Vinaròs; Francesico Cerdán, sargent de les tropes del Justicia, i Domingo de Molino —que insistí a fer-se passar per un altre— capturats a la mateixa ciutat de València; Pedro Quintana, refugiat a sagrat dins una ermita; i Miquel Garcia, criat d’Antonio Pérez reconegut i

¹⁴¹ Dies més tard, els ambaixadors informaren de com els ministres els recordaven —en un paralelisme ben sovint recuperat— que “lo rey Ferrando prengué les bosses de la Deputatió y féu deputats sis anys” (ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 808, f. 276). Durant el conflicte per la publicació de les constitucions del 1602, els doctors del Reial Consell justificaran els seus procediments en base a aquest precedent històric (DJP, I, pp. 463-468). Un repàs actualitzat a aquesta intervenció ferrandina de la Diputació a partir del 1488 a E. BELENGUER, *Ferran el Catòlic...*, pp. 168-171.

¹⁴² ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, ff. 829v-830.

¹⁴³ AHCB, Consell de Cent, *Registres de lletres closes*, VI-67, ff. 72-73.

¹⁴⁴ Pau Saifores envià a Barcelona tres cartes entre el 12 i el 17 de febrer per tal d’informar la Diputació sobre l’entrada de don Martín de Lanuza amb entre 1.200 i 1.300 francesos —inicialment havia parlat d’entre 5.000 i 6.000— i de l’ocupació d’una dotzena de llocs de la Vall de Tena. Cada dia augmentaven els efectius que travessaven la frontera i sis-cents gastadors preparaven el camí vers el sud a la infanteria i la cavalleria. Les tropes de Lanuza havien saquejat i incendiat les viles que s’havien oposat al seu pas (com ara Sallent) i feien “bon tractament y acarisien” la resta. Saifores manifestava la confiança en les defenses dels castells d’Ainsa i Jaca, però també el temor que els ribagorçans poguessin sumar-se a les forces de Lanuza (ACA, Generalitat, V 243, s.f.). La Diputació aragonesa fou obligada a finançar el trasllat de les tropes de Vargas als Pirineus amb un préstec de vint mil escuts, a petició del mateix general (ADZ, *Cartas misivas de los diputados del Reino de Aragón*, 268, s.f., i *Asistencias y pólizas de los señores diputados del Reino de Aragón*, 259, s.f.). Les hisendes locals es veieren igualment fortament gravades per la presència militar, com es pot comprovar en el cas d’Osca (P. SANZ CAMAÑES, “La ciudad de Huesca ante los sucesos de 1591 y 1592”, a *Jerónimo Zurita. Revista de Historia*, 65-66 (1992), pp. 77-78).

¹⁴⁵ S’esperava que la de Bearn posés a disposició dels expedicionaris entre 15 i 20.000 homes que entrarien per tres punts pirinencs: Donibane Lohitzune, Canfranc i Sallent (M. de PIDAL, *Op. cit.*, III, pp. 29-58). Segons J. REGLA, entre 1589 i 1591 es debaté a Constantinoble la possibilitat d’equipar 300 galeres en socors dels morescos peninsulars, que es deia eren revoltats. Fou en aquest context que pel juny del 1591 el Consell d’Aragó comunicà a Felip II amb alegria la captura del morisc —el diminutiu del qual ens el situa ben integrat— dit Torrerico “*gran facineroso y matador, principio que fue de les rebueltas entre montañeses y moriscos*” (“La cuestión morisca...”, p. 151).

detingut a Morella tot i que anava vestit en “hábito de pobre mendigo”.¹⁴⁶ No només els rebels aragonesos fugien vers els ports mediterranis, sinó també soldats dels nombrosos contingents militars del rei presents a Aragó, sotmesos a unes condicions d’allotjament força dures: a principis d’agost foren detinguts diversos soldats desertors a Igualada. El lloctinent ordenà a tots els oficials ordinaris reials a Catalunya que extremessin les perquisicions per tal de retornar-los a Aragó i escriví al marquès d’Aitona, virrei de València, demanant-lo les mateixes gestions a fi d’evitar que l’exèrcit es desfés, “*haviendo de passar adelante como se acave de componer lo de Aragón*”.¹⁴⁷ Coincidint amb la incursió pirinenca dels partidaris de Pérez i amb la repressió a València dels aragonesos fugitius, el braç militar va demanar a la Diputació catalana que actués contra els “lladres” que infestaven el país, fet que alguns dels principals ministres reials a Catalunya no dubtaren a presentar com a l’inici d’una mobilització militar contra la hipotètica entrada de l’exèrcit des d’Aragó.¹⁴⁸

La segona ordre reial de captura de Granollacs i l’escissió de la Diputació

Tot i l’esforç mitjancer de Barcelona durant els primers mesos del 1592, la resolució final de Felip II rebutjà qualsevol “assiento” i exigí definitivament la captura de Granollacs abans d’escoltar-ne les seves pretensions. La mort repentina del mestre de Montesa suposà l’ajornament de l’execució de l’ordre reial, tot i que els magistrats Puig, Cordelles i Sans consideraren possible capturar Granollacs encara que manqués virrei, atès que els estaments “encara que no u fassen per amor és tanta la temor que tenen que l’exèrcit que sols no vinga se aconortaran de fer tot lo que sa magestad ordenarà”. Com a solució més adient, Puig proposà a través del secretari Jeroni Gassol, que Alonso de Vargas fos nomenat virrei de Catalunya durant alguns mesos.¹⁴⁹ La Diputació contestà l’ordre reial de captura de Granollacs ratificant solemnement “que cartes de sa Magestad contra Constitutions no sien rebudes, volent e declarant que qualsevol letres, provisions, manaments, comissions ab carta e sens cartes, contra los Usatges, Constitutions, capítols e actes de cort, contra privilegis, viles e locs reials de ciutadans, burgesos, e homens de vila del Principat de Cathalunya e dels singulars de aquells atorgades e de aquí avant atorgadores, fetes e faedores, per lo senyor rey o per qualsevol altres oficials seus presents, o sdevenidors sien ipso facto nulles [...], y com a nulles e invàlides los oficials e jutges de qualsevol nom o preeminència sien, no obeescan ne sien tenguts obeir en manera alguna”.¹⁵⁰ Els diputats deien obeir al monarca que havia jurat l’observança de les constitucions encara que per mantenir aquella fidelitat haguessin de

¹⁴⁶ AGS, *Consejo de Estado*, lligall 339, libreta 36, ff. 390-391.

¹⁴⁷ AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 336, doc. 411. A Catalunya, el comissari de la Capitania general Rafael Rubí fou encarregat de portar els soldats capturats a Igualada fins a entregar-los a les primeres companyies “que trobaran en lo entrant del Regne de Aragó” (ACA, Cancelleria, 4762, n.i.).

¹⁴⁸ Encara l’estiu del 1595, un corresponsal valencià a Saragossa informà els diputats del Regne dels preparatius a la capital aragonesa “perquè ve don Juan de Lanuça en quatorze mil francessos per a desbaratar la força de Jaca, y tots estan espantats” (ARV, Generalitat, *Lletres missives*, 1955, f. 45).

¹⁴⁹ ACA, Consell d’Aragó, lligall 343, sf.

¹⁵⁰ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, ff. 850-853.

desobeir ordres reials posteriors.¹⁵¹ De fet, aquest posicionament desdoblant centrà sovint els debats polítics del nostre període.¹⁵² Els oficials reials recordaren que la “fidelitat” era condició necessària per al manteniment del pacte entre el monarca i els estaments, i la “conquesta” podia ser la conseqüència pràctica de la “inobediència” —en expressió del virrei Manrique de Lara—, mentre la Diputació defensava aquesta com a imperativa davant les ordres reials contra Constitucions.¹⁵³ El clàssic debat sobre la fidelitat dual que caracteritza tots els moviments revolucionaris moderns.¹⁵⁴

La segona ordre de captura de Granollacs i l'exemple aragonès van suposar la definitiva divisió política dels braços. Contribuí de forma important al canvi de majoria al si dels estaments l'acció de la jerarquia de l'Església catalana: el bisbe Cassador, l'arquebisbe de Tarragona Joan Terés i el bisbe de Barcelona Joan Dimes Loris. Fou al braç eclesial on la política reial d'atracció entre 1588 i 1592 va resultar més decisiva. Arran del conflicte derivat de la visita de Queralt, el Consell d'Aragó havia estudiat les propostes de Manrique de Lara de “*visitar y castigar el cavildo de Barcelona, por ser executor de todos estos desórdenes*”. Aquelles mesures de control havien donat resultats: el braç en bloc, sense fisures entre bisbes i canonges —amb comptades excepcions— fou l'element més inequívocament fidel a les posicions reials.¹⁵⁵ En canvi, el braç militar, si bé amb una acusada divisió interna, va constituir el principal suport polític extern amb que comptà Granollacs. El “partit” articulat al voltant del diputat militar aglutinà una part important dels cavallers i ciutadans honrats més joves o almenys amb una entrada recent en l'escena política, potser amb més afany de transformació de la situació política del país.¹⁵⁶

¹⁵¹ El títol de fidelitat era considerat de suma importància en el pensament polític modern: *un Compendio historial sobre les alteracions aragoneses* redactat probablement als inicis del Siscent, reconeixia que l'afer feia molt difícil “*salir vien dellas guardando la auctoridad y rreputación de un tan gran rey y la rreputación del rreyno más fiel y leal que haiavido*”. L'autor —gens sospitós de simpaties vers l'execretari reial, a qui tractava de criminal— s'esforçà per llevar la taca d'infidelitat, afirmant que “*en Aragón jamás a sucedido otra ynquietud*”, a diferència de Castella, València o Catalaunya, així com molts dels territoris extra peninsulars (AMZ, ms. 50, ff. 1v i 5). Altres coetanis emprengueren la mateixa tasca de salvaguarda de la fidelitat històrica dels aragonesos (vegeu G. COLAS, “*Las revoluciones de 1591...*”, p. 136).

¹⁵² Per a R. GARCÍA CÁRCCEL (*Felipe II y Cataluña...*, p. 34), la característica prioritització de la fidelitat a la terra per damunt de la fidelitat al rei per part dels revolucionaris catalans del 1640 havia estat presa dels escolàstics castellans: si més no, testimonis com els que recollim al llarg d'aquestes pàgines demostren que la manlleuta, si és que es produeix, és molt anterior al període revolucionari.

¹⁵³ Misser Martí Joan Franquesa (rectifico en aquest punt de l'autoria un error de treballs anteriors que m'ha estat repetidament recriminat), ja havia amenaçat la Diputació el 1588: “*procurà ab moltes paraules de anichilar y reducir a no res la jurisdicció del General, comensant y prenent per fonament la conquesta de Cathalunya, dient que eren conquistats com qualsevol regne que tinga qualsevol rey en lo món*”. Misser Francesc Serra no va estar-se de replicar que “*los catalans no eren vassalls conquistats, sinó conquistadors*” (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 152, ff. 584v-588).

¹⁵⁴ R. VILLARI n'ha fet estudi particular per al cas de la revolta napolitana del 1647, mostrant la fidelitat dual com a tensa contraposició entre el sometiment dinàstic i personal i les exigències polítiques i civils, el valor i la identitat de la comunitat nacional (*Per il re o per la patria. La fedeltà nel Seicento*, Editorial Laterza, Bari, 1994, pp. 3-7).

¹⁵⁵ Sembla que el mes de març, davant els insistents rumors de l'entrada de l'exèrcit de Vargas a Catalunya, el Concili provincial determinà (segons informà un agent militar) “*se abra las puertas [de Barcelona] llanamente y dé a su magestad las llaves si las pidiere o viniere jente por su parte*” (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 350, doc. 48). El debat sobre una probable invasió de Catalunya era clarament damunt la taula. Sobre la dependència dels bisbes envers el favor de la dinastia, vegeu algunes consideracions, especialment sobre la seva actitud el 1640, a J.L. PALOS, “*Església i poder...*”, p. 450).

¹⁵⁶ El mateix enfrontament, diguem-ne generacional, ha estat assenyalat per al govern municipal de Tarassona, en el moment de l'entrada de les tropes de Vargas a Aragó (G. COLAS, “*Las revoluciones de 1591...*”, p. 140). Alguns historiadors han apuntat una en molts aspectes anàloga —encara que més explícita— divisió de partit entre els anomenats “*Giovani*” i els “*Vecchi*” a la política veneciana dels anys 1582-1630, els primers disposats “*prestare orecchio a idee pericolose*” procedents principalment de França, però també d'Anglaterra o els Països Baixos. Els

Les famílies d'origen vigatà dels Granollacs i Cassador —senyeres d'aquella divisió política— representaven també vies oposades d'ascens social. La primera era una nissaga de mercaders que havia anat apropant-se a la cavalleria, a partir d'una presència notable al llarg de tot el Cinccents al Consell municipal de la capital osonenca.¹⁵⁷ Dedicats inicialment al comerç —com a botiguers de teles o mercaders de blat i cotó—, aviat triomfaren també en el món financer (amb els amplíssims interessos dins l'activitat fiscal i la hisenda de la Diputació que hem assenyalat pàgines enrera). Joan Granollacs era fill de Miquel, mercader, i d'Elionor de Pons, filla del senyor de Montclar. El matrimoni tingué setze fills i tres filles, al voltant dels anys trenta i quaranta del Cinccents, dels quals dotze arribaren a l'adolescència. Encara que la família era originària de Vic, sembla que tots els germans s'establiren a Barcelona a la mort dels pares.¹⁵⁸ L'estiu del 1569 Joan Granollacs apareixia citat en una escriptura com a mercader i ciutadà barceloní.¹⁵⁹ Tres anys després, però se'n parlava encara com a mercader vigatà, mentre actua com a prestatari del tauler del General a

"*Giovani*" lluitaren per la limitació de poders del *Consiglio dei Dieci* a favor del Senat, especialment pel que feia al control de l'erari públic (a la recerca d'una més àmplia representativitat) i aspiraren a trencar la tradicional política de neutralitat veneciana a favor d'una major agressivitat contra el predomini de la Monarquia hispànica a Itàlia (Vegeu F. LANE. *Storia di Venezia*, Einaudi, Torí, 1991, pp. 452-454 i 466-467; i W.J. BOUWSMA. *Op. cit.*, capítol quart, titulat "Il risveglio di Venezia", pp. 119-162 i especialment des de la p. 127). La divisió veneciana, d'altra banda, era anàloga a la que caracteritzà la política genovesa d'ençà de la guerra civil del 1573-1577 entre els "Nobili vecchi", el partit del patriciat financer —amb un veritable *annus horribilis* el 1575, quan als seus problemes interns s'afegeix la fallida de la hisenda filipina—, i els "Nobili nuovi", el partit del patriciat comercial recolzat pels gremis, amb aliances internacionals orientades respectivament envers les monarquies catòlica i cristianíssima (M. RIVERO, "El servicio a dos cortes: Marco Antonio Colonna, almirante pontificio y vasallo de la monarquía", a J. MARTÍNEZ MILLÁN (dir.). *La Corte de Felipe II...*, pp. 363-364; i R. CANOSA, *Op. cit.*, qui dedica el capítol titulat "La Repubblica sull'orlo de la guerra civile", pp. 57-77).

Tanmateix, el congnom Granollacs havia sonat a la política barcelonina per l'afiliació buscaire dels reconeguts metges de la família (C. BATLLE. "Els Granollacs, metges de Barcelona (segle XV). De la Cort reial a la beneficència parroquial", a *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, Institución Milà y Fontanals, Barcelona, 1981-1982, II, pp. 383-414). Entre 1450 i 1640 fins a catorze vegades els Granollacs accediren a les conselleries de Vic, participació només superada per altres sis famílies, amb algunes de les quals mantingueren durant el nostre període estretes connexions: els Codina (23), Vila (20), Sala (18), Prat (17), Beuló (16) i Cellers (15). Això, tot i que d'ençà del 1576, el més pròsper de la família semblava haver abandonat la ciutat. Conservà, però, prou pes a la ciutat com perquè el 10 de juny del 1640 un centenar d'amotinats fessin saqueig i cremadissa de la seva casa a Vic, fet a pesar del qual deu dies després Bernardí Granollacs —el nom familiar més repetit— encapçalà com a centener una de les cinc companyies enviades per Vic al socors de Perpinyà, reclutades bàsicament entre els protagonistes de la revolta a la ciutat (E. JUNYENT, *Op. cit.*, p. 210). Sobre l'empenyorament de la baronia del Cabrerès per part del marquès d'Aitona a Antoni Granollacs, la participació filipista d'aquell durant la Guerra dels Segadors i els seus avatars fins a la devolució de la baronia el 1672, vegeu E. SERRA, *Pagesos i senyors...*, pp. 67-68. D'altra banda, M. FARGAS ha assenyalat l'importantíssim pes de la família als nomenaments dels oficials locals del rei a Vic, sobretot entre 1521 i 1547, fet que refermaria un gaudi del poder permanent pels Granollacs a nivell municipal, reial i de la Diputació (*Família i poder a Catalunya...*, p. 360). El cas dels Franquesa ens ofereix un cas relativament de semblant de control dels oficis municipals com a pas previ al salt barceloní: J.M. TORRAS, en relació a Igualada ha considerat que "la família Franquesa podria ser qualificada [...] de membre de les classes dominants de la població, amb una presència secular en els òrgans de govern, que remuntava com a mínim a mitjan segle XV" (*Poders i relacions clientelars...*, p.35).

J. de SAN JOSÉ. *Annales de los carmelitas...* Dóna notícia de la trajectòria d'altres germans aliens a la dedicació comercial del gruix de la família, com ara Montserrat, ardiaca de Barcelona i abrandat partidari del seu germà des de les Divuitenes, i Onofre, estudiant a Salamanca i predicador mort a les Índies. H. KAMEN cita també a Onofre Montserrat —tal vegada algun dels anteriors— com a vicari general del bisbe de Vic el 1580 (*Op. cit.*, p. 151). X. TORRES considera que el trasllat a Barcelona o si més no l'acomodament definitiu, degué produir-se entre 1573 i 1581, dates en les quals són matriculats mercaders barcelonins Francesc i Antoni Granollacs (*La Vall de Torello als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*, Eumo Editorial, Vic, 1995, pp. 100-101). M.FARGAS, en canvi, avançaria aquest establiment a la dècada del 1540 (*Família i poder a Catalunya...*, p. 87). A. GARCÍA ESPUCHE, d'altra banda assenyalava l'existència d'una estratègia de doble residència familiar en moltes de les famílies vigatanes emergents i considera que "el caso de Vic es ejemplar de cómo una burguesía no barcelonesa en ascenso, con tendencia a ennoblecerse, y una pequeña nobleza igualmente "periférica" ocuparon poco a poco un lugar cada vez más importante en Barcelona y, a partir de allí, en la economía del país". Es tractaria d'un procés d'urbanització barcelonina no només de les elits tradicionals, sinó també de les econòmiques (*Op. cit.*, pp. 154-160 i 288).

¹⁵⁹ AHPB, Pere Mambla, *Plec d'escriptures soltes*, 1569-70, lligall 28.

la ciutat de Girona.¹⁶⁰ En companyia dels seus germans, Joan Granollacs participà com a fermancer dels arrendaments de bolla de la Diputació des dels anys cinquanta, fet que el permeté edificar una fortuna considerable: el 1554, juntament amb altres quinze persones Bernardí i Miquel, apareixen ja com a fermancers de l'arrendador de la bolla de Vic, Jaume Paratge i de Bellfort, un mercader cridat a esdevenir ben aviat cavaller, com els mateixos Granollacs.¹⁶¹ Tres anys després, són Miquel Joan Pons i Miquel Granollacs els qui apareixen citats com a fermancers de la mateixa bolla. El 1560, hi trobem dos Bernadí, pare i fill, i novament Miquel; el 1563 i 1566, novament Bernardí i ara Francesc, sempre sota el paraigües protector d'un Paratge, en aquest cas Joan. L'èxit de la seva negociació dels arrendaments de bolla els portarà el 1569 a estendre la seva participació a la bolla gironina, la qual arrendà personalment el seu oncle, Miquel Joan Pons, senyor de Montclar.¹⁶² El 1572 fou el dit Pons qui encapçalà l'arrendament lleidatà, mentre apareix com a fermancer, en companyia del senyor de Seró i Bernardí i Francesc Granollacs a Vic, sota la direcció de l'arrendador don Lluís de Vilademany. Desgraciadament no disposem de la major part dels arrendaments dels anys setanta i vuitanta, però sembla clar que la participació dels Granollacs als arrendaments de bolla i la seva influència al govern de la institució anaven en augment, com delaten ben a les clares les companyies d'arrendament on actuen com a protagonistes i que ens han pervingut fins avui entre la documentació notarial barcelonina, especialment per als darrers anys del segle i encapçalades aleshores pel binomi de cavallers-mercaders vigatans format per Bernardí Granollacs i Jaume Valls (vegeu capítol 1).¹⁶³ L'accés al negoci mercantil sobre la primera indústria catalana del Cinccents —a través del control de botigues tèxtils que hem constatat pàgines enrere— tingué pels mateixos anys la seva perllongació en el segon subsector punter de l'economia catalana del període, l'elaboració de cuirams, a través de la intervenció dels germans Granollacs en els arrendaments de l'escorxador municipal barceloní.¹⁶⁴

La capacitat financera acumulada a través de la gestió dels arrendaments possibilità que el 1571, 1582 i novament el 1590 trobem Joan Granollacs negociant a les fires de Lió, des de les quals —a la primera de les dates citades— sembla servir la monarquia, fent arribar importants quantitats de

¹⁶⁰ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 139, f. 879v.

¹⁶¹ Bernardí Granollacs havia estat diputat local de Vic el trienni 1551: el veiem presentar els comptes de la seva administració a primers de novembre de 1554 (DGC, II, p. 53).

¹⁶² Aquell trienni apareixen Miquel Joan Pons, el donzell Joan Pons i el menor Bernardí Granollacs com a fermancers a Vic, mentre Miquel Joan Pons, com diem és titular a Girona, en companyia de Bernardí i Francesc Granollacs i del bel·licós senyor de Seró, Onofre Alentorn, com a fermancers. Pons havia estat algtuzir ordinari del Principat al servei de la lloctinència des del gener del 1553 (DGC, II, 46).

¹⁶³ Com a símbol del seu èxit empresarial, Bernardí Granollacs i Pons atorgà a la seva filla Rafaela una formidable dot de deu mil lliures a principis del 1592, a fi de preparar els seus capítols matrimonials amb don Guillem de Josa i Despés, hereu de diverses baronies solsonenques, segellant així una aliança entre la vella aristocràcia de la terra i els rengles mercaders enriquits pels creixement econòmic mig secular. En morir l'agost del 1612, Bernardí Granollacs residia a una luxosa casa del carrer de la Mercè, amb dos portals vers la marina i dos botigues, ricament ornada amb multitud de quadres, entre els quals destacaven especialment divuit a l'oli "guarnits de fusta y són los reys de Aragó". Encara conservava diversos camps i masos a les rodalies de Vic (AHPB, Joan Sala, *Llibre segon de capítols matrimonials*, 1586-1591, lligall 30, ff. 523-535; i Francesc Blanch, *Tercius inventariorum et encantum...*, 1611-1613, lligall 22, ff. 145-152v).

¹⁶⁴ Entre 1588 i 1591 Jaume Rossell i Antoni Granollacs i Francesc Reguer, Francesc Granollacs i Francesc Sals pel 1591-1594 actuaren com a arrendadors del tall de la carn de la ciutat de Barcelona, fet que els donà accés al control de pells i matèries primeres animals, pas necessari per al domini de la producció: segons A. GARCÍA ESPUCHE es feren amb un volum de negoci importantíssim. L'autor atorga a la família un paper clau en l'expansió del curtit vigatà i les seves relacions amb Barcelona: el 1590 situa Bernardí com a procurador a Barcelona d'un dels principals curtidors osonencs; allora Antoni i Francesc negociaven a través de l'esmentat arrendament barceloní, mentre Bernardí, Francesc i Joan dirigien importacions de matèria primera americana a Sevilla i Cadis (*Op. cit.*, pp. 176-177 i 194).

numerari a les tropes de Flandes.¹⁶⁵ Tot i la seva flagrant dedicació comercial, mercès a aquests serveis i a la capacitat de maniobra del seu oncle, Miquel Joan Pons —un dels membres del braç militar amb un major nombre de procures en representació d'altres militars absents i peça clau d'una extensa parentel·la—, els germans Granollacs obtingueren la gràcia de la cavalleria durant les Corts de Montsó del 1585. Pons demanà privilegis de cavalleria pels cinc nebots vius, afirmant que havien servit al rei en diferents oportunitats, principalment Joan, “*en encaminar diversos despachos secretos para Flandes y hécholos venir de allá aquí, y que por su industria se sacaron de León de Francia 200.000 escudos que estaban allí por orden de vuestra magestad para llevarlos a Flandes, y los querían confiscar*”. El Consell d'Aragó jutjà que encara que la família es dedicava al comerç, se'ls podia concedir el privilegi, atès que estaven emparentats amb cavallers.¹⁶⁶

Així, el 1586 accediren a la cavalleria els germans Bernardí, Francesc, Antoni, Joan i Guillem Ramon. En el cas de Joan, l'ensulsiada de les fires de Lió a finals dels setanta va coincidir en el temps amb la seva entrada en l'escena política. Sembla clar, que la dedicació comercial i financera no va cedir amb l'accés dels germans a la cavalleria: a part de la intervenció en diversos arrendaments de bolles i la gestió de botigues de draps, la família participà de forma intensa en el finançament de les ambaixades de les institucions catalanes (el març del 1588 la Diputació els conferí una mena d'exclusiva, en donar instruccions als seus ambaixadors a Madrid que rebessin d'ells els seus salaris “y no de altri”). Com a signe de la seva continuïtat en l'activitat comercial, quan el duc de Montmorency intervingué els intercanvis entre Barcelona, Gènova i Marsella, incautant-se diverses mercaderies, un dels primers a declarar les pertinences afectades davant els còsols de la Llotja barcelonina el 1588 fou Joan Granollacs, qui afirmà haver perdut set bales de safrà.¹⁶⁷ L'any següent, els seus contactes li permeteren actuar com a financer de les ambaixades de la ciutat de Mataró a Roma: entre 1586 i 1587, els Granollacs havien fet el mateix servei a la Diputació, tant a la Ciutat Eterna com a la cort de la monarquia, gràcies a la residència madrilenya d'un d'ells, Guillem Ramon. La capacitat financera acumulada per la família resta clarament de manifest en el fet que Francesc Granollacs, el segon dels germans, es convertís en gran benefactor

¹⁶⁵ El 1576, des de Lió, Joan Granollacs exerceix com a acreditat exportador de draps francesos envers la Península, estreny relacions amb els Bonvisi (banquers ocupats al negoci del safrà i l'alum a Catalunya) i actua amb els seus germans com a factor de negociants italians al llevant peninsular (B. HERNÁNDEZ, “Hombres de negocios...”, p. 55). M. PEÑA cita Francesc, Bernardí i Joan Granollacs com a mercaders lionesos, als quals el llibreter barceloní Joan Mall paga 120 escuts per la compra de llibres durant la fira d'agost de la ciutat francesa (*Op. cit.*, p. 101).

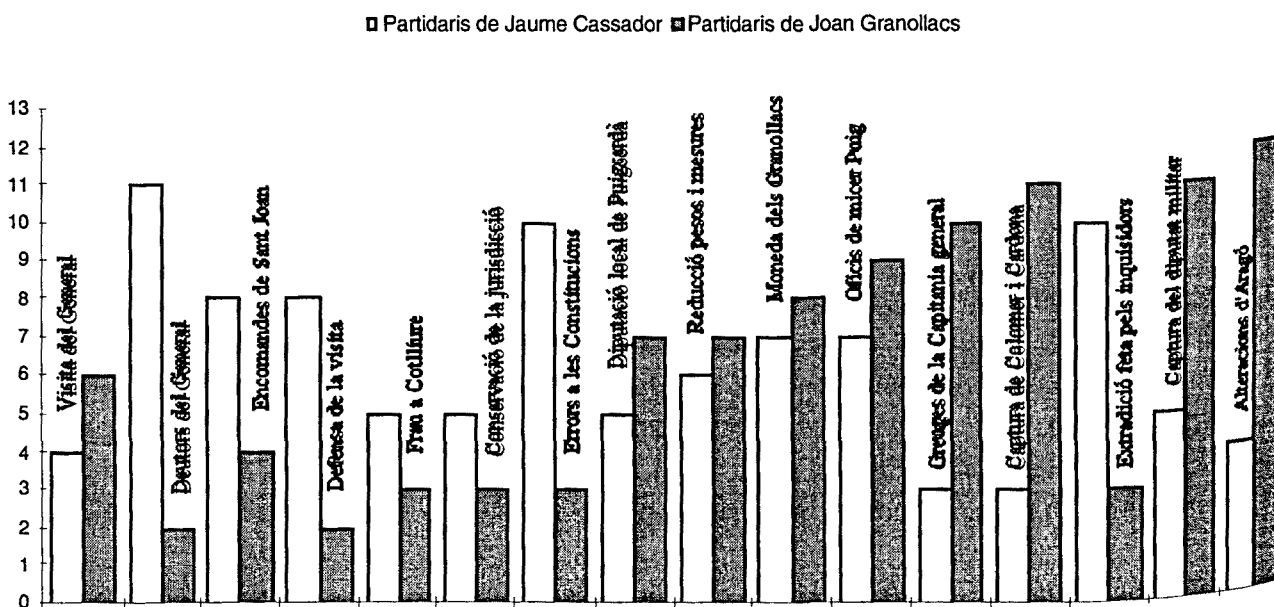
¹⁶⁶ El Consell d'Aragó no dubtà gens ni mica a l'hora de recompensar serveis de tipus financer amb l'atorgament del privilegi militar. En canvi, al mateix “*Memorial de los que supplican por privilegios militares*”, si va ser rebutjada una demanda semblant feta per Bernat Taverner sota recomanació del bisbe de Barcelona. En aquell cas el Consell jutjà que “*éste tiene cambio público y parece que no sonaría bien hazerle la merced*” (ACA, Consell d'Aragó, lligall 261, doc. 115) Un personatge dels *Col·loquis* de Cristòfor DESPUIG defensava el 1558 que els ciutadans i militars havien d'ésser “cavallers de dos selles”, conreant els negocis tant o més que els propis patrimonis (*Op. cit.*, p. 93). Per a A. GARCIA ESPUCHE els casos de doble condició militar i comercial es multipliquen de forma “*abrumadora para finales del siglo XVI*” (*Op. cit.*, p. 298). Segons C. BATLLE, les armes dels nous cavallers foren en camp d'azur i dues bandes d'or sobre cada una de les quals hi havia tres granotes d'azur. L'escut podia contemplar-se fins el 1936 al convent de les carmelites descalces del carrer Canuda (*Op. cit.*, p. 406).

¹⁶⁷ AGS, *Consejo de Estado*, lligall 336, núm. 159. A parer de B. HERNÁNDEZ, els Granollacs —com els Puigjaner i els Sauri—, interessats sobretot en la intermediació de les operacions de tràfic de metalls entre Castella i Itàlia, s'haurien servit de les seves inversions en el negoci mercantil (que hem vist, per exemple, a través de la constitució de botigues) per tal d'assegurar immunitat fiscal als “seus” mercaders en la producció i exportació de manufactures tèxtils i en les maniobres de tràfec de moneda (“*La fiscalidad en Cataluña...*”, pp. 548-549).

de les carmelites descalces instal·lades a Barcelona el 1587, a les quals entregà en vida i un cop mort, quelcom més de 26.000 ducats.¹⁶⁸

Tot i les acusacions rebudes de connivència amb el denostat diputat militar Joan de Queralt —durant la visita del 1587 serà acusat d'haver negociat i portant a canvi diners seus— i amb comerciants genovesos, els Granollacs aconseguiren surar i donar un nou pas determinant en la seva sort amb l'extracció de Joan com a diputat militar, l'últim dia de juliol del 1590. A partir d'aleshores, aconseguiren fer-se amb importants parcel·les de poder polític, que responien ben adequadament a la seva creixent influència econòmica. La seva proximitat a la monarquia resultà a partir d'aleshores impossible de comptabilitzar amb una defensa dels interessos familiars que el govern a la Diputació havia de consolidar. La contesa per la supremacia al si de la Diputació passà pel trencament de les relacions al si del consistori amb el principal rival jeràrquic, el diputat eclesiàstic oriünd de Vic i bisbe de Girona Francesc Cassador. La família Cassador, afavorida per Felip II amb brillants carreres eclesiàstiques, mantenia forts lligams de dependència envers la Monarquia. Sabaters establerts a Vic oriünds de Basilea, esdevingueren mercaders i guanyaren prestigi per la via de l'Església, establint-se a Barcelona durant les primeries del Cinccents. Entre 1546 i 1570, la diòcesi de Barcelona va ser regida per dos membres de la família Cassador.¹⁶⁹

Quadre 47.
Presència dels partidaris d'un i altre partit dins les principals divuitenes (1587-1593)

¹⁶⁸ Segons J. de SAN JOSÉ, entregà al seu fill Miquel Joan Granollacs el dia del seu matrimoni la quantitat de 40.000 ducats (*Annales de los carmelitas Descalços de la Provincia de San Josef en el Principado de Cathaluña*, 1707 [BUB, ms. 991] pp. 65-67). Durant el primer trimestre del 1587, mercès al gaudi de llicències de propi ús atorgades a la moneda del rei, els germans Bernardí i Francesc Granollacs organitzaren la treta de Catalunya vers les fires de Besançon i Francfort de més de 2.740.000 sous (B. HERNÁNDEZ, "Hombres de negocios...", p. 56).

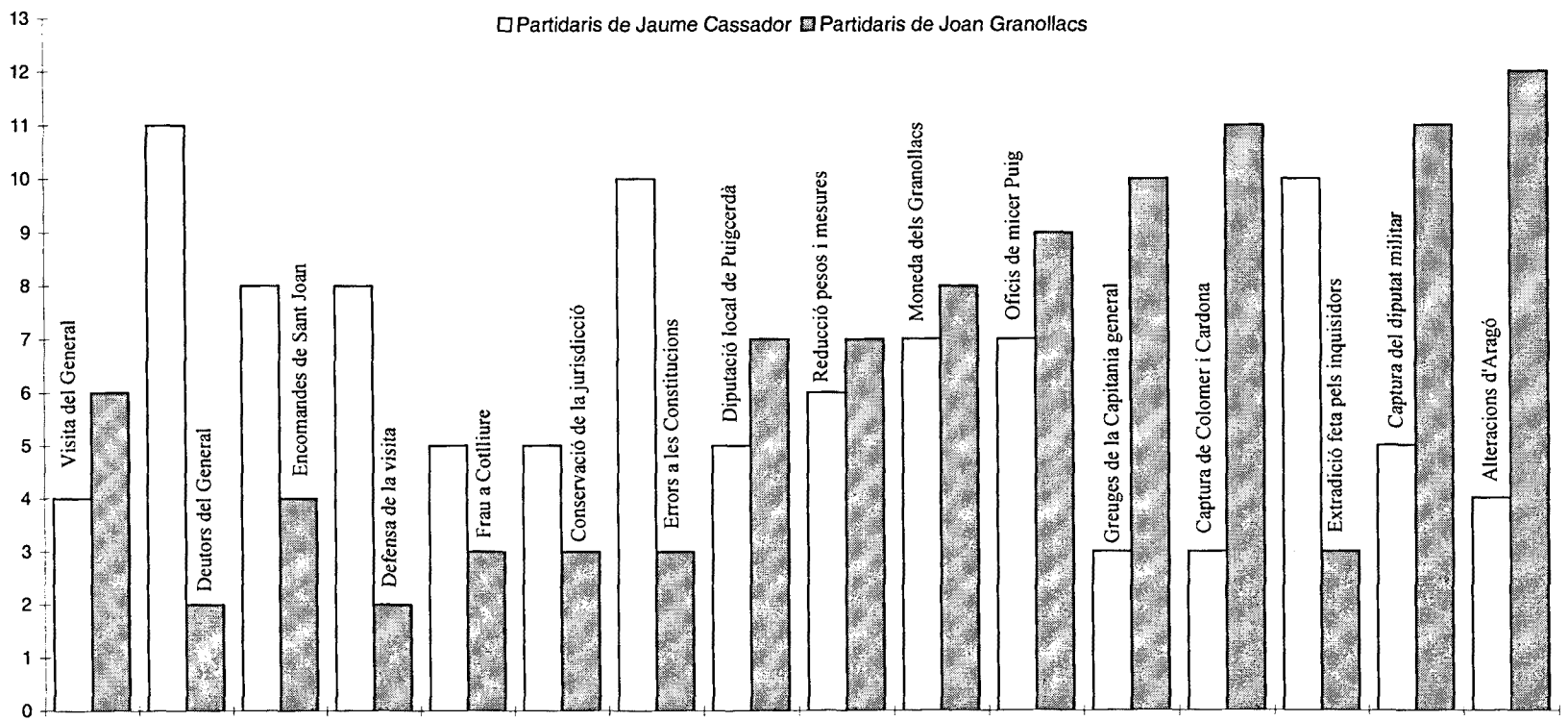
¹⁶⁹ Sobre la trajectòria familiar dels Cassador, vegeu A. DURAN, *La Torre Pallaresa. Historia de una mansión señorial*, Industrias Gráficas Martí y Mari, Barcelona, 1949, p. 61; M. FARGAS, *Familia i poder a Catalunya...*, pp. 87 i 127; i J. BADA, *Op. cit.*, pp. 97-98, 99 i 164-167, qui en destaca la seva forta component "clànica" en l'acaparament de càrrecs i mercès laïques i eclesiàstiques.

El quadre 47 permet observar la participació de membres d'un i altre partit a les divuitenes més importants i la configuració progressiva al llarg del conflicte de les faccions encapçalades per Joan Granollacs i Jaume Cassador al si de la Diputació, definitivament enfrontades l'abril del 1592. Durant el trienni en què Granollacs fou diputat militar, però, els seus partidaris van anar guanyant pes en la composició de les divuitenes, fet que revela el suport rebut del braç militar, majoritari a les Juntes on es votaven aquelles comissions. Pot constatar-se també la gradual polarització dels components de les divuitenes en una o altra facció: per sota de les barres que quantifiquen els partidaris de Granollacs i Cassador a cadascuna de les divuitenes, es comptabilitzen el nombre total de persones que van decantar-se durant aquests dies d'abril del 1592 en favor d'un o altre. Com pot comprovar-se, el nombre de persones alienes a la divisió de "partits" va anar minvant.

D'altra banda, l'anàlisi familiar dels membres dels estaments arcerats al voltant del diputat militar, ens permet relacionar en només cinc grups parentals una trentena d'aquells, gairebé la meitat dels partidaris identificats durant els successos clau d'abril del 1592 (quadres 48 a 52). És per això que en el que anomenem el partit de Granollacs es barregen de forma indestruable si més no tres elements: un bagatge polític comú —al voltant de la defensa de la jurisdicció expansiva de la Diputació a la qual es vol donar absoluta autonomia de decisió en els afers propis—,¹⁷⁰ la pertinença a determinades parentel·les i la comunitat —encara que no en tots els casos— d'interessos econòmics, sovint al voltant dels mateixos negocis, de naturalesa mixta fiscal i comercial, del diputat i els seus germans.¹⁷¹ Les nombrosíssimes relacions de parentiu establertes als quadres que detallem (on no s'ha pretès reproduir arbres genealògics acurats, sinó només establir relacions de parentiu entre els components del grup, que hi apareixen ombrejats) venen a més reforçades per la presència d'altres membres del partit en els moments clau de la vida, com ara el matrimoni o la mort. Així, per exemple, al codicil testamentari del cavaller poeta i erudit Francesc Calçà —un home clau en la difusió precisament a partir del 1588 de la teoria dels orígens

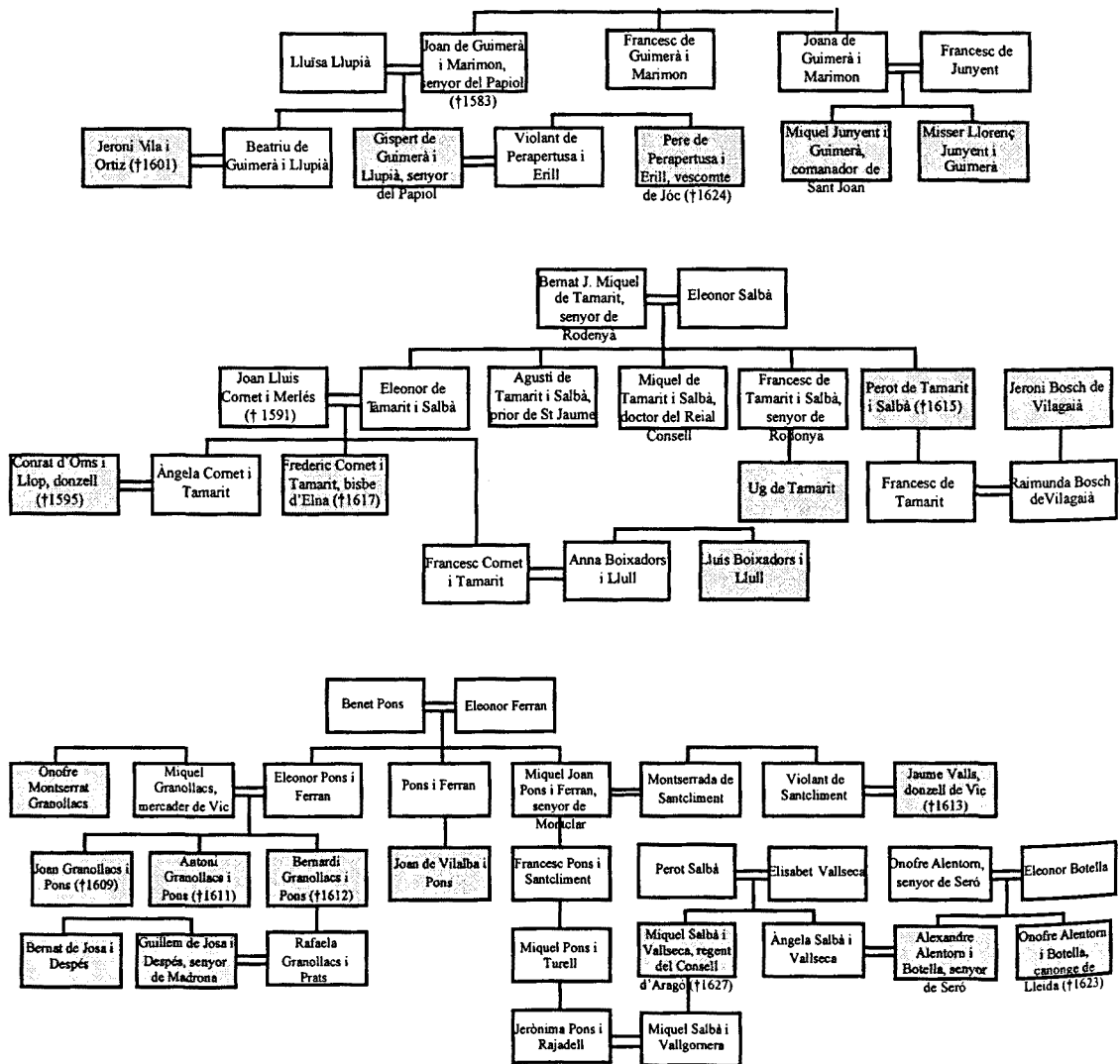
¹⁷⁰ Per al cas portuguès, A.M. HESPANHA assenyala com els tribunals i consells palatins diposaven de competència exclusiva, tant per a jutjar la regularitat del propi funcionament, com per apreciar totes les qüestions en què qualsevol dels seus membres fessin part: "*prácticamente el rey quedaba inerte, a menos que usase de expedientes excepcionales, como la utilización de la justicia de cámara o de la Inquisición*". Aquesta mateixa autonomia fou la defensada per aquest grup dins la Diputació catalana. Aquesta idea d'autonomia venia avalada per l'essència del pensament polític vigent segons la qual cada cos social, com cada òrgan corporal —dins la teoria dels ordres o cossos— tenia la seva pròpia funció, fet pel qual debia gaudir de l'autonomia necessària per tal de desenvolupar-la correctament. Aquesta idea d'autogovern venia conceptualitzada ja al pensament polític medieval com a jurisdicció, dins la qual s'incorporà la facultat de dictar lleis i estatuts, atorgar poder als magistrats, jutjar els conflictes i emetre ordres (*Op. cit.*, pp. 235-236).

¹⁷¹ Com a resultat de la seva anàlisi de les parcialitats a Catalunya, X. TORRES —qui reprèn una idea esbossada per J.H. ELLIOTT— apuntà fa alguns anys l'existència d'un "partit de la terra", integrat per membres de tots els braços, al si del qual s'adverteix una continuïtat clara entre les darreries del Cinccents i el 1640, encara que amb una evident mixtura entre resistència estamental i patriòtica ("la coincidència de noms i de persones entre els diputats recalitrants de les Corts de 1599 i els individus implicats l'any 1591 en l'afer de la temptativa de captura del diputat militar Granollacs per oficials reials és, si més no, colpidora") (*Els bandolers...*, p. 118). El present treball contribueix a perfilar una mica més l'existència, la composició i els interessos d'aquest partit, definició en la qual caldrà seguir treballant durant els propers anys. D'altra banda, E. SERRA féu referència igualment a una "noblesa de la terra més decidida de temps —des de 1591 o abans— a l'afirmació del terreny institucional propi que no pas a la integració marginal o a la seva satel·lització per la monarquia per la via dels càrrecs" ("*Segadors, revolta popular...*", p. 55). Un debat paral·lel a Aragó, al voltant del caràcter més o menys aristocràtic dels suports d'Antonio Pérez, a G. COLÁS, "*Las revoluciones de 1591...*", p. 144).

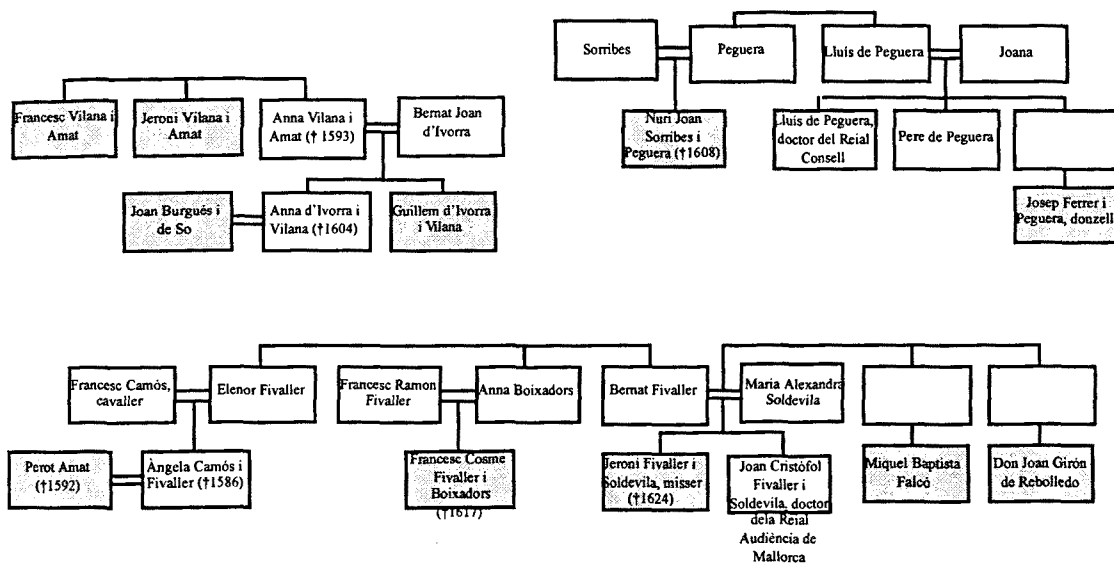

carolingis de Catalunya, traspasat el 1603— trobem don Enric de Blanes, un expartidari del diputat Granollacs.¹⁷²

Quadres 48 a 51. El partit del diputat Granollacs i els llaços de parentiu interns

¹⁷² Una semblança biogràfica de Calçà, mort “ya nonagenari o de 85 anys [...], perduda la vista de vellesa y studi” i “reputat entre los hòmens illustres més per les lletres que per les armes” a J.M. CASAS HOMS. *Dietari de Jeroni Pujades*, I, pp. 231-232. La publicació del seu *De Catalonia*, coincident amb l'afer Queralt, ens dibuixa una teoria del rei per elecció, que precisament pocs anys abans Felip II havia estat amatent a atallar a Portugal, on fou interessat a amagar l'exemple del Compromís de Casp, no fos cas que ell no fos el beneficiat per l'elecció (E. BELENGUER. “Del último Trastámara...”, p. 458).

Semblant acumulació de lligams trobem al testament del ciutadà honorat Miquel d'Oms (1596), al qual apareixen com a marmessors homes del mateix partit com ara el senyor de Jorba Emmanuel de Rajadell, en companyia de Miquel Joan Pons i el seu fill Francesc, com hem vist oncle i cosí germà de Joan Granollacs.¹⁷³ La comunitat d'interessos econòmics apareix reflectida també als instruments notariais. Un inventari dels béns del citat Rajadell (1589) és fet a instància d'Antoni Granollacs —altre germà del diputat— probablement en haver de respondre com a fermancer dels negocis del cavaller-mercader Granollacs en un moment puntual d'insolvència.¹⁷⁴ Aquestes relacions es mantindran fins molts anys després. El petit memorial de deutes deixat encara el 1620 per Gispert de Guimerà a la seva mort, ens mostra petites quantitats pendents d'entregar a Perot Amat i Bernardí Granollacs. Al seu testament del 1603 havia inclòs entre els marmessors diversos membres de les famílies Amat i Oms, lligades igualment a la política radical dins la Diputació.¹⁷⁵

El cop d'estat d'abril del 1592 i la fugida del diputat Granollacs

El 2 d'abril un nombrós grup de militars aplegats a la Seu barcelonina demanà als consellers una convocatòria dels braços, “pera fer devuytena pera tractar de fer gent per traure los ladres de Cathalunya”. Els consistorials partidaris del bisbe, enviaren una missiva a la cort on afirmaren que —tal i com es venia rumorejant de feia mesos— l'autèntic motiu d'aquella convocatòria era “asoldadar gent, y axí commoure tot lo Principat y tenir-lo posat en armes per deffensar lo

¹⁷³ Sobre els marmessoratges com a testimoni de l'existència de les relacions de parentela, vegeu E. SERRA, “Els Gualbes al segle XVI: la funció pública. La necessitat d'estudis sobre la magistratura”, a *Jornades d'Història: Antoni Agustín...*, II, pp. 512-513. Emmanuel Rajadell —senyor bandoler especialment actiu a principis dels setanta— fou assassinat el 1601 en el curs d'un atac contra la seva casa senyorial (X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, ff. 1504 i 1517). Sobre la trajectòria familiar, vegeu E. SERRA, “Els Guimerà, una noblesa de la terra”, a *Recerques*, 23 (1990), pp. 9-36.

¹⁷⁴ AHPB, Domènec Fontana, *Plec de testaments, inventaris...*, 1589-1621, lligall 7, s.f.

¹⁷⁵ AHPB, Joan Sala, *Liber tercius testamentorum*, 1584-1606, lligall 26, s.f. i ff. 88v-89v.

deputat militar y los de la 18a de la sua captura”.¹⁷⁶ Misser Francesc Puig coincidí amb Cassador que aquella divuitena de lladres serviria per a que “*si vuestra Magestad persevera [...] que el diputado se meta en la cárcel y [...] manda que algunas companyias de las que están en Çaragossa vengan a assistir acá a la justítia, [...], tengan ellos congregadas companyias y gente*”. Segons Puig, Granollacs i els seus comptaven amb el suport del conseller en cap, Perot Tamarit i amb la possibilitat d’usar la coronela escudant-se en un possible atac turc. El jutge insistí en la conveniència d’una solució de força i afirmà que si entrava l’exèrcit “*no habrá hombre de los que inquietan esta tierra que quede acá, sinó que todos huyrán*”.¹⁷⁷ El 7 d’abril els braços van acabar votant la divuitena contra “lladres”, i entre el 10 i el 13 d’aquell mes, la Diputació s’adreçà a 77 consells municipals demanant-los que enviessin dos o més síndics a Barcelona (mapa 5).¹⁷⁸

Com havia succeït quatre anys abans, les reaccions foren molt diverses. El Consell de Valls, escoltà la demanda del sobrecolridor d’enviar “dos o tres personas” a Barcelona “per proveir als scàndols y robos se fan en Catalunya” i posà en camí un dels jurats de la vila.¹⁷⁹ A Puigcerdà, substituïren la tramesa de síndics —atesa la pobresa de la hisenda municipal—, per la d’un memorial amb informacions sobre les darrers accions “bandoleres” a Cerdanya.¹⁸⁰ A Cervera, en canvi, potser van ensumar el rerafons de la qüestió, i el Consell deliberà escriure a Barcelona mostrant l’interès de la ciutat per l’expulsió dels “lladres y mals hòmens”, “ab que es fassa sens perjudici ni derogatió de la auctoritat y regalies de sa magestat”.¹⁸¹ El dia 17, Granollacs i la divuitena demanaren la convocatòria dels braços per contrarrestar al sector de la Diputació que es negava a signar les declaracions de les divuitenes, “com de cadal die se tinguen estes controvèrsias tant en esta 18a com en altra, per no voler firmar sinó lo que és de son vot”. Aquesta convocatòria va provocar el trencament definitiu entre les dues faccions o partits en disputa pel control de la Diputació.

¹⁷⁶ DACB, VI, p. 403; i ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, f. 937.

¹⁷⁷ ACA, Consell d’Aragó, lligalls 343 i 344, sf. El 22 de març l’alferes Cornelio de Negro (homònim d’una família de mercaders genovesos domiciliada a Saragossa) informà des de Seròs els comandaments militars a la capital aragonesa després d’un viatge a Barcelona. Considerava que les poblacions de frontera eren tan afectades per les accions bandoleres —a Tàrraga, una sortida recent del sometent s’havia saldat amb sis vilatans morts i sis segrestats—, que dubtava que seguïssin la crida de Barcelona a la resistència a l’exèrcit reial si aquella es produïa. Tothom donava per segur a terres de ponent que l’exèrcit reial entraria a Catalunya i Negro considerava que les poblacions obririen les seves portes sense combatre, atès que no havia observat cap mena de preparatius per a la defensa. Com misser Puig, Negro era de l’opinió que els culpables es veurien finalment obligats a fugir sense trobar recolzament i davant la imminència del càstig reial (AGS, *Consejo de Guerra*, lligall 350, doc. 48).

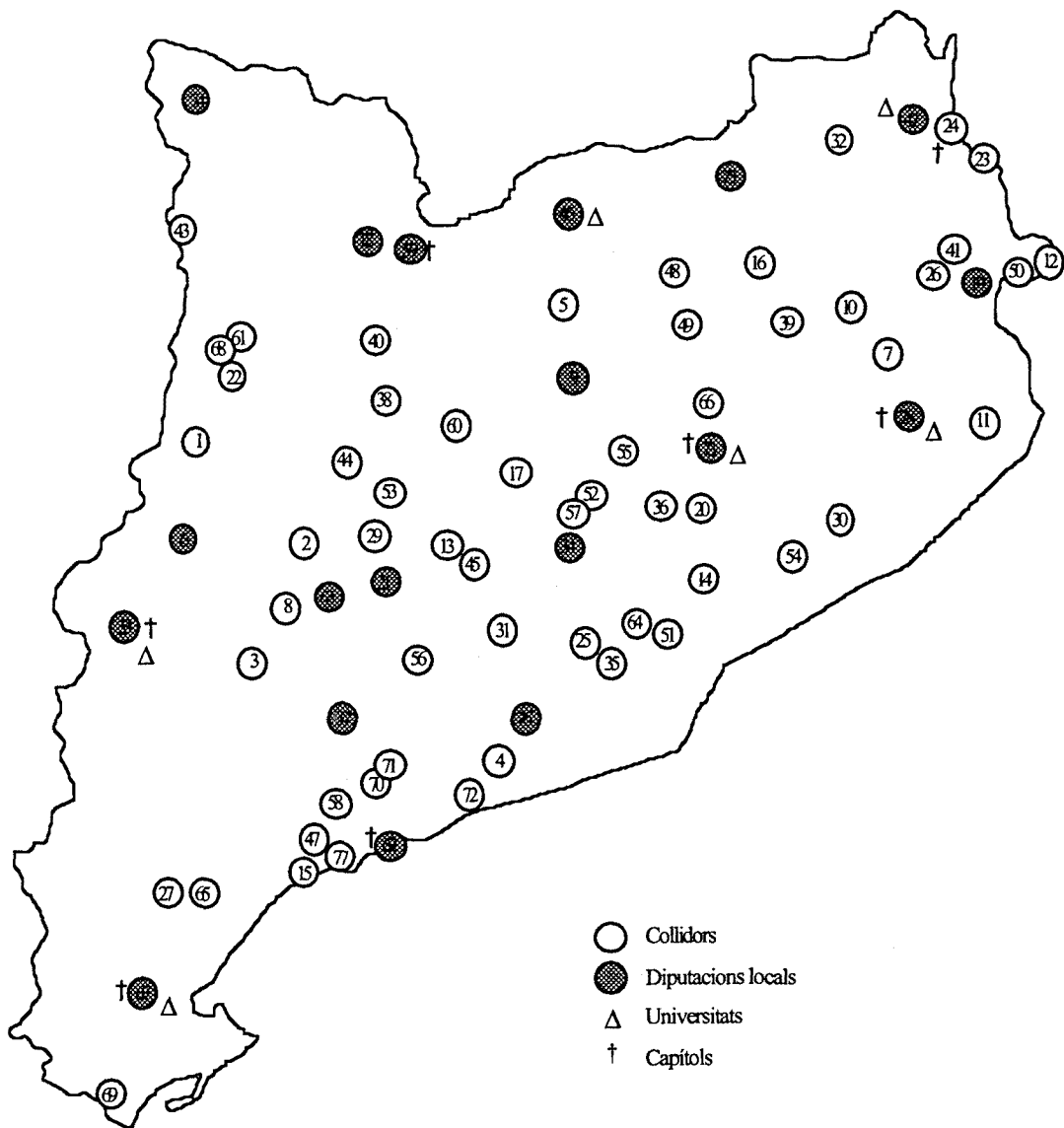
¹⁷⁸ El 1640 seran centenars els representants de ciutats i viles que assistiren a la Junta de Braços convocada per Pau Claris (E. SERRA, “Entre la ruptura...”, p. 160). La mateixa autora ha assenyalat la importància del fet que fossin convocades per la Diputació tant el 1588 com el 1592 viles a les quals els era negat el dret a participar a les Corts: considera això com a una mostra més que “les crisis polítiques entre el país i la monarquia sempre van contribuir a eixamplar la representació social” del país a les seves institucions (“Constitucions i Redreç...”, pp. 187-188). La incomoditat generada per aquesta participació territorial en el debat polític es posa de manifest en les reflexions del Consell d’Aragó dos mesos després de l’entrada d’Antonio Pérez a la capital aragonesa: “*Zaragoza está llena de síndicos de ciudades y villas, y caballeros, todos haciendo juntas (cosa nueva y jamás vista ni permitida en aquél Reino) con tanto desorden y publicidad, y de tan mala consecuencia*” (A. GIMÉNEZ SOLER, *Op. cit.*, p. 151).

¹⁷⁹ AHCV, *Llibre del Consell general i especial*, 472, f. 195v.

¹⁸⁰ AHCP, *Registre de Consells*, 1582-96, f. 16v. La Diputació aragonesa es veié obligada a pagar la tardor del 1592, les despeses d’ambaixades a la cort que les universitats havien hagut de finançar durant les alteracions. Per al cas de Calataiud, vegeu ADZ, *Registro de ápoas del Reino de Aragón*, 442, s.f.).

¹⁸¹ AHCC, *Llibres de Consells*, 1590-93, f. 79v. La resposta de les universitats aragoneses a la crida del Justícia no fou gaire eufòrica: les autoritats d’Albarracín i Terol no s’estigueren de recordar a la capital que ells no havien estat ajudats durant l’ocupació militar reial a Albarracín (1585) o encara del duc de Sogorb a Terol (1572) (M. ALMAGRO, *Op. cit.*, p. 131). Per la seva banda, la ciutat d’Osca, carregada de motius de conflicte amb la capital, sobretot arran de la supremacia universitària, oferí una encara més limitada col·laboració (P. SANZ CAMAÑES, *Op. cit.*, pp. 71-72).

Mapa 5. Universitats convocades per la Diputació el 1592

1. Àger	17. Cardona	33. Lleida	49. Ripoll	65. Tivissa
2. Agramunt	18. Castellbò	34. Manresa	50. Roses	66. Torelló
3. Arbeca	19. Castelló d'Empúries	35. Martorell	51. Sabadell	67. Tortosa
4. Arboç, l'	20. Centelles	36. Moià	52. Sallent	68. Tremp
5. Bagà	21. Cervera	37. Montblanc	53. Sanauja	69. Uldecona
6. Balaguer	22. Conques	38. Ollana	54. Sant Celoni	70. Vallmoll
7. Banyoles	23. Cotlliure	39. Olot	55. Sant Feliu Sasserra	71. Valls
8. Bellpuig	24. Elna	40. Organyà	56. Sta. Coloma de Queralt	72. Vendrell, el
9. Berga	25. Esparreguera	41. Perelada	57. Santpedor	73. Vic
10. Besalú	26. Figueres	42. Perpinyà	58. Selva del Camp, la	74. Vielha
11. Bisbal, la	27. Ginestar	43. Pont de Suert, el	59. Seu d'Urgell, la	75. Vilafranca de Conflent
12. Cadaqués	28. Girona	44. Ponts	60. Solsona	76. Vilafranca del Penedès
13. Calaf	29. Guissona	45. Prats del Rei, els	61. Talam	77. Vila-seca
14. Caldes de Montbui	30. Hostalric	46. Puigcerdà	62. Tarragona	
15. Cambrils	31. Igualada	47. Reus	63. Tàrraga	
16. Camprodon	32. Illa	48. Ribes de Freser	64. Terrassa	

Quan el 18 d'abril —data fixada per a la convocatòria— s'aplegaren els braços, Granollacs era l'únic consistorial present. El diputat eclesiàstic negà la seva assistència tot afirmant que l'autèntica Diputació es trobava aplegada a casa seva, al carrer Montcada.¹⁸² Els partidaris del bisbe justificaren la seva posició adduint que “pugam açí ab libertat levar actes de les persones que dissentim als proceïments axí als que trobarem fins açí fets, com als que per avant intentaran fer en perjudici de les regalies y jurisdicció de sa magestad”. Aquella nit, l'oïdor eclesiàstic demanà al conseller segon misser Jaume Pineda l'apertura del portal de Sant Antoni per la sortida d'un correu que el consistori del carrer Montcada envià al rei. Granollacs amb gent armada va obligar a fugir l'oïdor, “obligant-lo a que's hagués de salvar, tancant-se dins una instàntia” de la casa d'un llibreter. La pugna de legitimitat entre la “Diputació del carrer Montcada” i la “Diputació de Granollacs i les divuitenes” durà tres dies.¹⁸³ El 21 d'abril el Consell de Cent va decidir-la.

La Diputació del carrer Montcada s'adreçà al Consell de Cent afirmant que havia d'adoptar una posició que impedís que sobre Barcelona caigués la mateixa sort de Saragossa.¹⁸⁴ Igualment s'adreçà a l'Audiència i aconseguí que misser Jeroni Planes, de la sala criminal, i misser Joan Castelló, del civil, dictaminessin la legitimitat de la Diputació del carrer Montcada davant el Consell de Cent reunit.¹⁸⁵ Finalment, els jurats barcelonins es posaren a les ordres del governador. La resolució a favor d'assistir al virrei contra Granollacs, a mà armada si calia, es féu mitjançant vot nominal i per escrit. Votaren a favor el 65% dels ciutadans honrats, el 38% dels militars, el 56% dels mercaders i dels artistes, i el 69% dels menestrals. A darrera hora alguns ciutadans i militars pro Granollacs acabaren canviant de bàndol.¹⁸⁶ El diputat militar i els seus, davant l'execució imminent de la captura, optaren per fugir, “uns en sos cavalls, exint fora la ciutat, y altres a peu”.¹⁸⁷ Segons Bruniquer, “*omnes abierunt sicut umbra*”.¹⁸⁸ Una ombra que cauria damunt d'ells i els taparia el sol durant uns quants anys.

¹⁸² “Junct ab molts cavallers y altres persones y que farien lo que'ls aconsellarien” (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, ff. 904v-914). Es tractava molt probablement de la casa adquirida el 1561 per Gabriel Cassador que actualment ocupa el número 19 del carrer Montcada i a la qual s'hostatjà Jaume Cassador durant el seu regiment a la Diputació (A. DURAN, *La Torre Pallaresa...*, p. 62).

¹⁸³ Dues Diputacions havien existit igualment durant la guerra civil catalana del segle XV, una addicta i altra contrària a Joan II (I. RUBIÓ CAMBRONERO, *Op. cit.*, I, p. 195).

¹⁸⁴ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, ff. 945v-955v; i DACB, VI, pp. 407-412.

¹⁸⁵ “Que lo dit senyor governador a consell de totes les tres sales *nemine discrepante* ha determinat y conclòs que lo consistori que lo diputat militar té ab certes personas en la casa dita Deputatió, no és consistori, sinó casa particular de gent cohadunada, y congregats violentament per ésser molts dels regaliats enemichs de sa Magestat y que totes les personas quels donaran consell, favor y ajuda encorreran en la indignatió de sa Magestat” (ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, ff. 954v-955v).

¹⁸⁶ Els seus noms apareixen al final del llistat, després dels menestrals: Joan Miquel Bastida (ciudadà), misser Jeroni Fivaller (antic assessor de la Diputació i germà del bel·licós oïdor eclesiàstic del trienni anterior), Perot Amat (ciudadà), Josep Bellafilla (cavaller), misser Felip Dimes Montaner, Francec Guardiola (notari) i Pere Antic (mercader) (vegeu AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, II-101, f. 74).

¹⁸⁷ Dos dies més tard, el 23 d'abril, Joan Granollacs escriví des de Vic a la resta del consistori per explicar tranquil·lament els motius que havien forçat la seva marxa de Barcelona (ACA, Generalitat, V 243, s.f.).

¹⁸⁸ ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 156, f. 956v; i CMC, II, p. 109. Puig va adreçar-se cofoi a Madrid per atribuir-se bona part de l'èxit: havia intentat accentuar les diferències entre Granollacs i Cassador, i fer-les públiques, perquè el poble no s'atrevis a prendre partit. Afirmava que Granollacs confiava en el conseller en cap Perot de Tamarit, però ell havia mantingut contactes amb alguns dels altres consellers i membres del Consell de Cent. Puig afirmava que Granollacs havia fugit, “*juntamente con su hermano, con sendos cavallos de la Diputación*” (ACA, Consell d'Aragó, lligall 344, sf).